

Yayın Kurulu Başkanı / Editor

Ahmet Burçin YERELİ

Bu Sayının Editörü / Guest Editor

Fatih SAVAŞAN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Coşkun Can AKTAN

Necmiddin BAĞDADIÖĞLU

Nurettin BİLİCİ

Mehmet Cahit GÜRAN

Ahmet KESİK

Oğuz KARADENİZ

Cağlar ÖZEL

İbrahim ÖZKAN

Mustafa Kemal ÖKTEM

Abuzer PINAR

İsa SAĞBAŞ

Fatih SAVAŞAN

Selami SEZGİN

Mustafa Umur TOSUN

Uğur YILDIRIM

- **Hollanda'da Etnik İlişkiler, Gettolaşma ve Paralel Toplum Tartışmaları**
Debates on Ethnic Relations, Ghettoization, and Parallel Society in the Netherlands
Kadir CANATAN

- **Türkiye'de İllerarası İşsizlik Oranı Farklılıkları, Göç ve Ekonomik Kalkınma**
The Rate of Unemployment Differences in Provinces, Migration and Economic
Development in Turkey
Huseyin Mualla YUCEOL

- **Göç – Ticaret İlişkisi: Panel Çekim Modeli**
Migration – Trade Nexus: Panel Gravity Model
Kadir KARAGOZ

- **An Attempt to See the Soul of the Change: Kreuzberg from Margins into the Center**
Değişimin Ruhunu Anlamaya Dair Bir Deneme: Kreuzberg'in Çevreden Merkeze Doğru Serencamı
Reyhan ATASU TOPCUOĞLU - Emrah AKBAS

- **The Motives and Problems of Turkish Immigrants in UK**
İngiltere'de Yaşayan Türklerin Sorunları ve Dönüşüm Eğilimleri
Serpil AYTAC - Veysel BOZKURT - Kuvvet LORDOĞLU

- **Türkiye'de İç Göçte Sosyal Ağ Kullanımı Üzerindeki Etkenler**
The Effects of Using For Social Network in Turkish Internal Migration
Murat CIFTCI

- **Türkiye'de Köyden Kente Göç ve Düşündürdükleri**
The Migration to City from Village in Turkey and Make Its Thinks
Ertugrul GURESCI

SOSYOEKONOMİ SOSYOEKONOMİ

Refereed, Scientific, Biannual Hakemli, Bilimsel, Süreli

T.C. Hacettepe University, Center for Market Economics and Entrepreneurship (CMEE)
T.C. Hacettepe Üniversitesi, Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliği Geliştirme Merkezi (PEGEM)
Year: 7, Thematic Issue 2011 Yıl: 7, Özel Sayı 2011
www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr ISSN 1305-5577

- Publisher / Derginin Sahibi** : On behalf of T.C. Hacettepe University, Center for Market Economics and Entrepreneurship / T.C. Hacettepe Üniversitesi, Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliği Geliştirme Merkezi adına
Prof. Ahmet Burcin YERELI
aby@hacettepe.edu.tr
- Editor / Yayın Kurulu Başkanı (Sorumlu Yazı İşleri Müdürü)** : **Prof. Ahmet Burcin YERELI**
aby@hacettepe.edu.tr
- Guest Editor / Bu Sayının Editörü** : **Assoc.Prof. Fatih SAVASAN**
fatih savasan@yahoo.com
- Title of Journal / Yayının Adı** : Sosyoekonomi Journal / Sosyoekonomi Dergisi
- Type of Journal / Yayının Türü** : Periodical / Yaygın, Süreli Yayın
- Time Period and Language / Yayının Şekli ve Dili** : Biannual, English & Turkish / 6 Aylık, İngilizce & Türkçe
- Directorial Address / Yayının İdare Adresi** : T.C. Hacettepe Üniversitesi, Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliği Geliştirme Merkezi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Beytepe Kampusu / ANKARA
Tel: +90 312 297 86 75 – 76
Fax: +90 312 299 20 63
- Printing House / Basım Yeri** : SÖZKESEN Matbaacılık Tic.Ltd.Şti., İvedik Organize Sanayi, Matbaacılar Sitesi, 558 Sk. No: 41 Yenimahalle / ANKARA
Tel: +90 312 395 21 10 – 395 59 07
Fax: +90 312 395 61 07
- Place and Date of Print / Basım Yeri ve Tarihi** : Ankara, 29.08.2011
- Abstracting-Indexing / Dizin** : *ASOS, EBSCO, EconLit, PECYA, ProQuest, SCOPUS, University Library of Legensburg.*

Editorial Board / Yayın Kurulu

Coskun Can	AKTAN	Dokuz Eylul University
Necmiddin	BAGDADIOGLU	Hacettepe University
Nurettin	BILICI	Cankaya University
Mehmet Cahit	GURAN	Hacettepe University
Ahmet	KESIK	Republic of Turkey, Ministry of Finance
Oguz	KARADENIZ	Pamukkale University
Cağlar	OZEL	Hacettepe University
Ibrahim	OZKAN	Hacettepe University
Mustafa Kemal	OKTEM	Hacettepe University
Abuzer	PINAR	Harran University
Isa	SAGBAS	Yildirim Beyazit University
Fatih	SAVASAN	Sakarya University
Selami	SEZGIN	Pamukkale University
Mustafa Umur	TOSUN	Hacettepe University
Ugur	YILDIRIM	Kahramanmaraş Sutcu Imam University

Referees of This Issue / Bu Sayının Hakemleri

Darcin	AKIN	Gebze Institute of Technology
Ismail	AKTAR	Yalova University
Hanife	ALIEFENDIOGLU	Eastern Mediterranean University
Veysel	BOZKURT	Istanbul University
Hakan	CETINTAS	Balikesir University
Zuhal	GULER	Abant İzzet Baysal University
Muhsin	KAR	Cukurova University
Metin	KARADAG	Ege University
Muammer	KAYA	Eskisehir Osmangazi University
Latif	OZTURK	Kirikkale University
Fuat	SEKMEN	Sakarya University
Ercan	TATLIDIL	Ege University
Arusyak	YUMUL	Bilgi University
Gürol	ZIRHLIOGLU	Yuzuncu Yil University

Bu derginin her türlü yayım ve telif hakkı Sosyoekonomi Dergisi'ne aittir. 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine göre, fotokopi, dijital ve benzeri yöntemlerle herhangi bir bölümü veya tamamı Dergi Sahibinin veya Yayın Kurulu Başkanının izni olmadan basılamaz ve çoğaltılamaz. Bilimsel etik kurallarına uygun olmayan alıntı yapılamaz. Dergide yayımlanan makalelerin fikri sorumluluğu yazarlara aittir.

Content / İçindekiler

Author(s) / Yazar(lar)	Title / Makale Başlığı	pp. / ss.
Executive Summary		4
Editörün Notu		5
Kadir CANATAN	Hollanda'da Etnik İlişkiler, Gettolaşma ve Paralel Toplum Tartışmaları Debates on Ethnic Relations, Ghettoization, and Parallel Society in the Netherlands	7
Huseyin Mualla YUCEOL	Türkiye'de İllerarası İşsizlik Oranı Farklılıkları, Göç ve Ekonomik Kalkınma The Rate of Unemployment Differences in Provinces, Migration and Economic Development in Turkey	29
Kadir KARAGOZ	Göç – Ticaret İlişkisi: Panel Çekim Modeli Migration – Trade Nexus: Panel Gravity Model	55
Reyhan ATASU TOPCUOGLU Emrah AKBAS	An Attempt to See the Soul of the Change: Kreuzberg from Margins into the Center Değişimin Ruhunu Anlamaya Dair Bir Deneme: Kreuzberg'in Çevreden Merkeze Doğru Serencamı	69
Serpil AYTAC Veysel BOZKURT Kuvvet LORDOGLU	The Motives and Problems of Turkish Immigrants in UK İngiltere'de Yaşayan Türklerin Sorunları ve Dönüş Eğilimleri	81
Murat CIFTCI	Türkiye'de İç Göçte Sosyal Ağ Kullanımı Üzerindeki Etkenler The Factors Affecting Utilization of Social Network in Internal Migration in Turkey	105
Ertugrul GURESCI	Türkiye'de Köyden Kente Göç ve Düşündürdükleri The Migration to City from Village in Turkey and and Some Thoughts on the Issue	125
About the Authors		136
Yazarlar Hakkında		137
Notes for Contributors		138
Yazarlara Duyuru		139

Executive Summary

Migration, domestic or otherwise, is an issue stemming from many factors including economic and political ones. Its results are also many ranging from economical to social, from cultural to political. Turkey is one of the countries experiencing movements of people in and out. Beside internal migration, since 1960, Turkey has been experiencing labor migration especially to Europe. Recently, illegal immigration and transit migration has become an important issue in this country. Yet, it is hard to claim the issue has attracted considerable attention from academia. This special issue of *Sosyoekonomi* attempts to fulfill this need to some extent.

This Migration Special Issue of *Sosyoekonomi* has seven articles. In the first article, Canatan takes a closer look at the issue of ethnic intensity using Netherland's experience of ghettoization and segregation and discusses the reasons of ghettoization and what it means for integration. Although he accepts the existence of segregation in the Netherland he suspects that segregation is so intense to bring about a parallel society.

The second article in this issue of the journal, Yuceol analyzes the relationship between internal migration and unemployment using 2000 and 2008 data. 2000 data shows that people move to the areas with low unemployment but 2008 data does not show such pattern. This, according to the author, is due to increase in nationwide unemployment which makes people feel helpless.

In the third article, Karagoz checks for the relationship between migration and trade using Panel Gravity Model. The findings of the paper suggest that migration ties increase trade: Turkey's export to and its import from the countries having Turkish immigrants are high implying a symmetric effect of migration on trade.

In the fourth article, the authors take a closer look at the change in Kreuzberg after the unification of the East and West Germany and the migrants' place in the city.

Aytac *et al.* in their article aim to tackle down the effects of the issues faced by Turks in the UK on the migrants' decisions whether to return home. According to the article, some form of homesickness plays an important role on the intent to return home although migrants seem to delay the decision until they earn some level of financial prosperity. The findings of the paper also suggest that as the duration of the migrants' stay increases the intent to return home decreases.

In the sixth article of this issue, Ciftci aims to unveil the factors affecting utilization of the social networks in internal migration decisions. According to the paper, migration of the public officials, movements due to marriage and the lack of security are insensitive to the acquaintanceship. However, it becomes important for those planning to migrate for work and education purposes.

In the last article of this issue of *Sosyoekonomi*, Guresci deals with the issues stemming from the migration from rural areas to the urban ones or vice versa.

Assoc.Prof. Fatih SAVASAN
Guest Editor

Editörün Notu

Ashında göç, iç olsun dış olsun, başta ekonomik ve politik olmak üzere birçok faktörün tetiklediği bir olgudur. Göçün sonuçları da başta ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlar olmak üzere birçok alana yayılır. Türkiye ise nüfus hareketliliğinin yoğun olarak yaşandığı bir ülkedir. İç göç yanında 1960'lardan itibaren özellikle Avrupa'ya göç vermiş olan Türkiye, son yıllarda ise kaçak göç ve transit göç dalgaları ile karşı karşıya kalmıştır. Ne var ki konunun akademiden yeterli ilgiyi gördüğünü söylemek zordur. İşte Sosyoekonomi Dergisinin bu sayısı bu boşluğu doldurmaya mütevazı bir katkı sunma hedefindedir.

Göç Özel Sayısında yer alan yedi adet çalışma göç olgusunu farklı açılardan ele almaktadır. Canatan Hollanda özelinde göçmen yoğunlaşmasının nedenlerini ve segregasyonun paralel toplum yaratma potansiyelini sorgulamaktadır. Göçmenlerin düşük sosyoekonomik konumlarını, ayrımcı piyasanın varlığını ve 'beyaz kaçış' olgusunu ana nedenler olarak tespit eden yazar, segregasyonun varlığını kabul etmekle beraber paralel toplum yarattığı argümanına ihtiyatla yaklaşmaktadır.

İkinci makalede Yüceol, makalesinde iç göç olgusu ile işsizlik arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. 2000 verilerine göre, düşük işsizlik oranlarına sahip istatistiksel bölgelere göç gözlemlenirken 2008'de işsizliğin yüksek olduğu yerlerin göç vermediğini tespit eden Yüceol, bunu ülkede artan işsizlik oranlarının yarattığı çaresizlik duygusuna bağlamaktadır.

Dergide yer alan üçüncü makalede Karagöz, Panel Çekim Modelini kullanarak göç-ticaret ilişkisini ele almaktadır. Makalenin bulgularına göre, göçmen bağlantıları ticareti artırmaktadır. Türkiye'nin göç verdiği ülkelerle hem ihracat hem de ithalatı artmaktadır. Böylece yazar, göçün ticaret üzerinde simetrik bir etki yarattığı sonucuna ulaşmaktadır.

Atasü, Topcuoğlu ve Akbaş makalelerinde Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesinden sonra kentin kıyısında yer alan bir yerleşim birimi olarak Kreuzberg'in birleşme sonucu dönüşümünü ele almakta ve bu dönüşüm içinde göçmenlerin yerine değişmektedirler.

Dergide yer alan beşinci makalede Aytaç ve arkadaşları İngiltere'de yaşayan Türkler özelinde göçmenlerin sorunlarını ve bu sorunların dönüş kararları üzerindeki etkilerini ele almaktadırlar. Dönüşe eğilimli olanların bu kararında memleket veya aile özlemi önemli rol oynamakta ise de dönüşü ancak yeterli zenginlik biriktirme sonrasına ertelemektedirler. Araştırmanın bulgularına göre, yurtdışında yaşama süresi uzadıkça geri dönüş eğilimi zayıflamaktadır.

Çiftçi, makalesinde iç göçte sosyal ağ kullanımını etkileyen faktörleri ele almaktadır. Çalışmanın bulgularına göre, kamu çalışanlarının yer değiştirmelerinde, güvenlik nedeniyle göçlerde ve evlilik nedeniyle yer değiştirmelerde hemşeriliğe karşı duyarsızlık olmasına rağmen planlı, programlı ve bilinçli göçlerde ve eğitim amaçlı göçlerde hemşerilik bağları önemli hale gelmektedir.

Bu sayının son makalesinde ise Güreşçi köyden kente göç konusunu ele almaktadır. Köyden kente göçün ve kentten köye göçün (tersine göç) yol açacağı ekonomik ve sosyal sorunlara dikkat çekilmektedir.

Doç.Dr. Fatih SAVAŞAN
Editör

Hollanda’da Etnik İlişkiler, Gettolaşma ve Paralel Toplum Tartışmaları

Kadir CANATAN

kadircanatan@gmail.com

Debates on Ethnic Relations, Ghettoization, and Parallel Society in the Netherlands

Abstract

Serious debates on the facts of segregation and ghettoization of immigrants and minority groups have been taking place in the Netherlands since the second half of the 1970’s. However, interestingly, previous debates brought no concrete measures or policies against those facts. On the contrary, policies to distribute immigrants into areas other than immigrant-intensive areas have been ethnicity based segregation. The same debate has recently become hot again. In the background of this debate, not only the latest increase in the ethnic intensity but also the changes in the integration policies have important roles. It is important to notice that, this time; both the style and the arguments of the debate are different than before. Today, ethnic intensity, on the one hand, is shown as a development against the integration policies followed so far, and on the other hand, its negative outcomes is paid attention on. While testing, with empirical data, the effects of ethnic intensity on ethnic relations, this paper questions the potential of the current intensity for segregation and creation a parallel society.

Key Words : Ethnic Relations, Ghettoization, Segregation, Parallel Society, Ethnic Intensity, the Netherlands, Turks.

JEL Classification Codes : Z13.

Özet

Yetmişli yılların ikinci yarısından bu yana Hollanda, göçmen ve azınlık grupların gettolaşması ve segregasyonu hakkında tartışmalara sahne olmaktadır. Ancak ilginçtir geçmişte yapılan tartışmalar, hiçbir somut önlem ve politikayı beraberinde getirmemiştir. Bilakis göçmen yoğunluklu semtlerde yaşayan göçmenlerin başka semtlere dağıtımı yönündeki politikalar, etnik temelli bir ayrımcılık olarak görülmüştür. Söz konusu tartışma son yıllarda yeniden alevlenmiştir. Bu tartışmanın gerisinde sadece son yıllarda etnik yoğunlaşmanın artması değil, aynı zamanda uyum politikalarında meydana gelen değişikliklerde etkili gözükmemektedir. Bu tartışmanın yapılış biçimi ve ortaya atılan kanıtlar, öncekinden bir hayli farklıdır. Bugün etnik yoğunlaşma, izlenen uyum politikasına aykırı bir gelişme olarak lanse edilmekte ve olumsuz sonuçlarına dikkat çekilmektedir. Bu makale, söz konusu tartışmalardan hareketle etnik yoğunlaşmanın etnik ilişkiler üzerindeki etkisini, deneysel verilerle test etmekte ve mevcut yoğunlaşmanın segregasyon ve paralel toplum yaratma potansiyelini sorgulamaktadır.

Anahtar Sözcükler : Etnik İlişkiler, Gettolaşma, Segregasyon, Paralel Toplum, Etnik Yoğunlaşma, Hollanda, Türkler.

1. Giriş: Bir Tartışmanın Arkaplanı

Hollanda’da göçmenlerin mekânsal olarak orantısız dağılımı, kamuoyunda sürekli bir tartışma konusu olagelmıştır. Bu tartışmaları yetmişli yılların ikinci yarısına kadar geriye götürmek mümkündür. Başından beri yüksek düzeydeki yoğunlaşma kamuoyu, göçmenler ve medya tarafından istenmeyen bir gelişme olarak algılanmıştır. Bu dönemde kimi yerel yönetimlerin aktif dağıtım politikaları geliştirme konusunda çabaları olmuştur. Bu bağlamda en fazla tanınan örnek, seksenli yılların ortasında Rotterdam belediyesinin yoğunlaşmaya karşı izlediği dağıtım politikasıdır. Bu belediye, kira alıştırma yoluyla göçmenleri yeni mahallelere dağıtarak etnik grupların belirli mahallelerde yoğunlaşmasını önlemek istiyordu. Söz konusu politika pek çok kesimin protestosuyla karşılaşmıştır. Hollandalı sakinler, mahallelerine yeni gelen göçmenlere karşı barikatlar kurarak, direniş sergilemişler ve mahalleyi “beyaz tutmak” istediklerini bildirmişlerdir. Dağıtım politikası, sadece Hollandalılar tarafından değil, göçmenler tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Hatta göçmen örgütler, belediyeye karşı bir dava açmışlar, ancak bu davayı kaybetmişlerdir. Bu tepkiler karşısında Rotterdam Büyükşehir Belediyesi dağıtım politikasından vazgeçmiştir. Göçmenlerin tepki göstermelerinin ardında yatan motif, o yıllarda etnik kökene dayalı bir politikanın ayrımcılık olarak algılanmasıdır.

Seksenli yılların başından itibaren merkezi hükümet tarafından formüle edilen azınlıklar politikası, yoğunlaşma sorununu özellikli bir konu olarak ele almamıştır. Bununla birlikte hükümet yoğunlaşma sorunuyla bağlantılı konularla ilgilenmek zorunda kalmıştır. 1983 tarihli ilk Azınlıklar Notası, büyük kentlerin eski mahallelerinde yaşayan göçmenlerin durumuna ana hatlarıyla değinmiş, eski sakinlerin buraları terk etmesiyle yerini göçmenlerin aldığını belirtmiştir. Nota’nın yazarları, söz konusu yıllarda yoğunlaşmış mahallelerde segregasyon karakteri kazanan bir toplumsal ayrışmanın olduğunu kabul etmektedirler: “Konut, eğitim-öğretim ve istihdam alanlarındaki geri kalmışlığın birlikteliği, çoğu mahalle sakinleri tarafından şanssız bir durum olarak deneyimlenmekte ve bu mahallelerin toplumsal ayrışması, toplumsal yaşamın hemen hemen tüm alanlarında (olumsuz) sonuçlar yaratmaktadır.” (TK, 1983: 82). Azınlıklar hakkında yazılan ve hükümetin resmi politikalarını ifade eden ilk belge olan Azınlıklar Notası’nda yoğunlaşmasının toplumsal sonuçlarına değinilmiş olması dikkat çekicidir, ancak bu konuda hiçbir somut önlem formüle edilmemiştir. Tam tersine konut politikalarından sorumlu olan bakanlık, seksenli yılların ikinci yarısında belediyelere gönderdiği yönergelerde konut dağıtım sırasında etnik kökene göre işlem yapılmasının ayrımcılık olduğunu hatırlatarak bu tür politikaların zorlama anlamına geleceğini bildirmiştir (Tesser vd., 1995: 29). Bu yönerge, merkezi hükümetin dağıtım politikalarına karşıt bir konum aldığını açıkça göstermektedir.

Azınlıklar Nota’sından yaklaşık on yıl sonra yayınlanan Etnik Azınlıkların Entegrasyon Politikasına İlişkin Çerçeve Notası (1993/1994) yeniden yoğunlaşmaya dikkat çekmiş ve bu konuda daha sert bir dil kullanılmıştır. Yüksek yoğunluklu mahallelerde

yaşayan göçmenlerin sorunlarının ilke olarak diğer yerlerdeki göçmenlerin sorunlarından farklı olmadığını söylemekle birlikte, demografik faktörlerin bir sonucu olan hızlı yoğunlaşmanın söz konusu mahallelerde gerilimleri beraberinde getirebileceğini vurgulamıştır. Ayrıca, sonuç olarak gettovari mahallelerin oluşmasına neden olacak hızla artan bir segregasyon sürecinin geliştiğine dikkat çekilmiştir. Sözgelimi bu bağlamda söz konusu mahallelerde eğitimin kalitesinin tehdit edildiğine, göçmenlerin iş pazarındaki şansların kötüleşmesine ve konut kalitesinin düştüğüne işaret edilmiştir.

Belirttiğimiz hükümet notalarında yoğunlaşma ile ilgili analizler ve saptamalar doğru olmakla birlikte, etnik ayrımcılık gerekçesi yanında bu dönemde somut önlemlerin alınmamasının bir başka sebebi de, söz konusu yıllarda yoğunlaşma konusundaki görüşlerin önemli bir rol oynamasıdır. Bir taraftan etnik kökene göre konut dağıtımına geçilmesi ayrımcılık olarak algılanırken, diğer taraftan da yoğunlaşma konusundaki yaklaşımlarda heterojenlik savunusu yapanlar duruma hâkim gözükmektedir. Bu dönemde yoğunlaşma ve gettolaşma konusunda iki temel görüş yarışmaktadır. Medya, azınlıkların yaşadığı gettolar hakkında kamuoyuna olumsuz görüntüler sunarken, azınlık araştırmacıları sürekli olarak bu görüntülerin karşısına araştırma sonucu elde edilen verileri koyarak aslında söz konusu mahallelerde homojen bir yapı olmadığını kanıtlamaya yönelmişlerdir. Ancak araştırmacılar arasında da tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Araştırmacıların bir kısmı, yoğunlaşmış mahallelerde etnik bakımdan homojen bir yapı olmadığını ve dolayısıyla bir gettolaşma olgusundan bahsedilemeyeceğini söylerken, bir kısmı da etnik değil sosyo-ekonomik homojenliğe dikkat çekerek, bu mahallelerde yoksul kesimlerin yoğunlaştığına dikkat çekiyorlardı (Tesser vd., 1995: 46-48). Dolayısıyla bu dönemde, yoğunlaşmanın önlenmesine ilişkin politikalar bir tabu olduğu gibi yoğunlaşmanın niteliği konusunda da tam bir anlayış birliğinden söz etmek mümkün değildir.

Son yıllarda gerek Avrupa’da gerekse Hollanda’da gettolaşma ve “paralel toplum” tartışmaları yeniden alevlenmiştir. Bu tartışmayı alevlendiren etken, sadece uyum sürecinde kaydedilen gelişmelerin istenen düzeyde olmaması değildir. Bilakis kuşak değişimine koşut olarak paralel toplum konusundaki endişeleri haksız çıkararak önemli gelişmeler olmuş ve uyumun ikinci ve üçüncü kuşaklarda sorun olmaktan çıkacağı varsayılmaktadır. Buna rağmen zaman zaman bu tartışmanın gündeme getirilmesi uyum kavramına yüklenen anlamların ve dolayısıyla uyum politikalarının değişmiş olmasıyla ilişkilidir. Hollanda, zaman içinde sosyo-ekonomik nitelikli yapısal uyum fikrinden sosyo-kültürel nitelikli uyum fikrine doğru yönelmiştir. Bir başka deyişle uyum kavramının semantik alanı genişlemiştir. Bu nedenle daha önce sorun olarak algılanmayan birçok sosyal ve kültürel nitelikli durumlar ve gelişmeler sorunsallaştırılmaya başlanmıştır.

Hollanda’da yoğunlaşma, gettolaşma ve segregasyon gibi kavramlar, hükümetin izlediği uyum politikasına aykırı olgulara karşılık gelmektedir. Hollanda, seksenli yıllarda uyum kavramını göçmenlerin toplumsal ve siyasal yaşama katılımı olarak tanımlamakta ve özellikle eğitim, iş pazarı ve siyasete orantısız katılımını amaçlamaktadır. O günkü

şartlarda sosyal ve kültürel içerikli bir boyut taşıyan sosyo-kültürel uyum, sadece yeni gelen göçmen gruplar için geçerli bir politika olarak görülmektedir. Ülkeye yeni gelen göçmenlerin toplumsal katılımını sağlamak amacıyla Hollandaca başta olmak üzere Hollanda kültürü ve kurumları hakkında bilgilendirme yapmak, yeni gelenlere uygulanan Uyum Kursları’nın başlıca hedefi olmuştur. Doksanlı yıllarda Uyum Kursları’na bazı özel kategorilerin de (sözgelimi din görevlilerinin) dâhil edilmesi, bu uyum politikasının amaç grubunu genişletmekle kalmamış, zamanla yerleşik olarak yaşayan göçmenlerin de yeterince uyum sağlayamadıkları gerekçesiyle yeniden uyum sürecine tabi kılınması yönündeki görüşler ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Daha önceleri çokkültürlü bir toplum olmakla övünen Hollanda, bu yeni dönemde uyum politikalarında yeni bir söylem geliştirmeye yönelmiştir. Yeni söylemin en önemli ögesi, uyumun sadece toplumsal katılımı sınırlı bir olgu olmadığı, aynı zamanda sadakat, özdeşim, yurttaşlık, kültürel kimlik ve toplumsal bağlaşıma (*cohesion*) gibi kavramları da içine alan sosyo-kültürel bir uyum kavramıdır. Bu yeni söylemle birlikte, göçmenlerin özkimlik ve kültürel değerlerini bireysel bir seçenek olarak gören uyum anlayışından vazgeçilmiş ve hükümetin azınlıklar politikasının bir konusu haline getirilmiştir.

Uyum politikalarındaki kırılmanın Paul Scheffer tarafından başlatılan “Çok-kültürlü dram” (*Multiculturele drama*) tartışmasıyla birlikte başladığını söyleyebiliriz (NRC Handelsblad, 2000). Söz konusu yazar, Hollanda hükümetinin geçmiş dönemlerde sosyo-ekonomik geri kalmışlıkla mücadele etmek yerine, kültürel farklılıkları ve sosyal mesafeyi artıran çok-kültürlü politikalar izlediğini; terk edilmediği takdirde bu politikaların ülkede çok-kültürlü bir drama sebep olacağını iddia etmekteydi. Bu makale, ikibinli yılların başında ülke çapında bir uyum tartışmasına kapı aralamakla kalmadı, aynı zamanda bu dönemde iş başına gelen sağcı hükümetlerin yeni uyum politikalarına da meşruiyet kazandırdı.

Başbakan Balkanende, en önemli sürprizi partisinin başına geçtiği günlerde yapmıştı. 1 Ekim 2001 yılında parti başkanlığına geldikten sonra, Balkanende göçmenlere ve azınlıklara karşı parti siyasetinde önemli bir değişiklik getirmiştir. Daha önce Hollanda toplumunda ve siyasetinde uzlaşmış bir noktada, beklenmedik ve aykırı bir açıklama yapmıştır. Balkanende yaptığı açıklamada “Hollanda’nın çokkültürlü bir toplum olmadığını” söylemiş ve ardından “Bizim ortak değer ve normlarımız var. Herkes bu değer ve normlara uymalıdır” şeklinde bir ekleme yapmıştır. Daha sonra 1. ve 2. Balkanende hükümetleri döneminde epeyce tartışılacak olan bu değer ve normlar meselesi, Hristiyan Demokratların azınlıklarla ilgili geleneksel siyasetini terk ettiğine ve kültürel uyumu da amaçlayan yeni bir uyum modeline geçtiklerine işaret ediyordu. Nitekim 11 Eylül konjonktürünü de arkasına alan sağcı hükümetler, yeni dönemde bir taraftan sosyal devlet olgusunu tartışmaya açarken, diğer yandan da azınlıklar ve göçmenler politikasında katı ve sınırlayıcı önlemler almaya başlamışlardır (Canatan, 2008).

Hollanda hükümetlerinin sosyo-kültürel içerikli yeni-uyum politikalarına geçmesini sadece entelektüel tartışmalarla sınırlı tutmak elbette açıklayıcı olmaz. Bununla birlikte yapısal uyumun yeterli olmaması, etnik yoğunlaşmanın artması, 11 Eylül olayı ve sonrasında ortaya çıkan siyasal nitelikli cinayetler de (Pim Fortuyn ve Van Gogh'un öldürülmesi) bu sürece katkıda bulunmuştur. Özellikle son iki cinayetin Hollanda'da etnik ilişkileri bozucu ve toplumda gerilim yaratıcı etkileri olmuştur. Pim Fortuyn, 2000'li yıllara girerken aşırı sağ hareketin önderliğini üstlendi. Göç(men) ve İslam aleyhtarı bir söylemi siyasallaştırma yönündeki bir süreci başlattı. Fakat 6 Mayıs 2002 tarihinde Pim Fortuyn'un Hollandalı bir çevre ve hayvan hakları eylemcisi tarafından öldürülmesi, onun partisini mağdur konumuna itmiş ve yükselmesine sebep olmuştur. Aradan iki yıl geçtikten sonra Hollanda bu kez sinema yönetmeni Theo Van Gogh'un öldürülmesiyle sarsılmıştır. Tıpkı Pim Fortuyn gibi söz konusu yönetmen de çok tartışmalı, kısa metrajlı bir film yaparak anti-İslami atmosferin gelişmesine hizmet etmiştir. Bu filmde şiddete maruz kalmış bir Müslüman kadının uğradığı mağduriyetten dolayı Kur'an sorumlu tutulmaktadır. Tüm iyi niyetli uyarılara rağmen filmin Hollanda televizyonunda gösterime girmesi, yönetmenin de sonunu getirmiştir. Bu kez Hollanda doğumlu Faslı bir genç, filmin yönetmenini Amsterdam'da bıçaklayarak öldürmüştür. Bu dönemde, daha önce aşırı sağcı politikacıların savunduğu "uyum değil, asimilasyon" söylemi kabul görmüş ve hükümetler, uyumun sosyal ve kültürel bakımdan derinleştirilmesini bütünlüklü bir toplum yapısı için zorunlu olduğunu düşünmeye başlamışlardır. İşte, Hollanda'da yeniden alevlenen gettolaşma, segregasyon ve paralel toplum tartışmaları böyle bir atmosferde gündeme gelmiştir.

2. Sorunun Saptanması ve Kavramların Tanımlanması

Bugün şu soruya, artık bilimsel olarak cevap vermenin zamanı gelmiştir: **Etnik ilişkiler** açısından **gettolaşma** (ya da segregasyon) ne anlama gelmektedir ve bu olgu **paralel toplumsal oluşumların** bir göstergesi olarak algılanabilir mi?

Bu soruya bilimsel bir cevap vermek için her şeyden önce, şu ana kadar kullandığımız bazı kavramların tanımlanmasına gerek duyulmaktadır. Bu tartışmalarda zaman zaman "yoğunlaşma" (*concentratie*) ve "gettolaşma" (*gettovorming*), bazen de "toplumun ikiye bölünmesi" (*tweedeling van de maatschappij*) şeklinde kavramlar kullanılmaktadır. Gettolaşma kavramıyla birlikte sık sık anılan başka bir kavram, segregasyon (*segregatie*) olmuştur. Nitekim bu konuda yayınlanan ilk kapsamlı araştırmanın alt başlığı "Yoğunlaşma ve Segregasyon" adını taşımaktadır (Tesser vd., 1995). Şüphesiz ki bu kavramlar arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bu tartışmanın nasıl yapıldığına ve nasıl geliştiğine değinmeden önce bu kavramların hangi anlamlarda kullanıldığına değinmekte yarar görüyoruz.

Söz konusu kavramlar içinde en yalını, herhalde "yoğunlaşma" (*konsantrasyon*) kavramıdır. Türkçemize "toplama kampları" kavramıyla giren bu kavram, bazen

“toplama” bazen de “temerküz” olarak çevrilmiştir ve çoğunlukla da olumsuz çağrışımları bulunmaktadır. Benzer bir çağrışımın Hollandaca dilinde de bulunması doğaldır, çünkü İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana bu kavram, hep Nazi Almanyası’ndaki Yahudiler ve siyasal suçlularla bağlantılı olarak kullanılagelmiştir. Ayrıca en son Bosna’da Sırpların Müslümanları benzer kamplarda toplamasıyla gündeme gelmiştir. Yeni kuşaklar, toplama kamplarının nasıl bir şey olduğunu; bu kampların televizyon ekranlarına yansıyan görüntüleriyle tanımıştır. Bu görüntülerde bitkin, yarı çıplak ve açıklıktan kemikleri iyice ortaya çıkmış insanlar dikkat çekmiştir. Ancak Hollanda’da bu kavram, bugün bu kadar olumsuz çağrışımlar yüklenmiş gözükmemekte ve yabancıların belirli bir mahallede yoğunlaşmasını ifade etmektedir. Eğer belirli bir bölgede belirli bir yabancı kökene mensup sakinlerin oranı, toplam nüfusa kıyasla daha yüksek bir paya sahipse, o zaman bir *yoğunlaşmadan* bahsedilmektedir. Kavram, hem belirli bir duruma hem de sürece işaret etmektedir (Tesser vd., 1995: 38).

Bununla çoğu zaman birlikte kullanılan getto kavramı da, bir o kadar olumsuz çağrışımlar yüklenmiş olup daha çok Amerika Birleşik Devletlerinde belirli şehir ve mahallelerde yaşayan siyahları hatırlatmaktadır. Hollandalı coğrafyacı Van Amersfoort, gettoyu toplum içinde belirli bir grubun kurumsallaşmış ikamet bölgesi olarak tanımlamaktadır. Bu durumda grup sadece bir bölgede yerleşmiş ve bu bölgenin sakinlerinin hepsi çoğunlukla aynı gruba mensupturlar (1992: 441). Bu tanımlar dikkate alındığında, getto; yoğunlaşmanın belirli bir biçimi olarak algılanmaktadır. Eğer belirli bir grup, sadece bir bölgede ve homojen bir grup olarak kendi başına yoğunlaşmışsa, bu durumda bir gettodan bahsedebiliriz. Ayrıca getto, grubun ikameti bakımından süreklilik kazandığı ve dolayısıyla kurumsallaştığı bir yapıdır. Başka bir deyişle grup ile mekân arasında bir özdeşlik söz konusudur. Bu kavramsal ayırım dikkate alındığında, her yoğunlaşmanın bir getto karakterine bürünmesi muhtemelse de mutlaka getto haline dönüşmesi zorunlu değildir.

Segregasyon kavramının farklı anlamları bulunmaktadır (Tesser vd., 1995: 38-39). İlk etapta ortak özellikleri olan bir grubun belirli bir yerde gruplaşma sürecini dile getirmek üzere kullanılmaktadır (Mik, 1987: 40). Gerçekte segregasyon belirli bir duruma da işaret etmektedir. Belirli bir grubunun ülkedeki dağılımı karşısında başka bir grubun dağılımını ifade etmektedir. Bu daha çok matematiksel bir kategoridir. Son olarak segregasyon, belirli bir grubu toplumun geri kalanından yalıtılmak için yapılan pratiklerin ve faaliyetlerin tümüdür. Bu son kullanımında segregasyon, bir grubun isteminin dışında toplum tarafından bilinçli bir şekilde toplumdaki yalıtılmasını ifade etmektedir. Gettolaşma, yoğunlaşma ve segregasyonunun hangi oranda grubun kendi iradesinin bir ürünü olduğu önemli bir tartışma olmakla birlikte segregasyon, daha çok dışarıdan biçimlenmeyi ve toplumsal yalıtılmanın sosyal boyutlarını içermektedir. Her yoğunlaşma, gettolaşma değildir; ama her gettolaşma, mutlaka segregasyon anlamına da gelmektedir. Segregasyon, geniş toplumla ilişkilerin sınırlandırılmış olduğu bir yalıtılma halidir. Bu toplumsal yalıtılma, mekânsal yoğunlaşma ve gettolaşmanın bir sonucudur. Özetlersek; bu durumda yoğunlaşma mekân üzerinde bir yığılma süreci, gettolaşma

mekânda süreklilik kazanmışlık durumu iken, segregasyon geniş toplumla ilişkilerin asgariye indiği toplumsal bir yalıtılma halidir. Gettolaşma ve segregasyonu, mekânsal bir yoğunlaşmanın iki yüzü olarak görebiliriz. Gettolaşma sebebiyle mekânda süreklilik, segregasyon sebebiyle ise geniş toplumla ilişkileri sınırlandırma ve ondan kopma söz konusudur.

Toplumun geneli açısından bakıldığında her gettolaşma ve segregasyon toplumda farklı yapıların ve oluşumların ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Eğer bir toplumda giderek nüfus olarak da büyüyen bir grubun toplumsal yalıtılması söz konusu ise, burada toplumun ikiye ayrılması ya da ikili bir toplumun oluşması (*tweedeling van de maatschappij*) kaçınılmazdır. Bu tür toplumları, toplumbilimciler ve siyasetçiler *paralel toplumlar* olarak da adlandırmaktadırlar. Paralel toplumlarda en büyük korku, sosyo-ekonomik, etnik ve hatta kültürel bakımdan giderek derinleşen çelişkilerin gerilimlere ve çatışmalara dönüşmesidir. Bu korku, Samuel Huntington tarafından “Uygurliklar Çatışması” olarak ifade edilen kavgaanın sadece uluslararası planda değil, farklı kültürlerle mensup grupların yaşadığı çok-dinli ve çok-kültürlü (Batılı) toplumlarında da ortaya çıkabileceği teziyle güçlenmiş ve 11 Eylül sonrasındaki gelişmelerle iyice pekiştirilmiştir.

3. Etnik İlişkilere Kuramsal Yaklaşımlar

Etnik ilişkiler ve gettolaşma konusundaki sosyolojik yaklaşımlar geçen yüzyılın ilk çeyreğine kadar gitmektedir. O günden bugüne, birçok kuram geliştirilmiştir (de Jong, 1986; Penninx, 1988). Bu konuda ilk görüşleri ortaya atan entelektüel grup, “Chicago Okulu” olarak bilinmektedir. Bu okulun ileri gelenlerinden Robert Park, Burgess ve McKenzie gibi sosyologlar, dikkatlerini sanayileşme ve bunun beraberindeki getirdiği kentleşme ve kitlesel göç olgularına yoğunlaştırmışlardır. Bunlara göre kişilerin sosyo-ekonomik konumları, şehrin ekolojik yapısı içinde nerede yer alacaklarını tayin eder. Göçmenler kente uyum sürecinde rekabet, çatışma, uyum ve asimilasyon olmak üzere dört aşamalı bir süreçten geçerler. Özellikle asimilasyonu son aşama olarak gördükleri için Park ve Burgess, asimilasyon fikrinin babaları olarak görülmüştür.

Şehre gelen göçmenler konut bulmak ve yerleşmek için bir mücadele vermek zorundadırlar. Şehir, Chicago Okulu’na göre, içinde “doğal süreçler”in gerçekleştiği bir organizma olarak görülmelidir. Burada “doğal bölgeler”e dayalı bir fiziksel örgütlenme ve “doğal gruplar”a dayalı bir ahlaki örgütlenme bulunmaktadır. Doğal bölgeler bir yarış ve rekabet ilişkisinin sonucu oluşurlar. Kentin merkezinde iş yerleri, bunların etrafında “geçiş bölgeleri” ve merkeze daha uzak yerlerde ise farklı sınıfların oturduğu yerleşim bölgeleri bulunmaktadır. Geçiş bölgeleri, yeni gelen göçmenler için en doğal ortamdır. Hem, iş merkezine yakın olmaları hem de uygun ucuz konut bulmaları nedeniyle bu ortamda şehre giriş yaparlar. Bu noktada başlayan yerleşim süreci, yeni göçmenlerin eski göçmenleri ve sakinleri buradan sürmesiyle sonuçlanacak olan üç aşama izler: Sızma, işgal ve ele geçirme (de Jong, 1986).

Göçmenler, sızma aşamasında bölgenin sakinleri tarafından iyi karşılanırlar, işgal aşamasında yerleşik grup kendini tehdit edilmiş hisseder ve zamanla mahalleden kaçır. Bu aşamada çatışma ve gerilimler beklenebilir. Son aşamada ise, göçmen grup mahallede yoğunlaşmış ve bir nevi getto oluşturmuştur. Bu getto ortamında etnik gruplar arasındaki temaslar sınırlıdır. Ama Chicago Okulu temsilcilerine göre “getto oluşturma” ya da segregasyon, uyum sürecinin ilk aşamasıdır. Bu süreci, zamanla diğerleri izleyecek ve göçmenler neticede şehir kültürü içinde asimile olacaklardır.

Chicago Okulu’nu, bu dönemde sosyolojide egemen bir perspektif olan yapısal-işlevselciliğe dayalı “asimilasyonist” yaklaşım izlemiştir. Altmışlı yıllara kadar asimilasyon tezi, etnik ilişkiler sosyolojisinde hakim paradigma olmuştur. Bu perspektif, toplumun işlevselci bir analizine dayanmaktadır. Varsayıma göre toplum, birbirine bağımlı birçok bölümden oluşmaktadır; her bölümün bir işlevi vardır; toplum sürekli bir biçimde istikrar ve denge arayışındadır. Yeni gruplar toplumla konsensüs sağlayarak ve kendine özgü işlevler kazanarak topluma uyum sağlarlar. Asimilasyonist yaklaşımın iyi bir temsilcisi sayılan Gordon’a göre uyum sürecinde göçmenler şu safhalardan geçmek zorundadırlar: Kültürel (görsel) asimilasyon, yapısal asimilasyon (katılım), gruplararası evlilikler, toplumsal/etnik özdeşim, tutumsal kabul ve davranışsal kabul. İlk aşamada göçmenler görünüş olarak şehre uyum sağlarlar. Bu aşamayı göçmenlerin yapısal asimilasyonu takip eder. Yapısal asimilasyon, göçmenlerin ve azınlıkların toplumsal kurumlara ve örgütlere katılımından ibarettir. Bu iki aşamadan sonra gruplar, daha köklü ilişkiler geliştirmeye yönelirler. Gruplararası evliliklerin olması, asimilasyonun sürecinin üçüncü aşamasıdır. Bu aşamayla birlikte grup üyelerinin toplumla etnik özdeşliğini sağlayan dördüncü aşama gelir. Bu yaklaşıma göre segregasyon ve önyargılar, asimilasyon sürecini engelleyen faktörlerdir. Bunlar aşıldıktan sonra (özellikle yapısal asimilasyon gerçekleştiikten sonra) diğer safhalar hızla gerçekleşir.

Beşinci aşamada çoğunluk toplumu azınlıklarla ilgili önyargılarını terk eder ve onları tutumlar düzeyinde kabul eder. Tutumlar düzeyinde kabul, tutarlı kalmak açısından davranışsal kabulü gerektirir. Bir başka deyişle çoğunluk, azınlık grup üyelerine yönelik ayrımcı davranışlardan vazgeçer. Bu yedinci aşama, güç ve değer çatışmalarının aşıldığı ve toplumsal uzlaşmanın sağlandığı son aşamaya yol açır. Özellikle yasal düzenlemelerde bu toplumsal uzlaşma tezahür eder.

Gordon, etnik ilişkiler konusunda iyimser bir tablo çizer; gettolaşma ve segregasyon gibi sorunlara yer vermez. Ona göre gettolaşma ve segregasyon, önyargıları ve ayrımcılığı ayakta tutacağı için istenmeyen bir durumdur. Zaten göçmenlerin hızlı uyum süreci ve çoğunluğun onları kabul yönündeki istekleri böyle bir durumun ortaya çıkmasına müsaade etmeyecektir.

Altmışlı ve yetmişli yıllarda iyi işleyen bir toplum için asimilasyonun zorunlu olmadığı ve modern toplumda etnisite faktörünün olumlu işlevler yüklenebileceği tezi ortaya atılmıştır. Bu yaklaşım “etnik çoğulculuk” olarak adlandırılmaktadır. Bu yaklaşıma

göre etnik çoğulculuk, modern toplumda işlevsel olan etnik kimliğin bir sonucudur. Etnik kimlik, hem psikolojik ve kültürel hem de yapısal nedenlerle önem kazanmıştır.

Etnik çoğulculuk tezini ortaya atanlar, müşterek meslek pozisyonları ve kurumlar ile mekânsal segregasyon faktörünün önemine dikkat çekmişlerdir. Bu yaklaşıma göre etnik kimlik, grupların örgütlenme temeli olarak önemli bir işlev görmektedir. Etnik temelli örgütlenme, grubun özellikli çıkarları başta olmak üzere grup çıkarlarını korumanın bir aracıdır. Segregasyon, etnik kimliğin ve etnik örgütlerin gizil güç kaynağıdır.

Segregasyon olgusunu, etnik ilişkiler ve göçmenlerin çıkarları açısından olumsuz değerlendiren Chicago Okulu ve asimilasyonist kuramlara zıt olarak etnik çoğulculuk, bunun olumlu işlevleri olabileceğini ve pekâlâ azınlıkların çıkarlarını korumada bir enerji kaynağı olabileceğini ileri sürmüştür. Avrupa ülkelerinde pek çok örgüt kuran ve bu örgütler yoluyla hem etnik çıkarlarını savunan hem de etnik kimliklerini muhafaza eden göçmenlerin varlığı, bu yaklaşıma destek olabilecek kanıtlar sunmaktadır.

Bu bağlamda sosyal ilişkiler ağına büyük önem veren iki ayrı yaklaşıma da yer vermekte fayda görüyoruz. Bunlardan ilki “kontakt hipotezi”, diğeri de “sosyal sermaye yaklaşımı”dır. İlk yaklaşım, azınlık ve çoğunluk arasındaki önyargı ve ayrımcılığın kökenlerini araştırmakta ve hangi koşullar altında bunların ortaya çıktığını sorgulamakta ve bunlarla nasıl mücadele edilmesi gerektiği konusunda yöntemler önermektedir.

Söz konusu yaklaşıma göre etnik gruplar arasındaki önyargının kaynağı “ilişki eksikliği”ne dayanmaktadır. Gruplar arasında ilişki eksikliği, sorun yarattığı gibi özellikle “eşit” olmayan bir temelde gerçekleşen ilişkiler de sorun üretmeye devam etmektedir. Önyargıları ve bunların eyleme dönüşme biçimi olan ayrımcılığı ortadan kaldırmak istiyorsak, azınlık ve çoğunluk arasında eşit düzeyli ilişkileri geliştirmek ve ortak amaçlar için mücadele etmeyi teşvik etmek gerekir. Bu süreç, ayrıca kurumsal önlemlerle de desteklenmelidir. Demek ki bu yaklaşıma göre yoğunlaşma ve gettolaşma, önyargıları pekiştirdiği ve eşit düzeyli ilişkileri engellediği için çözümlenmesi gereken temel bir sorundur.

Temelde kontakt hipotezine dayanan sermaye kuramı, bizi iletişim ağlarını başka bir ışık altında görmeye çağırmakta ve bunun göçmenler için nasıl bir enerji kaynağı olabileceğini göstermeye çalışmaktadır. Kuram, kişilerin sahip olduğu ilişkileri ve iletişim ağlarını bir sermaye kaynağı olarak görmekte ve sosyal sermayesi güçlü olan kişi ve grupların daha iyi bir statüye kavuşabileceğini iddia etmektedir. Burada sözünü ettiğimiz ilişki sıradan sosyal ilişki değildir. Daha çok kişiye avantajlar sağlayan ve onun konumu düzeltmeye yarayan ilişki ağlarıdır.

Sosyal sermaye yaklaşımı açısından yoğunlaşma ve gettolaşma, toplumsal hareketliliğe yol açmaz; tam tersine etnik gruplar için sınırlayıcıdır. Etnik gruplara mensup olan kişiler, kendilerine sosyal sermaye sunacak yerleşik toplumdaki kişi ve kurumlarla

ilişkileri geliştirdiği sürece, bu sınırlayıcı engellerden kurtulacak ve toplumda sosyal bir sıçrama yapacaktır. İş piyasasında yapılan birçok araştırma, ilişki ağlarının iş bulma konusunda etkili olduğunu göstermektedir.

Etnik ilişkiler konusunda, son kuram olmasa da burada son olarak bir başka kurama daha değinmek istiyoruz. Kimi sosyolog ve araştırmacılara göre ayrımcılık olgusu, davranıştan ziyade etkileri, bireysel davranışlardan ziyade kurumsal davranışlar ve bilinçli eylemden ziyade bilinçsiz eylemler olarak incelenmelidir. Sistemin işleyişine ve kurumlara yöneldiği için bu kurama, “kurumsal ayrımcılık” ya da “kurumsal ırkçılık” adı verilmiştir.

Bu yaklaşım açısından etnik ilişkilerin doğasını inceleyenler, gettolaşma ve segregasyon kurumsal ayrımcılığa iyi bir örnek olduğunu düşünmektedirler. Bunlara göre göçmenlerin mekânsal ve sosyal açıdan yoğunlaşması, seçici mekanizmaların bir sonucudur. Gettolaşma sorunun anlaşılması için hangi mekanizmaların iş yaptığına bakılmalıdır. Bu olgu, göçmen bireylerin tercihleriyle açıklanamaz. Konut piyasasında etkin olan aktörler ve mekanizmalar bu olguyu sürekli bir biçimde (yeniden) üretmektedirler. Günlük yaşamda ve iş pazarında nasıl ayrımcılık varsa, konut piyasasında da vardır. Ancak bu ayrımcılık, bireysel ve bilinçli değil; kurumsal ve bilinç-dışıdır. Özellikle konut piyasasındaki kurumsal düzenlemeler, yerleşik tutumlar ve alışkanlıklar buna sebep olmaktadır.

Özetlersek; etnik çoğulculuk perspektifi hariç tüm kuramlar, gettolaşmayı olumsuz, istenmeyen ve zararlı bir olgu olarak görmektedirler. Gettolaşma, asimilasyon sürecinde bazen “zorunlu bir ilk durak”, bazen “önyargıların kaynağı”, bazen “ilişkisizliğe yol açan bir içe kapanma hali”, bazen “toplumsal hareketliliğin önünde bir engel” ve bazen de “kurumsal ayrımcılığın bir göstergesi” olarak nitelenmektedir. Her halükarda bu sorun, aşılması gereken bir sorun olarak ortaya konmaktadır.

Kimin ya da neyin gettolaşma ve segregasyona yol açtığı konusunda kurumsal ayrımcılık yaklaşımı hariç, diğer kuramlar yoğunlaşmayı ya göçün doğal bir sonucu ya da göçmenlerin bir tercihi olarak görmektedirler. İlk durumda bir “statü belirlenmesi”nden, ikinci durumda ise bir “statü kazanımı”ndan bahsetmek mümkündür. Başka bir deyişle ilk durumda göçmenler ve azınlıklar harici güçlerin etkisinde ve iradelerinin dışında yoğunlaşmak zorunda kalmaktadırlar; ikinci durumda ise bizzat kendi tercihleri bu yoğunlaşmaya yol açmaktadır.

Söz konusu kuramların en önemli eksikliği, azınlık perspektifinden ziyade çoğunluk ya da hâkim grubun perspektifinden soruna yaklaşmalarıdır. Göçmenlerin ve etnik grupların bakış açısına hemen hemen hiç yer verilmemektedir.

4. Hollanda’da Etnik Yoğunlaşma: Mevcut Durumu ve Gelişimi

Hollanda İstatistik Kurumu tarafından hazırlanan “Yıllık Entegrasyon Raporu 2008”, Batı kökenli olmayan göçmenlerin bir kısmının konut, iş ve eğitim alanında yoğunlaşma içinde olduğu ve özellikle bu yoğunlaşma sürecinin dört büyük şehirde görünür hale geldiğini açıklamaktadır. Ayrıca söz konusu rapor, sosyal yaşamda yabancılarla Hollandalılar arasındaki karşılaşma ve buluşma şanslarının azaldığına dikkat çekmektedir (CBS, 2008: 9). Bu saptamalar, Hollanda’da azınlık gruplar arasında bir segregasyon sürecinin yaşandığını ve bunun artık resmen kabul edildiğini göstermektedir. Ancak burada sorulması gereken bazı sorular bulunmaktadır: Segregasyon nerede görülmekte ve ne kadar göçmeni ilgilendirmektedir? Belirli bir göçmen kitlesini ilgilendiren segregasyon, Hollanda’da paralel toplumlar oluştuğunun bir göstergesi olarak alınabilir mi? Bu bölümde bu sorulara son yıllarda yapılan araştırmalar ve bu araştırmalarda ortaya çıkan bulgular temelinde cevap vermeye çalışacağız.

Öteden beri Hollanda’da göçmenlerin “Randstad” olarak bilinen ülkenin Batı kesiminde ve burada bulunan dört eyalette (Kuzey Hollanda, Flevoland, Utrecht ve Güney Hollanda) yoğunlaştığı bilinmektedir. Tablo: 1’de görüldüğü üzere, Hollanda’da 2009 yılı itibarıyla toplam 3 milyonu aşkın bir göçmen kitlesi yaşamakta olup, bu göçmenlerin 2 milyonu (yani üçte ikisi) dört eyalette yoğunlaşmış bulunmaktadır. Başka bir deyişle, söz konusu dört eyalette yaşayan göçmenler toplam göçmen nüfusunun %60’ını oluşturmaktadır. Geriye kalan %40 ise ülkenin diğer sekiz eyaletine serpilmiş bulunmaktadır.

Şüphesiz ki göçmenlerin bu şekilde dağılmış olmaları sanayi kesiminin işgücü ihtiyacı ve işgücü göçünün oluşumuyla alakalıdır. Hollanda, altmışlı yıllardan itibaren sanayi kesiminde vasıfsız işgücüne ihtiyaç duymuş ve bunu ilk önce İspanya, Portekiz, İtalya ve Yunanistan gibi Güney Avrupa ülkelerinden temin etmeye çalışmıştır. Bu ülkelerden gelen misafir işçiler ihtiyacı karşılamayınca Hollanda işgücü devşirme hinterlandını genişletmiş ve özellikle Fas ve Türkiye’den işgücü almaya yönelmiştir.

Tablo: 1
Göçmenlerin Dört Eyaletteki Dağılımı (2009)

	Batılı Göçmenler	Batılı Olmayan Göçmenler	Toplam	%
Hollanda	1.451.053	1.801.565	3.252.618	100,0
Flevoland	31.418	69.113	100.531	3,0
Utrecht	97.801	139.423	237.224	7,2
Kuzey-Hollanda	280.977	424.867	705.844	21,7
Güney-Hollanda	328.939	606.233	935.172	28,7
Toplam	739.135	1.239.636	1.978.771	60,4

Kaynak: CBS, Regionale prognose bevolkingsopbouw; 2005-2025.

Yukarıdaki tablo ülke ve eyaletler ölçeğinde göçmenlerin nerede yoğunlaştığını göstermekle birlikte, bu bölgedeki şehirlere daha yakından baktığımızda göçmenlerin özellikle ülkenin dört büyük kentinde yoğunlaştıklarını görüyoruz. Aşağıdaki Tablo: 2 de, bu dört büyük kentte göçmenlerin nüfusu görülmektedir.

Tablo: 2
Göçmenlerin Dört Büyük Kentteki Dağılımı (2008)

	Batılı Göçmenler	Batılı Olmayan Göçmenler	Toplam	%
Hollanda	1.449.686	1.765.730	3.215.416	100,0
Amsterdam	107.388	258.327	365.715	11,3
Den Haag	64.099	155.720	219.819	6,8
Rotterdam	59.319	209.854	269.173	8,3
Utrecht	29.724	61.811	91.535	2,8
Toplam	260.530	685.712	746.242	29,2

Kaynak: CBS, Bevolking; ontwikkeling in gemeenten met 100 000 of meer inwoners.

Bu tabloda dikkatimizi iki şey çekmektedir. İlk olarak göçmenlerin %30’a yakın bir nüfusunun dört büyük şehir belediyesinde toplandıklarını görmekteyiz. Bu, mutlak rakam olarak 750.000 kadar bir sayıya karşılık gelmektedir. İkinci olarak göçmenlerin orantısal bakımdan en fazla Amsterdam ve Rotterdam’da yoğunlaştıkları, bunu Den Haag ve Utrecht’in takip ettiği anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle; yoğunlaşma, şehir bazında en fazla Amsterdam’da, en az ise Utrecht’te görülmektedir.

Dört büyük şehrin etnik yapısına baktığımız zaman, etnik azınlıklar içinde Utrecht hariç diğer şehirlere Sürinamlar sayısal olarak çoğunluğu oluşturuyorlar. Utrecht’te çoğunluğu Antiller ve Arubalılar elde etmiş gözüküyorlar. Türkler, Rotterdam ve Den Haag şehirlerinde, Sürinamlardan sonra ikinci büyük grup, Utrecht’te ise Faslılardan sonra ikinci büyük grup konumundadır.

Büyük kentlerde ve ülke genelinde bakışımızı daha küçük bir ölçeğe çevirdiğimizde göçmenlerin söz konusu şehirlerin sadece bazı semtlerinde yoğunlaşma içinde olduklarını görmekteyiz. Hollanda İstatistik Kurumu, yoğunlaştıkları semtlere göre göçmenlerin semtler içindeki payını hesaplamış ve buna göre bir tablo çıkarmıştır. Bu tabloya göre (Tablo: 3) semtlerin %83’ünde Batı kökenli olmayan yabancıların oranı %10’u geçmemektedir. Bunlar “düşük yoğunluklu semtler” olarak sınıflandırmıştır. %10 ile %25 arasında bir yabancı yoğunlaşmanın olduğu semtlerin oranı %12 civarındadır. Buralarda Hollandalılar çoğunlukta olup bu semtler “karmaşık semtler” olarak tanımlanmıştır.

Tablo: 3
Yoğunluklarına Göre Semtler (2007)

	Semtlerin Payı (%)
Düşük Yoğunluklu Semtler (%10)	83
Karmaşık Semtler (%10-25)	12
Yüksek Yoğunluklu Semtler (%25+)	5

Kaynak: CBS, Jaarrapport Integratie 2008, Sh. 163-176, Den Haag/Heerlen, 2008.

Konumuz açısından önemli olan semtler, yoğunlaşmanın en fazla olduğu “yüksek yoğunluklu semtler”dir ve bunlar %5 oranındadır. Yani toplam semtler içinde %5’i oluşturan bu semtlerde, Batı kökenli olmayan yabancıların oranı %25 ve üzerindedir. Hollanda İstatistik Kurumu’na göre söz konusu semtlerde yaşayan göçmenler, toplam göçmenlerin %25’ini oluşturmaktadır. Salt rakamsal olarak bakıldığında gettolaşma ve segregasyon endişesi, en fazla bu kesimi ilgilendirmektedir. Fakat göçmenlerin bir yerde yüksek düzeyde yoğunlaşması, segregasyon ve gettolaşma için uygun bir zemin oluşturmakla birlikte, bu olgu tek başına söz konusu sorunlar için yeterli değildir. Gettolaşma ve segregasyondan bahsedebilmek için şu soruya da bir cevap vermek gerekiyor: Mekânsal yoğunlaşma, etnik gruplar arasında (özellikle de Hollandalılar ile göçmenler arasında) toplumsal ilişkilerde bir yalıtılmaya sebep oluyor mu? Bu soruya cevap vermeden önce yoğunlaşma konusunda bir başka noktanın daha altının çizilmesi gerekiyor. Acaba zaman içinde Hollanda’da yoğunlaşma artmış mıdır? Son yıllarda gettolaşma ve paralel toplumlar konusundan yeniden bir tartışmanın çıkması ve bu konudaki kaygıların objektif bir temeli var mıdır?

Doksanlı yıllardan günümüze kadar göçmenler arasında ve göçmen yoğunluklu mahallelerde artma eğilimlerinin gözlemlendiğine değin birçok araştırma ve makale yazılmış bulunmaktadır. Hollanda İstatistik Kurumu ve Sosyal Kültürel Plan Bürosu uzmanlarından Jan Latten, Han Nicolaas ve Karin Wittebrood, 1999 ve 2004 yılları arasında yoğunlaşmanın arttığını bildirmekteler. Buna göre söz konusu beş yıl içinde 60 belediye yüksek yoğunluklu kategoriye geçmiştir. Bu aynı dönem için 214 semt için de geçerli bir durumdur: Bu semtler 19 kez, %25 ve 50 oranında yoğunlaşmanın olduğu kategoriye ve hatta 4 kez %50 ve üzerindeki yoğunlaşmanın olduğu kategoriye geçmişlerdir. Bunun zıddına birçok semt, yoğunlaşma bakımından düşme eğilimi göstermektedir. Mahalle düzeyinde ise yoğunlaşma birkaç yüz mahallede artış kaydetmiştir. Beş yıl önce (yani 1999 yılında) %50 ve üzerinde yoğunlaşma gösteren 53 mahalle varken, bu rakam 2004 de 92’ye çıkmıştır. Yine aynı dönemde %25 ile 50 arasında yoğunluk gösteren mahalle sayısı 104’den 364’e çıkmıştır (CBS, 2005: 91).

“Yıllık Entegrasyon Raporu 2008” adlı çalışmayı hazırlayan Hollanda İstatistik Kurumu, 2000 ile 2007 yılları arasında semtler içinde, “karmaşık semtler”in payının %10’dan 12’ye, “yüksek yoğunluklu semt” payının %3’den 5’e çıktığını bildirmektedir. Aynı dönemde bu gelişmeye paralel olarak “düşük yoğunluklu semtler”in payı da %87’den 82’ye düşmüştür (CBS, 2008: 163-177).

Bir başka araştırma, yüzünü geçmişe değil geleceğe çevirerek etnik yoğunlaşmanın normal koşullar altında yükseleceği kestiriminde bulunmaktadır. Mekânsal Planlama Bürosu'nun İstatistik Kurumu'yla birlikte yaptıkları bu çalışmaya göre, Batı kökenli olmayan göçmenlerin oranı 2005 yılında %10 iken, bu oranı 2025 yılında %13'e çıkacak ve şu an göçmenlerin yoğun yaşadıkları eyaletlerde de benzer bir gelişme olacaktır. Yoğunluklu dört eyaletten biri olan Flevoland'daki büyüme %17'den %22'ye çıkacak ve bu eyalet yabancıların en fazla yoğunluklu yaşadığı bir bölge konuma gelecektir. Bu gelişmeyle birlikte Güney Hollanda, ikinci sıraya düşecektir (RPB & CBS, 2006: 60–74). Bu demektir ki, gelecekte Hollanda haritası, bugünkünden bir hayli daha fazla renklenecektir. Mevcut belediye ve şehirlerde yoğunlaşma artarken, buna yenileri de eklenecektir.

5. Etnik Yoğunlaşma, Segregasyon ya da Gettolaşmaya Yol Açıyor Mu?

Yukarıda sunduğumuz veriler, bugünkü yoğunlaşmanın geçmişten bu yana artarak geliştiğini göstermektedir. Şimdi etnik yoğunlaşmanın segregasyon ya da gettolaşmaya yol açıp ya da açmadığını sorgulamaya çalışacağız. Bu soru, mekansal yoğunlaşmanın kendi başına bir fenomen olarak kalmayacağı, göçmenlerin sosyal ve kültürel yaşamı üzerinde olumsuz etkileri olacağı varsayımına dayanmaktadır. Daha önce belirttiğimiz gibi segregasyon ve gettolaşma, mekansal yoğunlaşmadan daha fazla bir şeyi ifade etmektedir. Eğer etnik grupların mekansal yoğunlaşması, onların sosyal ilişkilerini sınırıyor ve yerleşik toplum üyeleriyle karşılaşma şanslarını azaltıyor ya da yok ediyorsa bu durumda bir segregasyon ve gettolaşma olusundan bahsedebiliriz. Son yıllarda Hollanda'da yapılan tartışmalar ve endişeler bu konuda da araştırmaların yapılmasına yol açmıştır.

Geçmişte yapılan tartışmalarda, genellikle yoğunlaşmanın eğitim açısından sakıncaları tartışılırken, günümüzde bu tartışma uyum politikalarının izlendiği tüm alanları kapsayacak biçimde geniş tutulmaktadır. Hollanda devleti, göçmenlerle ilgili tüm sorunları uyum perspektifinden ele almakta ve uyuma olumsuz etkisi olan her şeyi istenmeyen bir durum ve gelişme olarak nitelemektedir. Sözelimi doksanlı yılların başında çifte vatandaşlığı teşvik eden bir politika izlerken, kısa bir süre uygulandıktan sonra bu politika aidiyet ve uyum sorunları yaratacağı gerekçesiyle yürürlükten kaldırılmıştır. Bugün azınlıklarla ilgili tüm tartışma konularında bu entegrasyonist perspektif, belirleyici bir rol oynamaktadır. Uyum tartışmaları öyle bir noktaya gelmiştir ki, artık göçmenler bu politikanın kendi lehlerinde değil aleyhlerinde bir politikaya dönüştüğüne inanmaktadırlar.

Son yıllarda farklı bakış açılarından etnik ilişkilerin mahiyeti ve yoğunlaşmanın etkileri konusunda birçok araştırma ve buna bağlı olarak yayınlar yapılmıştır. Bunlardan bazılarını, konumuzu ilgilendirdiği kadarıyla bakacağız ve bir özetleme yapacağız.

Sosyal Kültürel Plan Bürosu tarafından yayınlanan ve Hollanda toplumundaki en son sosyal ve kültürel gelişmeleri rapor eden “Sosyal Kültürel Rapor 2004”ün, üçüncü bölümü tümüyle azınlıkların uyum meselesine ayrılmıştır. Yoğunlaşma sorunlarına da yer veren raporda, yerli ve yabancı gruplar arasındaki sosyal ilişkiler, sosyal ve kültürel uyum başlığı altında incelenmektedir. Rapora göre sosyal uyum, azınlıkların geniş toplumla sosyal ilişkilerinin düzeyini, kültürel uyum ise onların toplumda genel-geçer hale gelmiş olan bazı değer ve normları paylaşma biçimini ifade etmektedir. Her ne kadar zaman içinde (1994–2000 arasında) azınlıklar daha fazla Hollandalılarla ilişki içine girmişlerse de, özellikle Türklerin ve Faslıların kendi gruplarına mensup üyelerle birlikte oldukları saptanmaktadır. Bu gerçek, birinci kuşağın büyük bir kesimi için geçerli olmakla birlikte ikinci kuşak üyelerinin bir kısmı içinde geçerli olup, kendi grup üyeleriyle ilişkilerinde bir artma olması endişe verici bir durum olarak karşılanmaktadır. Bir başka önemli nokta, büyük kentlerde yaşayan göçmenlerin, başka yerleşim birimlerine kıyasla daha fazla kendi gruplarına yönelik bir iletişim ve sosyal ilişki ağı geliştirmiş olmalarıdır. Yoğunlaşmış mahallelerde yaşayanların Hollandalılarla daha az düzeyde ilişki içinde oldukları açıkça görülmektedir (SCP, 2004: 53–54). Ayrıca evlilik ve kültürel konularda da Türkiyeli ve Faslı göçmenlerin en az uyum sağlamış gruplar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Etnik yoğunlaşma konusunu araştıran İstatistik Kurumu ve Sosyal Kültürel Plan Bürosu uzmanları, bu olgunun etnik gruplar arasındaki sosyal ilişkilerle bağını da kurmuşlardır. Onlara göre 1995 ile 2004 arasında etnik grupların kendi üyeleriyle ilişkilerinde bir artış görülürken, yabancılar ile yerliler arasındaki karşılaşma şansları iyice azalmıştır. Etnik gruplar açısından bakıldığında şehirlere göre şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır: Kendi grup üyeleriyle potansiyel temas imkânı Sürinamlar için Amsterdam’da, Türkler için Rotterdam ve Den Haag’da ve Faslılar için Utrecht’te en fazla olduğu görülmektedir (Latten vd., 2005: 92). Bu verileri tersinden okursak, söz konusu şehirlerde söz konusu gruplar arasında segregasyon eğilimlerinin güçlendiği sonucuna varabiliriz.

Söz konusu uzmanlara göre dört büyük şehir üzerinden bakıldığında Den Haag ve Rotterdam, Amsterdam ve Utrecht’ten daha fazla etnik ve sosyal bakımdan ayrılmış durumdadır. Son iki şehirde 1998 ile 2004 arasında segregasyon (özellikle Türkler ve Faslılar arasında) artmıştır. Hâlbuki bu iki grubun Rotterdam’daki ayrışması azalmıştır. Tüm bu dört kent için konuşulduğunda, ilgili yıllar boyunca Türkler ve Faslılar, Sürinam ve Antillere kıyasla daha fazla segregasyona maruz kalmışlardır (Latten vd., 2005: 92).

Sosyal Kültürel Plan Bürosu, 2008 yılında Hollanda genelinde son yıllarda şikâyet konusu olan “bağlılaşma” (*cohesion*) konusunu ele almıştır. Bağlılaşma, sosyal grup ruhunu ve aidiyet ilişkilerini ifade eden sosyolojik bir kavramdır. Bu çalışmada bizi ilgilendiren şey, göçmenlerin yerleşik toplumla sosyal ilişkilerinin ne durumda olduğudur. 2006 yılında yapılan bir saha araştırmasına dayalı olarak göçmenlerin ilişkileri dört tipe ayırt edilmiştir. Bu tipolojiye göre Türkler arasında en fazla rastlanan sosyal ilişki tipi, “Hollandalılarla az ilişki, kendi grubuyla çok ilişki” şeklindedir. Türklerin %44’ü bu tip bir

ilişki içinde olduğunu bildirmektedir. İkinci tip, fazla rastlanan ilişkide (%27) Türkler hem “Hollandalılarla çok ilişki”, hem de “kendi grubuyla çok ilişki” içinde olduklarını söylemektedirler. Üçüncü sırada, Türklerin %19 kadar bir kısmı, hem “Hollandalılarla az ilişki”, hem de “kendi grubuyla az ilişki” kurduklarını belirtiyorlar. Son olarak %10 kadar bir kesim ise, “Hollandalılarla çok ilişki” kurduğunu söylerken, “kendi grubuyla az ilişki” kurduğunu beyan etmektedir (Dagevos & Gijsbert, 2008: 287–288) Eğer Hollandalılarla ilişkiler temel alınrsa, Türklerin %63’ünün sosyal ilişkilerinin az olduğu söylenebilir.

Bu kesimin diğer etnik gruplardaki oranı, Faslılarda %51, Sürinamlılarda %38 ve Antililerde %37 civarındadır. Bu demektir ki, Hollandalılarla en az Türkler, en fazla Sürinamlılar ve Antiler ilişki kurmaktadırlar. Faslılar ise, Türkler ile diğer gruplar (Sürinamlılar ve Antiler) arasında bir yerde durmaktadırlar.

Etnik gruplar arasındaki ilişki tiplerinde orantısal farklılıklar olduğu gibi, kuşaklararası da bariz farklılıklar olduğu gözlenmektedir. Sözgelimi Türklerde ikinci kuşak üyeleri, birinci kuşak üyelerine kıyasla Hollandalılarla daha fazla ilişki kurabiliyorlar. İkinci kuşak üyeleri hemen hemen Sürinamlılar ve Antiler kadar ilişkilerinde çeşitliliği başarıyorlar. Cinsiyet değişkeni kuşak farkına kıyasla etnik ilişkilerde (özellikle Hollandalılarla ilişkilerde) fazla etkili gözüküyor (Dagevos & Gijsbert, 2008: 287–288).

Aynı edisyon içinde yer alan bir başka makalede, bir grup uzman, etnik çeşitliliğin bağlilaşma açısından bir tehdit olup olmadığını sorgulamaktadır. Etnik çeşitlilik ile bağlilaşma arasında negatif bir korelasyon gören Amerikalı sosyolog Putnam’ın tezinin Hollanda için geçerli olmadığını söyleyen yazarlar, bunun sadece mahalle bağliamında sosyal ilişkiler açısından geçerli olduğunu saptamışlardır. Sosyal bağlilaşmanın diğer unsurları konusunda böyle bir durum söz konusu değildir. Her ne kadar etnik yoğunluklu mahallelerde başka insanlara güven, gönüllü iş yapmak ve enformel yardım düşük düzeyde çıksa da, bunun etnik yoğunlaşmanın değil bu tür mahallelerde yaşayan kişilerin genelde düşük sosyo-ekonomik konumlarının bir sonucu olduğu vurgulanmaktadır. Yazarlara göre, mahalle bağliamında sosyal ilişkilerin düşük olması, daha çok etnik rekabet kuramı açısından açıklanabilir. Farklı etnik grupların yaşadığı mahallelerde her etnik grup kendini başka gruplar tarafından tehdit edilmiş hissetmekte ve kendi kabuğuna çekilmektedir (Gijsberts, 2008: 309–340).

6. Sonuç ve Değerlendirme

Son yıllarda Hollanda kamuoyunda öne çıkan bir tartışmanın hangi oranda gerçeklik değeri taşıdığını deneye dayalı veriler yardımıyla sorgulamaya çalıştık. Bu sorgulama neticesinde ulaştığımız sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz. İlk olarak Hollanda’da etnik azınlıkların dört eyalette ve bu eyaletlerin başşehri durumunda olan dört büyük şehirde yoğunlaşmış oldukları görülmektedir. İkinci olarak söz konusu etnik

yoğunlaşma son yıllarda objektif verilere göre bir artış kaydetmiştir. Bu anlamda etnik yoğunlaşma konusundaki endişelerin objektif bir temeli olduğu söylenebilir. Daha da önemlisi, söz konusu etnik yoğunlaşma Hollandalılarla karşılaşma ya da buluşma şanslarını sınırladığı için toplumsal bir yalıtlanma (segregasyon ve gettolaşma) sürecini de tetiklemiştir.

Bu bulgular, kuramsal perspektifler ve kamuoyundaki tartışmalar açısından ne anlama gelmektedir?

Kuramsal perspektifler içinde, ilk etapta, en fazla sosyal sermaye kuramı, göçmen ve azınlık grupların segregasyon sürecini açıklıyor gözükmektedir. Mekânsal yoğunlaşmanın söz konusu grupların sosyal ilişkilerini sınırladığını ve onların aleyhine bir süreci başlattığını araştırma bulguları doğrulamaktadır. Ancak sosyal sermaye kuramı ortaya çıkmış bir durumu veri olarak kabul etmekte ve neden etnik yoğunlaşmanın var olduğunu açıklayamamaktadır. Söz konusu kuram, sadece etnik yoğunlaşmanın sosyal ilişkiler bakımından olumsuz neticelerine dikkat çekmektedir. Bu durumda etnik yoğunlaşmanın hangi mekanizmalar tarafından belirlendiğini soruşturmak gerekiyor. Tartışma, bir adım daha geriye atılarak yeniden başlatıldığında burada birkaç noktanın altını çizmek gerekiyor. İlk olarak etnik yoğunlaşmanın Hollanda'nın belirli eyalet, şehir ve mahallelerinde ortaya çıkmış olması tesadüf değildir. Bu olgu, göçün oluşumunu ve işgücü talebini belirleyen bir başka olguyla (yani sanayileşme ile) ilişkilidir. Hollanda'nın söz konusu eyalet ve şehirleri sanayileşmenin en fazla olduğu ve dolayısıyla göçmen işçi çektiği yerlerdir. İkinci olarak göçmenler söz konusu yerleşim birimlerinde ucuz konutların bulunduğu mahallelerde yoğunlaşmışlardır. Bu, onların düşük sosyo-ekonomik konumlarıyla ilişkili bir durumdur. Hollanda konut piyasası, gelir ölçütüne göre insanları yerleştirmektedir. Bu bakımdan hem göçmenlerin sosyo-ekonomik konumları, hem de söz konusu kriter etnik yoğunlaşmayı teşvik etmiştir. Üstelik bu gelişme uzun yıllar bir sorun olarak görülmemiş ve hatta Rotterdam belediyesi örneğinde görüldüğü gibi dağıtım politikaları bir ayrımcılık olarak nitelenmiştir. Etnik kökene göre dağıtım politikaları, hem hükümetler hem de göçmenler tarafından bir ayrımcılık biçimi olarak direnişle karşılanmıştır. Bu bakımdan etnik yoğunlaşmayı, son senelerin bir gelişmesi olarak görmek yanıltıcı olduğu gibi, bunu sadece göçmenlerin tercihi olarak da değerlendirmek olayı basitleştirmek olacaktır.

Etnik yoğunlaşma, temelde kuramsal ayrımcılığın bir ürünü olarak görülebilir. Çünkü bu olgunun ortaya çıkmasında göçmenler sorumlu değildir; daha çok konut piyasasını düzenleyen kurumlar ve onların koyduğu kıstaslar etkili olmuştur. Üstelik bu gerçek, uzun yıllar yanlış bir gerekçelendirme ile (etnik kökene dayalı dağıtımın ayrımcılık olduğu tezi) göz ardı edilmiş ve gizlenmiştir. Göçmenlerin düşük sosyo-ekonomik konumunun konut alanında bir yoğunlaşmaya yol açtığı, öteden beri biliniyor ve bu gelişme uyum politikalarına aykırı görülüyordu. Söz konusu gelişmenin uyum sürecini olumsuz yönde etkilediği, ancak son yıllarda kabul edilmiştir. Buna rağmen hala ciddi önlemlerin alındığını söylemek mümkün değildir.

Etnik yoğunlaşmayı son yıllarda artıran faktör, kamuoyunda ve literatürde “beyaz kaçış” (*witte vlucht*) olarak bilinen bir olgudur. Beyaz Hollandalılar, Chicago Okulu’nun belirttiği gibi artan göçmen sayısı karşısında kendini tehdit edilmiş hissederek göçmen yoğunluklu mahallelerden şehrin kıyı mahallelerine doğru kaçmaya başlamışlardır. Hollanda hükümeti ve belediyeler, yine bu beyaz kaçış olgusu karşısında da susmayı tercih etmişlerdir. Etnik yoğunlaşmanın bir yönünü, göçmenlerin düşük sosyo-ekonomik konumu ve ayrımcı piyasa açıklıyorsa, diğer yönünü de beyaz kaçış olgusu açıklamaktadır. Beyaz kaçış olgusu da kurumsal ayrımcılığın bir türü olarak tanımlanabilir. Çünkü kurumsal ayrımcılık, bilerek ve farkında olunarak yapılan bir ayrımcılık değildir. Bu olgu, sonuçları açısından göçmenler üzerinde ayrımcı etkisi olan ve onları dezavantajlı bir pozisyona sürükleyen tüm davranış ve eylemleri ifade etmektedir.

Sunduğumuz veriler, segregasyon eğilimlerinin olduğunu ortaya koyuyorsa da Hollanda kamuoyunda yapılan paralel toplum tartışmalarına ihtiyatla bakmak gerekiyor. Çünkü etnik yoğunlaşma ve segregasyon olgusu, tüm göçmenleri ilgilendiren bir sorun değildir. Bu olgu, göçmen ve azınlık grupların sınırlı bir kesimini ilgilendirmektedir.

Temas kuramı, hem etnik yoğunlaşmayı açıklamak hem olumsuz sonuçlarını göstermek bakımından oldukça yararlı gözükmektedir. Etnik yoğunlaşmayı ortaya çıkaran kurumsal ayrımcılık daha çok önyargılardan beslenmektedir; önyargıların nereden ve nasıl ortaya çıktığını araştırdığımızda ise sosyal ilişki eksikliğinin önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Yabancılarla ilişki içinde olan yerliler, genellikle daha olumlu tutumlara sahip iken, ilişki kurmayan ya da kuramayan kişilerde önyargı ve düşmanlık duyguları daha fazla göze çarpmaktadır. Ayrıca temas kuramı, segregasyon olgusunun sonuçlarından biri olarak önyargıların pekiştirilmesi ve geliştirilmesini önemsemektedir.

Chicago Okulu ve asimilasyonist perspektif (Gordon) etnik ilişkiler konusunda aşamalı bir uyum ve asimilasyonun ulaşılabilecek tek ihtimal olduğunu öngörmektedir. Şüphesiz ki göçmenlerin uyum sürecinde asimilasyonist eğilimlere de rastlamak mümkündür, ama tüm azınlık grup üyeleri için böyle bir iddia da bulunmak genelleyci bir yaklaşım olacaktır. Kaldı ki söz konusu kuramsal yaklaşımlar, neden etnik yoğunlaşmanın giderek arttığına ve segregasyona yol açtığına herhangi bir cevap verememektedirler. Bu kuramların zıddına etnik çoğulculuk yaklaşımı, etnik azınlıkların yoğunlaşmasına ve hatta segregasyon sürecine sadece olumlu sonuçları açısından bakmaktadır. Oysa etnik yoğunlaşmanın olumsuz sonuçları da olduğu inkâr edilemez bir gerçektir.

Her ne kadar etnik yoğunlaşma göçmenlik süreci içinde giderek artan bir eğilim göstermiş ve bugün bunun olumsuz sonuçlar doğurduğu açıksa da, bunun paralel toplumlar yarattığı ya da yaratacağı tezi de ihtiyatla karşılanmalıdır. Bu tez, göçmenler içinde bir grubu ilgilendiren segregasyon olgusunu genellemekte ve makro ölçekte bir iddiayı dillendirmektedir. Oysa segregasyon ciddi bir sorun olsa da bugün için paralel toplumlar oluşturduğu görüşü abartılıdır. Bu tez, göçmenler arasındaki (özellikle ikinci ve üçüncü kuşak söz konusu olduğunda) olumlu gelişmeleri göz ardı etmektedir.

İkinci olarak segregasyon olgusunun ciddiyetine işaret edenler, her nedense bu olgunun sadece sonuçları açısından konuya yaklaşma eğiliminde olup, bu olguyu ortaya çıkaran mekanizmaları sorgulama cesareti gösterememektedir. Sözelimi son yıllarda Hollanda'da gelişen anti-islamizm ve islamofobi gibi tutumların bu sürece nasıl etki ettiğini sorgulamaktan kaçınılmaktadırlar. Tartışmalarda, segregasyon eğilimi adeta göçmenlerin bilinçli bir tercihiymiş gibi yüzeysel bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Yine konut alanında segregasyonu doğuran göçmenlerin düşük sosyo-ekonomik konumları ve bundan sorumlu olan işsizlik ve ayrımcılık gibi olgular hemen hemen hiç gündeme getirilmemektedir.

Önemli bulduğumuz bir başka nokta, segregasyon tartışmalarında göçmen ve azınlıkların kendi kimliklerine önem vermeleri ve kendi aralarında dayanışma sergilemeleri adeta istenmeyen ve segregasyonu doğuran bir etmen olarak algılanmaktadır. Özellikle uyum kavramının geniş anlamda kullanılmaya başlanması ve göçmenlerin özkimliklerinin sorunsallaştırılması, segregasyon aleyhtarlığının gerisinde yatan niyetin hiç de masum bir niyet olmadığını göstermektedir. Segregasyon, elbette önlenmelidir; ama bunun alternatifi asimilasyon değildir. Bu bakımdan segregasyon tartışmalarını göçmenler üzerinde bir politik manipülasyon aracı olarak kullanmak isteyenlere karşı dikkatli olunmalıdır.

Kaynakça

- Canatan, K. (2008), "*Hollanda Toplumunda Yabancı Karşıtı Tutumların Analizi*", In: Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/7 Fall 2008.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek) (2005), *Bevolkingstrends*, 3e kwartaal 2005, Voorburg/Den Haag.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek) (2008), *Jaarrapport Integratie 2008*, Den Haag/Heerlen.
- Dagevos, J. & M. Gijsbert (2008), "Over dubbele bindingen en verbinden en verheffen. Sociale contacten van minderheden en de relatie met sociale cohesie en sociaaleconomische positie", In: *Betrekkelijke betrokkenheid, Studies in sociale cohesie Sociaal en Cultureel Rapport 2008*, Redactie: Paul Schnabel, Rob Bijl, Joep de Hart, Den Haag.
- De Jong, W. (1986), *Inter-etnische Verhoudingen in een Oude Stadswijk*, Wiebe de Jong, Uitgeverij Eburon, Delft.
- Gijsberts vd., (2008), "Vermindert etnische diversiteit de sociale cohesie?", In: *Betrekkelijke betrokkenheid, Studies in sociale cohesie Sociaal en Cultureel Rapport 2008*, Redactie: Paul Schnabel, Rob Bijl, Joep de Hart, Den Haag.
- Latten vd., (2005), "Concentratie allochtonen toegenomen", In: *Bevolkingstrends*, 3e kwartaal 2005, CBS, Den Haag/Heerlen.

- Mik, G. (1987), "Segregatie in het grootstedelijk milieu, theorie en Rotterdamse werkelijkheid", In: *Geografische Studies* 31.
- NRC Handelsblad (2000), Scheffer, P., Het Multiculturele Drama, 29 januari 2000.
- Penninx, R. (1988), *Minderheidsvorming en emancipatie balans van kennisverwerving ten aanzien van immigranten en woonwagenbewoners 1967-1987*, Alphen aan den Rijn: Samsom.
- RPB & CBS (Ruimtelijk Planbureau/Centraal Bureau voor de Statistiek) (2006), *Regionale bevolkings- en allochtonenprognose 2005-2025*, Den Haag.
- Scheffer, P. (2000), "Het Multiculturele Drama", In: *NRC Handelsblad*, 29 januari 2000.
- SCP (Sociaal Culturele Planbureau) (2004), *Sociaal Cultureel Rapport 2004*, Den Haag.
- Tesser vd., (1995), *Rapportage minderheden 1995*, Concentratie en segregatie, SCP, Rijswijk.
- TK (Tweede Kamer) (1983), *Minderhedennota*, Den Haag 1983.
- Van Amersfoort, J.M.M. (1992), "Ethnic residential patterns in a welfare state, lessons from Amsterdam, 1970-1990", In: *New Community* 18/3.

Türkiye’de İllerarası İşsizlik Oranı Farklılıkları, Göç ve Ekonomik Kalkınma

Hüseyin Mualla YÜCEOL

hyuceol@mersin.edu.tr

The Rate of Unemployment Differences in Provinces, Migration and Economic Development in Turkey

Abstract

The process of migration which started to increase in 1960s and showed its effect through the following years not only changed the formation of city populations and the regional conditions, but also led to important results in terms of economic and social development of in-migration and out-migration provinces and regions in Turkey. However, the regional development policies applied in Turkey in these years were not successful and after 1980s new policies with different content and method also could not reduce the existing inequalities; therefore, vital economic problems for the society, the most important of which is unemployment, could not be overcome. This study considers the differences in unemployment rates both in the city level and in the region level, and analyzes the relationship between migration and unemployment. The analysis uses the rates of unemployment and the figures of population and migration on the NUTS II level (sub-regional level) and NUTS III level (provinces level). The study emphasizes that the correlation relationship that materialized from high unemployment regions to low unemployment regions in 2000 has reversed in 2008 because of huge increases in the rate of unemployment, and the movement of migration has slowed down because of the fact that the unemployment is virtually everywhere.

Key Words : Unemployment, Migration, Mobility, Economic Development, Regional Development, Labor Market Policies.

JEL Classification Codes : E24, J61, O15.

Özet

1960’lı yıllardan itibaren hızlanan ve zaman içerisinde etkisini belirgin bir şekilde gösteren göç süreci, Türkiye’de sadece kentsel nüfusların oluşumunu ve mekansal durumlarını değiştirmekle kalmamış, özellikle göç alan-göç veren kentler ve bölgelerin sosyal ve ekonomik gelişimleri açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Buna karşılık, bu dönemde uygulanan bölgesel gelişme çalışmaları ve politikaları başarılı olamamış, 1980’li yıllardan sonra yöntemi ve içeriği değiştirilerek uygulanan yeni politikalarla birlikte eşitsizlikler azalmamış, böylece başta işsizlik olmak üzere toplumun hayati önemde gördüğü birçok konuda düşük bir performansa ortaya konulmuştur. Bu çalışma, genel olarak bölgesel gelişmişlik farklarını özel olarak da iller arası işsizlik oranı farklılıklarını ele almakta, göç ile işsizlik arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. Analiz, İBBS Düzey 2 Alt Bölgeler ve Düzey 3 İller bazındaki nüfus-göç rakamlarını ve işsizlik oranlarını kullanmaktadır. Çalışma, 2000 yılında yüksek işsizlik bölgelerinden düşük işsizlik bölgelerine doğru gerçekleşen korelasyon ilişkisinin, 2008 yılında işsizlik oranlarındaki büyük sıçramalar nedeniyle tersine döndüğünü ve hemen her yerde işsizlik gerçeğinin göç hareketini yavaşlattığını, boyut değiştirdiğini vurgulamaktadır.

Anahtar Sözcükler : İşsizlik, Göç, Mobilite, Ekonomik Kalkınma, Bölgesel Gelişme, İşgücü Piyasası Politikaları.

1. Giriş

Türkiye’de 1950’li yıllardan itibaren hızlanan iç göç süreci ülkenin ekonomik, sosyal ve güvenlik sorunlarını doğrudan etkilemiş, sonuçları ise çarpık kentleşmeden trafik sorunlarına, işsizlikten asayiş olaylarına kadar birçok alanda kendisini göstermiştir. Ağırlıklı olarak kırsal kesimlerden kentsel alanlara doğru gerçekleşen söz konusu göç olayının, zaman içerisinde hızlı ve düzensiz bir şekilde devam etmesi ve bunun yoğun nüfus artışlarına neden olması, göçe maruz kalan kentlerin ise ekonomik ve sosyal altyapı açısından yeterli ve hazır olmaması, konunun ekonomik gelişme açısından da ne denli hayati bir konu olduğunu ortaya koymaktadır.

TÜİK’in 2009 yılının sonlarında açıklamış olduğu iller bazında işsizlik oranları, Türkiye’de göç konusunu yeniden gündeme taşırken, göç ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki açısından da önemli bir konuyu açığa çıkarmıştır. Buna göre, Türkiye’de “bölgelerarası gelişmişlik farkları” şeklinde yapısal bir özellik kazanan sorun aslında uzun bir zamandır birbirine yakın, aynı bölgedeki iller bakımından da ciddi farklılıkların ortaya çıkması noktasında boyut değiştirmiştir. Bu aşamada çok daha belirgin bir şekilde gündeme gelen diğer bir konu, işsizlik ve işgücü piyasalarının temel sorunlarının yine hem ülke düzeyinde hem de iller düzeyinde görmezden gelinemeyecek büyüklüklere ulaşmasıdır. Buradaki durum, bir taraftan iller arasında meydana gelen göç hareketlerinin işsizlik oranları üzerindeki etkisinin artması, diğer taraftan iller ve bölgeler açısından uygulanan bölgesel gelişme çalışmalarının ve politikalarının etkinlik ve başarısının tatmin edici olmaması şeklinde gerçekleşmektedir.

Türkiye genel olarak bölgeler, yöreler veya iller arası gelişmişlik farklılıklarını özel olarak da işsizlik sorunlarını çözüme kavuşturamamıştır. Dolayısıyla, devletin Anayasa’nın 166. maddesinde ifade edilen “ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle endüstrinin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu bir biçimde hızla gelişmesini planlamak” hedefi gerçek anlamda tutturulamamıştır. 1980 sonrası süreçte küreselleşme söylemi çerçevesinde ve neo-liberal iktisadi düşünce sistemi doğrultusunda uygulanan politikalar da bölgelerarası gelişme farklılıklarını ortadan kaldırmamış, aksine eşitsizlikler giderek artmıştır. Diğer taraftan aynı süreçte 1980’lerin başında ilk aşaması, 2000’li yıllarla birlikte ikinci aşaması gerçekleştirilen yönetim reformu yeni tarz bir bölgesel anlayışını getirmiş, bu anlayış, ulus devlet düzleminin içinin boşaltılması ve ulusal siyasi iradenin Avrupa Birliği kapsamında yeniden ölçeklendirilmesini içermiş, fakat bu çalışmalar da sorunun çözümüne ciddi bir katkıda bulunmamıştır. Sonuç olarak, ne mekânsal ne bölgesel ne de yöresel açılardan gerekli düzenlemeler sağlıklı ve tutarlı bir şekilde gerçekleştirilememiş, bu amaçla altyapının geliştirilmesi sağlanamamış, ekonominin, temel sorunlarını ortadan kaldıracak etkinlikte yönetimi için beklenen çabalar gösterilememiştir.

Bu çalışma, Türkiye’de iller arasında işsizlik açısından ortaya çıkan farklılıkların temel nedenleri üzerinde durmakta ve özellikle göç olgusunun bu alanda ortaya çıkan etkisini analiz etmektedir. Çalışmanın temel amacı, Türkiye’nin ekonomik ve sosyal açılardan kalkınma çabaları içerisinde kritik öneme sahip olan işsizlik oranları ve göç ilişkisini ele almak ve bu doğrultuda bölgesel gelişme politikalarını ve işgücü piyasası politikalarını birlikte değerlendirmektir. Bunun için çalışmada öncelikle göç ve işsizlik arasındaki ilişkinin teorik temelleri ele alınmakta, daha sonra Türkiye’de göçle birlikte ortaya çıkan nüfus hareketlerinin önemi ve bu alanda geliştirilen bölgesel gelişme politikalarının genel durumu değerlendirilmektedir. Çalışma bundan sonra, göç rakamları ile işsizlik oranları arasındaki ilişkiyi analiz etmekte ve iki değişken arasında ortaya çıkan bu ilişkinin boyutlarını ele almaktadır. Çalışma son bölümde, göç sürecinin çalışma hayatında olduğu kadar toplumsal yaşamın diğer dinamikleri üzerinde de hangi düzeylerde etkili olduğunu ve söz konusu sürecin hem illerin ekonomik ve sosyal gelişmesi konusunda, hem de bölgeler arası gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması konusunda ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır.

2. İşsizlik ve Göç İlişkisinin Teorik Temelleri

Göç hareketleri ile işsizlik oranı arasındaki ilişki günümüz itibariyle sadece gelişmekte olan ülkelerin değil, aynı zamanda gelişmiş ülkelerin de önemli bir sorunu olarak hem teori hem de uygulama alanında dikkate değer bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Gelişmiş ülkeler göç ve göçle birlikte açığa çıkan sorunların çözümü noktasında büyük aşamalar kaydetse de, işsizlik ve bölgelerarası işsizlik sorunu söz konusu olduğunda durum değişmekte ve sorunun boyut değiştirerek devam ettiği gözlenmektedir. Örneğin, Fredriksson (1999) Avrupa ülkelerindeki bölgesel işsizlik farklılıklarının gelişiminde geline nokta şu şekilde özetlemektedir: i) eşitsizlikler bir denge olgusundan kaynaklanır, ii) hem toplam hem de bölgeye özgü şoklar öyle frekanslarla gerçekleşir ki, bölgesel uyum mekanizmaları bu eşitsizlikleri eşitlemek için uygulandığında dahi söz konusu eşitsizlikler var olmaya devam eder, iii) sıradan veya bölgeye özgü şoklar yavaşça işleyen uyum mekanizmaları ile birlikte ele alındığında, bu durumun kendisi de uzun dönemler boyunca bölgesel eşitsizliklerin inşa edilmesine ve devam etmesine neden olur. Bu açıklamalara göre Avrupa’da, yeni gelişmelere göre konunun incelenmesinde iki farklı noktanın açıklığa kavuşması gerekmektedir: birincisi, işsizlik oranlarının bölgeler arasındaki dağılımının gelişimi ve ikincisi bölgelerin şoklara uyumu.

Aslında, bir sosyal sistem içindeki kişilerin, belirlenmiş bir zaman dilimi içinde kendilerine ilişkin mekânsal düzenlemelerinin sayısal gösterimi olarak tanımlanan “göç” (Ekin, 1971: 187) olayının, tarihsel süreçte üretimi daha etkin kılacak bir mekânsal dağılımla birlikte, ekonomik gelişme sürecinde işgücünün tarım sektöründen tarım dışı sektörlere transferi şeklinde gerçekleştiği kabul edilmekteydi. Bu nedenle XIX. yüzyılın sosyal tarihinde, işgücünün tarım dışı sektörlere hareketi en önemli ve belirgin ana unsurlardan birisi olarak görülmekteydi. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’nın ekonomik

gelişiminde ise ekonomik faaliyetler kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru sürekli bir işgücü transferi eşliğinde gerçekleşmişti. Buna göre, kent endüstrilerinin gelişmesiyle yeni istihdam olanakları yaratılırken, tarımda işi kolaylaştırıcı teknolojik ilerleme kırsal insangücü miktarını sınırlamış, bu durum batı ulusları için insan kaynağının kırsal kesimlerden kente doğru düzenli ve etkili bir transferini gerçekleştirmek konusunda imkân sağlamıştır (Todaro, 1981: 201).

Göç ve istihdam ya da göç ve işsizlik ilişkisinin teorik temelleri bu çerçevede gelişmiş ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra belirgin olarak şekillendi. Lewis’in (1954) ve Ranis ve Fei’nin (1961) ayrı ayrı yapmış oldukları çalışmalar, işgücü piyasasında yer alan işgücü fazlasının ve bu fazlanın kentleşme ve sanayileşme sürecindeki etkisinin anlaşılmasında önemli roller oynamıştır. Kalkınma teorilerini göç, işsizlik ve informal sektöre bağlayan daha modern teoriler ise, Todaro (1969), Haris ve Todaro (1970), Gupta (1993) ve Bhattacharya (1998) gibi iktisatçılar tarafından geliştirilmiştir. Bu süreçte özellikle kır-kent göçü ve işsizlik arasındaki bağın ekonomik kalkınma literatüründeki etkisi büyük olmuştur. Kır-kent göçü ve kent işsizliği bağlamında en çok bilinen çalışma Todaro (1969) ve Harris-Todaro (1970)’nın çalışmalarıdır. Bu çalışmalar, işçilerin beklenen gelirin en yüksek olduğu yerlere göç edeceğini öngörmekte, işsizliğin sürekliliğini ise kurumsal bir sabit kent ücret oranı ile (örneğin bir asgari ücretle) açıklamaktadırlar.

Harris ve Todaro’nun (1970) öne sürmüş olduğu faktörler, bölgesel işgücü hareketliliği ya da işgücü göçünün ardında yatan unsurların incelenmesinde önemli birer faktör olarak referans olmaya devam etmektedir. Buna göre işgücü göçü düşüncesinin bağlı olduğu faktörler şunlardır:

- 1) Göreli Ücretler: Herhangi bir yerdeki daha yüksek ücretler, o bölgeye doğru işgücü hareketliliği olasılığını yükseltir. Ancak, eğer düşük iş bulma olasılığını telafi etmeye yetecek düzeyde bir ücret varsa işçi, işsizlik oranı yüksek olsa bile o bölgede kalmaya devam edebilir.
- 2) Göreli İstihdam Beklentileri: Ülkenin diğer bölgelerine kıyasla, bir bölgedeki istihdam olasılıkları ve işsizlik oranları göçün en önemli nedenlerindedir.
- 3) Konut Maliyetleri: Konut, tüketici sepetindeki ticarete konu olmayan en büyük maldır ve bu arada bölgeler arası reel tüketim ücretlerindeki farklılıkların da en büyük kaynağıdır. Oswalds (1996), ev sahibi olmanın sabit maliyetinin göçü azaltacağı varsayımı altında, ülkeler arasında ev sahipliği düzeyleri ile işsizlik oranları arasında pozitif bir ilişki bulmuştur.
- 4) Diğer Göç Maliyetleri: Bu, fiziksel yerleşme ile daha az maddi olan aile ve arkadaşlardan ayrılma gibi maliyetleri kapsamaktadır.

Bu faktörlere ek olarak Creedy (1974) göç düşüncesinin, gelir dağılımında bireyin durumu tarafından da etkilendiğini ileri sürmektedir. Buna göre kazançları hareket sonucu artsa bile kişi, başka bölgedeki daha yüksek yerel ücret dağılımı dilimlerini daha düşük ücret dağılımı dilimlerine tercih edecektir. Bölgelerarası göçü analiz etmenin bir başka yolu yukarıdaki çerçeveye uygun olarak yapısal bir model tahmin etmektir (Groenewold, 1997). Bunun yanında göçün özelliklerini ortaya koyan herhangi bir davranışsal ilişkinin yapısındaki belirsizlik nedeniyle, ekonometrik anlamda bir indirgenmiş form yaklaşımı da kullanılabilir (Blanchard ve Katz, 1992).

Bu çalışmanın da üzerinde durmaya çalıştığı gibi, bölgesel işgücü hareketleri ile doğrudan işsizlik oranları arasındaki ilişki, yukarıda genel çerçevesi belirlenen işgücü göçü ve işgücü piyasası analizlerinin temelinde yer almaktadır. Çünkü işsizlik, diğer faktörler bir tarafa, bölgesel işgücü hareketliliğinin en önemli nedenlerindedir ve Pissarides ve Wadsworth'un (1989) vurguladığı gibi en az üç düzeyde bölgesel işgücü hareketliliği üzerinde etkisi vardır:

- i) İşçilerin statüsü hareketliliği etkiler; işsiz kişi istihdam edilene göre daha hareketlidir;
- ii) Bölgesel işsizlik farklılıkları hareketliliği teşvik eder; eğer işçi yüksek işsizliğin olduğu bölgede yaşıyorsa bu kişinin göç etme olasılığı daha yüksektir. Diğer bir ifadeyle bölgesel işsizlik farklılığı daha büyükse göç olasılığı daha yüksektir;
- iii) Daha yüksek genel işsizlik oranlarında göç olasılığı daha yüksektir.

3. Türkiye’de Göç Olgusunun Önemi ve Bölgesel Gelişme Politikaları

Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın ekonomik ve sosyal gelişme sürecinde göç olgusu ne kadar önemli bir yer tutmuşsa, Türkiye'nin de Cumhuriyet sonrası ekonomik ve sosyal gelişme sürecinde göç olgusu o denli önemli bir rol oynamıştır ve oynamaya da devam etmektedir. Özellikle 1950'lerden itibaren ulaşım olanaklarının yaygınlaşması, kapalı ekonomiden pazar ekonomisine geçilmesi ve tarımda artan ölçüde modern yöntemlerin uygulanması gibi nedenler, kırdaki biriken iş gücü fazlasının yavaş yavaş kentlere akın etmeye başlamasına yol açmıştır. Bu durum toplumsal bir değişim sürecini başlatırken, geleneksel işbölümünü de değişime uğratmış ve kendi işgücüne ihtiyacın azaldığını ya da çalışmasının karşılığını alamadığını düşünen kır nüfusunun büyük bölümünün yeni çalışma alanları bulmak ve daha iyi koşullarda yaşamak amacıyla kentlere göç etmesini hızlandırmıştır. Bu anlamda göç ve kentleşmenin iş gücünün yer boyutunda yeniden dağılımı sağlayan ve yeni bir iş bölümü organizasyonunun kurulmasına katkıda bulunan toplumsal bir olgu olduğu vurgulanmaktadır (Erdoğan, 1991: 20).

Tablo: 1
Türkiye’de Kırsal ve kent Nüfusu: 1927–2006

YIL (1)	Toplam Nüfus (Bin Kişi)	Kent Nüfusu (Bin Kişi) (1)	Kent Nüfus Oranı (%)	Kırsal Nüfus (Bin Kişi)	Kırsal Nüfus Oranı (%)
1927	13,648	2,236	16	11,412	84
1935	16,158	2,684	17	13,474	83
1940	17,821	3,203	18	14,618	82
1945	18,790	3,442	18	15,348	82
1950	20,947	3,910	19	17,037	81
1955	24,065	5,425	23	18,640	77
1960	27,755	7,308	26	20,447	74
1965	31,391	9,382	30	22,009	70
1970	35,605	10,222	29	25,384	71
1975	40,348	13,272	33	27,076	67
1980	44,737	16,065	34	28,672	66
1985	50,664	23,238	46	27,426	54
1990	56,473	28,958	51	27,515	49
2000	67,420	38,661	57	28,759	43
2005	72,065	44,747	62	27,318	38
2006	72,974	45,754	63	27,220	37

Kaynak: TÜİK, DPT.

(1) 1970–2000 yılları arası sayım tarihi itibarı ile. 2000, 2005 ve 2006 yılları yıl ortası tahminleridir.

(2) Kent 20.000 ve daha fazla nüfusu olan yerleşmedir.

Türkiye’de iç göç sürecini gösteren en temel göstergelerden birisi de, 1950’lerle birlikte hızlanan toplumsal ve ekonomik dönüşüm süreci içinde kentsel ve kırsal alanda yaşayan nüfus oranlarındaki artıştır. Tablo: 1 1950’de nüfusun sadece %19’unun kentsel alanlarda yaşarken bu oranının 1970’de %29’a, 1990’da %51’e ve 2006’da %63’e yükseldiğini göstermektedir. Göç yazını içinde yaygın olarak kullanılan “itici ve çekici” etkenleri (itici ve çekici etkenlerin tanımlanması ve göçe hangi ölçüde katkıda buldukları konusu tartışma konusu olmaya devam etmektedir; örneğin bakınız Portes, 1978) temel alarak Türkiye’nin yaşadığı içgöç sürecini şu şekilde değerlendirmek mümkündür: 1950’li yıllarda başlayan ve hızlanan içgöç, kırsal alanlardaki dönüşümün ivme kazanması yani bir anlamda iticiliği ile açıklanabilirken, 60’lı yılların sonları, 70’li yıllar ve 80’lerin başına kadar daha çok kentsel alanlardaki dönüşümün belirleyiciliği, bir anlamda çekiciliği ile anlatılabilir. 1980’li ve 90’lı yıllar içinde ise, içgöç olgusu ve süreçleri, modernleşme temelindeki toplumsal dönüşümün yeni iletişim teknolojileri ile daha da yoğunlaşması sonucu ve toplumsal hareketliliğin her anlamda “iletici” etkilerinin (ulaşım ve iletişim araçlarındaki gelişmeler) artması ile yeni bir döneme girmiştir (Bu konuda bakınız: İçduygu ve Sirkeci, 1999; Kurt, 2003).

Tablo: 2
Yerleşim Yerleri Arasında Göç Eden Nüfus, 1975–2000

Yerleşim Yeri	1975–1980	1980–1985	1985–1990	1995–2000
Toplam	3.584.421	3.819.910	5.402.690	6.692.263
%	100	100	100	100
Kentten Kente	1.752.817	2.146.110	3.359.357	3.867.979
%	48.90	56.18	62.18	57.80
Köyden Kente	610.067	860.438	969.871	1.168.285
%	17.02	22.53	17.95	17.46
Kentten Köye	692.828	490.653	680.527	1.342.518
%	19.33	12.84	12.60	20.06
Köyden Köye	528.709	322.709	392.935	313.481
%	14.75	8.45	7.27	4.68

Kaynak: TÜİK

Tablo: 2 1975–80, 1980–85, 1985–90 ve 1995–2000 dönemleri itibariyle Türkiye’de yerleşim yerleri arasında göç eden nüfus sayısını ve yüzdesini vermektedir. Tabloya göre zannedilenin aksine göçün büyük bir kısmı köyden kente değil, kentten kente gerçekleşmektedir ki bu da özellikle Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’daki kentlerden yapılan göçün yoğunluğuna işaret etmektedir. 1975–1980 döneminde %48,90 olan kentten kente göç oranı 1985–90 döneminde %62,18’e yükselmiş, 1995–2000 döneminde ise %57,80 olarak gerçekleşmiştir. Köyden kente göç oranı ise 1980–85 döneminde büyük bir artış göstererek %22,53 olmuş, sonraki dönemlerde ise ortalama %17 civarında seyretmiştir.

Tablo: 3
İstatistiksel Bölgelerin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı

Bölge (Düzyer 1)	2000 Yılı Daimi İkametgâh Nüfusu	Aldığı Göç (1)	Verdiği Göç (1)	Net Göç	Net Göç Hızı ‰
Toplam	60.752.995	4.098.356	4.098.356	0	0.0
İstanbul	9.044.859	920.955	513.507	407.448	46.1
Batı Marmara	2.629.917	240.535	172.741	67.794	26.1
Ege	8.121.705	518.674	334.671	184.003	22.9
Doğu Marmara	5.201.135	432.921	351.093	81.828	15.9
Batı Anadolu	5.775.357	469.610	378.710	90.900	15.9
Akdeniz	7.726.685	413.044	410.316	2.728	0.4
Orta Anadolu	3.770.845	205.108	300.113	-95.005	-24.9
Batı Karadeniz	4.496.766	219.008	450.799	-231.791	-50.3
Doğu Karadeniz	2.866.236	151.193	227.013	-75.820	-26.1
Kuzeydoğu Anadolu	2.202.957	144.315	256.922	-112.607	-49.8
Ortadoğu Anadolu	3.228.793	170.568	280.156	-109.588	-33.4
Güneydoğu Anadolu	5.687.740	212.425	422.315	-209.890	-36.2

Kaynak: TÜİK

(1) Bölge içindeki illerin birbirleri arasındaki göç kapsamamıştır.

Tablo: 3 2000 yılı daimi ikametgâh nüfusuna göre İstatistiksel bölgelerin aldıkları ve verdikleri göç ile net göç (aldıkları göç ile verdikleri göç arasındaki fark) rakamlarını ve net göç hızını göstermektedir (İBBS bölgeler, alt bölgeler ve iller bazındaki tanımlamalar Ek: 2’de yer almaktadır). Aldığı göç itibarıyla Türkiye’de en çok göç alan istatistikî bölge İstanbul’dur ve net göç hızı binde 46,1’dir. İstanbul’dan sonra sırasıyla Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu ve Akdeniz bölgeleri gelmektedir. Verdiği göç itibarıyla Batı Karadeniz en çok göç veren bölgedir ve net göç hızı binde eksi 50,3’dür. Batı Karadeniz’i sırasıyla Kuzeydoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve Orta Anadolu izlemektedir.

Tablo: 4 1975–2000 döneminde illere göre net göç hızının nasıl bir değişim içerisinde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, tabloda yer alan sıralama son dönem olan 1995–2000 döneminde göre yapılmaktadır. Buna göre, tabloda yer alan tüm iller 1980’lerin başlarında düşük bir net göç hızı ile karşılaşmış, ancak daha sonra bu oranlar giderek yükselmiştir. Örneğin 1975–1980 döneminde net göç hızı negatif olan Bilecik, Isparta, Çanakkale, Denizli ve Kırklareli sonraki dönemlerde yüksek oranlarda göç alan kentler haline dönüşmüştür. İstanbul, İzmir, Antalya, Tekirdağ, Bursa ve Mersin gibi iller ise tüm dönemler itibarıyla pozitif oranlarda göç alan kentler arasında yer almıştır.

Tablo: 4
İllerin 1975–2000 Dönemi Net Göç Hızına Göre Sıralanışı

Sıra No	İl	1975–1980		1980–1985		1985–1990		1995–2000	
		Net Göç	Net Göç Hızı (‰)	Net Göç	Net Göç Hızı (‰)	Net Göç	Net Göç Hızı (‰)	Net Göç	Net Göç Hızı (‰)
1	Tekirdağ	4.849	16.5	3.438	10.3	17.907	46.7	51.335	96.8
2	Muğla	1.659	4.3	3.058	7.0	15.998	32.9	42.921	70.2
3	Antalya	17.142	26.5	25.339	32.8	82.737	89.7	90.457	64.3
4	Bilecik	-394	-3.0	1.095	7.9	3.009	19.6	10.105	57.9
5	İstanbul	288.653	73.4	297.598	60.5	656.677	107.6	407.448	46.1
6	Bursa	58.720	61.0	47.434	41.1	83.641	61.6	85.325	45.1
7	İzmir	119.896	73.7	82.173	41.9	146.208	63.8	120.375	39.9
8	Isparta	-2.792	-9.3	-5.148	-15.4	-6.495	-17.0	13.869	30.7
9	Çanakkale	-1.408	-4.0	-1.834	-4.9	-2.042	-5.2	11.491	27.4
10	Ankara	49.499	20.6	36.631	13.0	69.511	24.9	90.884	25.6
11	Aydın	9.382	16.7	9.365	14.7	19.077	27.1	21.553	25.5
12	Şirnak ⁽¹⁾	-	-	-	-	-5.165	-24.7	5.950	21.8
13	Denizli	-3.040	-5.7	2.095	3.5	10.570	15.4	15.205	19.9
14	Kırklareli	-3.170	-13.4	-2.252	-8.9	-5.510	-20.7	5.270	18.0
15	Eskişehir	7.759	16.4	8.506	16.0	6.510	11.3	9.582	14.8
16	İçel	40.273	57.5	49.593	56.5	74.717	68.3	18.429	12.4

Kaynak: TÜİK

(1) İl olmadan önceki dönemlere ilişkin bilgi verilmemiştir.

Göç hareketlerinin bu düzeylerde etkili olduğu Türkiye’de bu sonuçlar, uzunca bir dönem bölgesel gelişme politikalarının geliştirilmesinde temel bir referans noktası olmuştur. Aslında, Türkiye bölgelerarası gelişmişlik dengesizliği, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ekonomik, sosyal ve siyasi boyutlarıyla önemli bir sorun olarak algılanmıştır. Bununla birlikte, bölge planlama deneyiminin başlangıcı 1960’lı yıllara dayanmaktadır. Ulus-devlet, refah devleti gibi kavramlarla açıklanan düzenleme biçiminde eşitsizliklere dayalı yeniden dağıtım politikaları ilk bölge deneyimlerinin gerçekleştiği dönemin temel söylemleri olarak karşımıza çıkmıştır (Varol ve Eceral, 2008: 258). Diğer taraftan, Türkiye’de bölge planlaması üzerine ilk çalışmaların 1956 yılında Bayındırlık Bakanlığı çatısı altında kurulan Bölge Planlama Dairesi (BDP) tarafından başlatılmasına rağmen, 1961 yılında DPT’nin kurulduktan sonra, BDP’nin etkisizleştiği, sektörel öncelikleri mekânsal önceliklerle birlikte ele alamayan bir kalkınma izlencesinin, uzun yıllar Türkiye’de hâkim olduğu gerçeği üzerinde de durulmaktadır (Beyhan, 2008: 140).

Sonuç olarak, Türkiye uzun bir dönem boyunca kalkınmasını planlı kalkınma hedefine dayandırmış, kırsal gelişme politikaları ile ülkesel, bölgesel, kentsel gelişme politikalarını bu doğrultuda geliştirmeye çalışmış ve yöresel kaynakları da bu çerçevede harekete geçirecek Bölgesel Kalkınma Planları (BKP) ve Bölgesel Gelişme Programları (BGP) desteklenmiştir. Bu süreçte Türkiye’de 5 adet BKP [1) Güneydoğu Anadolu Projesi-GAP, 2) Zonguldak Bartın Karabük- ZBK, 3) Doğu Anadolu Planı –DAP, 4) Doğu Karadeniz Kalkınma Planı-DOKAP, 5) Yeşilirmak Havzası Gelişim Planı-YHGP] ve 4 adet BGP [1) Doğu Anadolu Kalkınma Programı-DAKP-MEDA, 2) Samsun-Kastamonu Düzey II Bölgeleri, 3) Ağrı-Konya-Kayseri-Malatya (AKKM) Düzey II Bölgeleri, 4) Doğu Karadeniz TR90 Düzey II Bölgeleri] geliştirilmiştir (Kazaz, 2008).

1980’lerden sonra ise dünyadaki gelişmelere paralel bir şekilde ve ağırlıklı olarak neo-liberal politikaların yönlendirilmesiyle bölge planlama deneyimlerinde yöntem ve uygulama konularında değişiklikler yaşandı. Yeni dönemde, ulus-üstü ve yerel düzeyler önem kazanırken girişimcilik, yenilik sistemleri ve kurumsal yenilik gibi kavramlar önem kazandı. Daha sonra 1990’ların ortalarından itibaren bölge planlama yeniden önem kazanmasıyla birlikte 1996–2000 döneminde yerel kaynakların harekete geçirilmesi için bölgesel kalkınma planı; 2001–2005 döneminde rekabet edebilirlik, yerel girişimcilik ve AB’ye uyum; 2007–2013 döneminde rekabetçi üstünlük, yenilik, yönetim ve AB’ye uyum hedeflendi.

Türkiye’de dönemler boyunca ortaya konulan tüm bu çalışmalar ve yaşanan deneyimler, farklı uygulamalara ve teşvik sistemindeki yeniden yapılandırma çabalarına rağmen bölgelerarası dengesizlikleri, en azından belirli bir düzeye dahi çekememiştir. Böylece, bölgelerin zayıf ve üstün yönleri tam anlamıyla açığa çıkarılamadığı gibi, köylerden kentlere, kentlerden görece olarak daha gelişmiş diğer kentlere göç hareketleri yavaşlatılamamış, başta işsizlik ve yoksulluk olmak üzere birçok ekonomik ve sosyal sorun birey ve toplum üzerindeki baskısını devam ettirmiştir. Çözülmeden sürüp giden bu kısırdöngü zaman içinde özellikle planlama konusundaki mevzuatın giderek

karmaşıklaşmasına yol açarken, İl Özel İdareleri, Büyükşehir Belediyeleri ve Belediyeler açısından bir yetki parçalanmasını da gündeme getirmiştir.

4. Türkiye’de Göç ve İllerarası İşsizlik Oranları Arasındaki İlişkinin Analizi

Türkiye’de yaşanan göç sürecinin etkilediği en önemli alanlardan birisi çalışma hayatı ilişkileri ve işgücü piyasaları olmuştur. İstanbul Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası’nın (İSMMM, 2007) “Türkiye’de İşsizliğin Göç Haritası” adlı ve Ankara Ticaret Odası’nın (ATO, 2007) “Türkiye’de İşsizliğin ve Göçün Raporu” adlı raporları, göç eden işsizlerin göç alan kentlerdeki işsizlere eklenmesiyle işsizlik oranlarında patlama yaşandığını, ülke genelinde 2000 yılında 1 milyon 497 bin olan işsiz sayısının 1.3 milyon artarak 2 milyon 796 bine ulaştığını vurgulamaktadır. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT, 2006) Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’ne yaptırdığı “Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması” ise ekonomik ve güvenlik gerekçeleriyle gerçekleştirilen göç olgusunu gözler önüne sermiştir. Araştırma, ülkede ekonomik, bireysel ve güvenlik nedenleriyle diğer illere göre ‘en çok göç veren’ illerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki 14 kent olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre, Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van Türkiye’nin ‘en yoğun göç veren’ kentleri olmuştur. Göç edenlerin başlıca çekim merkezleri ise İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Mersin, Bursa, Antalya, Malatya, Manisa ve Kocaeli’den oluşan 10 il olarak sıralanmaktadır. Yine aynı Araştırma, göç edenlerin %43,5’inin ailevi, %25’inin bireysel, %20’sinin ekonomik ve %4’ünün de güvenlik nedenleriyle yaşamlarını farklı illerde sürdürmek zorunda kaldığını, özellikle erkek nüfus için ekonomik nedenlerle yapılan göçlerin ön plana çıktığının gözlemlendiğini, 1996 ile 2000 ve 2001 ile 2005 yılları arasında ailevi, bireysel ve ekonomik nedenlerle yapılan göçlerin payının ise arttığını vurgulamaktadır.

Türkiye’de bu alanda, konunun artan önemine bağlı olarak, artan sayıda çalışma gözlenmektedir; ancak bilimsel anlamda bu çalışmalar yeterli görünmemektedir. Bu alanda yapılan bazı çalışmalarda örneğin Karakaş (1999) İzmir ve çevresi için, Saygılı-Erçevik (1999) Adana ve İçel çevresi için işgücü eğilimlerini ve hareketlerini incelemişlerdir. Gürsel ve Ulusoy (1999) verimsiz işgücü deposu olarak nitelenen tarım sektörünün yapısal özellikleri bağlamında, Bulutay ve Taşçı (2004) ise informel sektörü etkileyen bir süreç olması noktasında işgücü hareketliliğini ve bunun kentsel alanlardaki etkilerini gündeme getirmişlerdir.

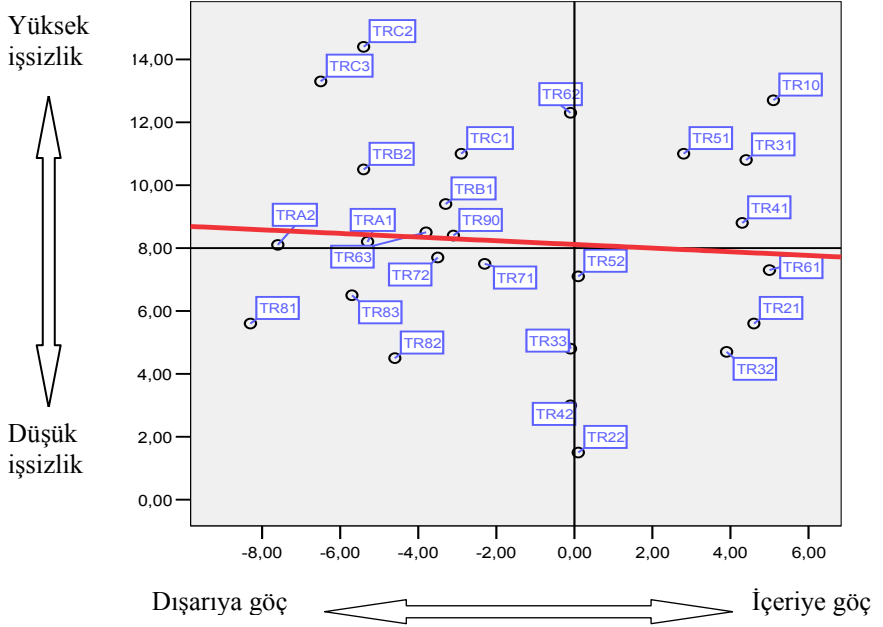
Bu çalışma, göç ya da daha dar bir tanımlamayla bölgesel işgücü hareketliliğini ve işsizlik oranları arasındaki ilişkiyi analiz etmek üzere, TÜİK kapsamında bulunan veriler doğrultusunda şu şekilde bir yöntem çerçevesi geliştirmektedir:

- 1) “2000 Genel Nüfus Sayımı” göç istatistiklerinden yararlanarak bölgeler arasında gerçekleşen iç göç verilerini İBBS Düzey 2 ve Düzey 3 bazında derlemek,
- 2) Yine “2000 Genel Nüfus Sayımı” sonuçlarına göre illerin işsizlik oranlarını kullanmak suretiyle, illerin “nüfus” rakamlarını kriter olarak bölgesel ağırlıklı işsizlik oranlarını hesaplamak ve bu oranları İBBS Düzey 2 bazındaki alt bölgeler için dönüştürmek,
- 3) 2008 ADNKS Göç ve Nüfus rakamları ile 2008 İllerarası işsizlik oranları çerçevesinde bölgesel ağırlıklı işsizlik oranlarını hesaplamak ve bu oranları İBBS Düzey 2 bazındaki alt bölgeler için dönüştürmek,
- 4) 2000 ve 2008 yılları için karşılaştırmalı olarak Düzey 2 ve Düzey 3 bazında alt bölgelerin ve illerin işgücü hareketleri ile alt bölgelerin ve illerin işsizlik oranları arasındaki korelasyon ilişkisini ortaya koymak.

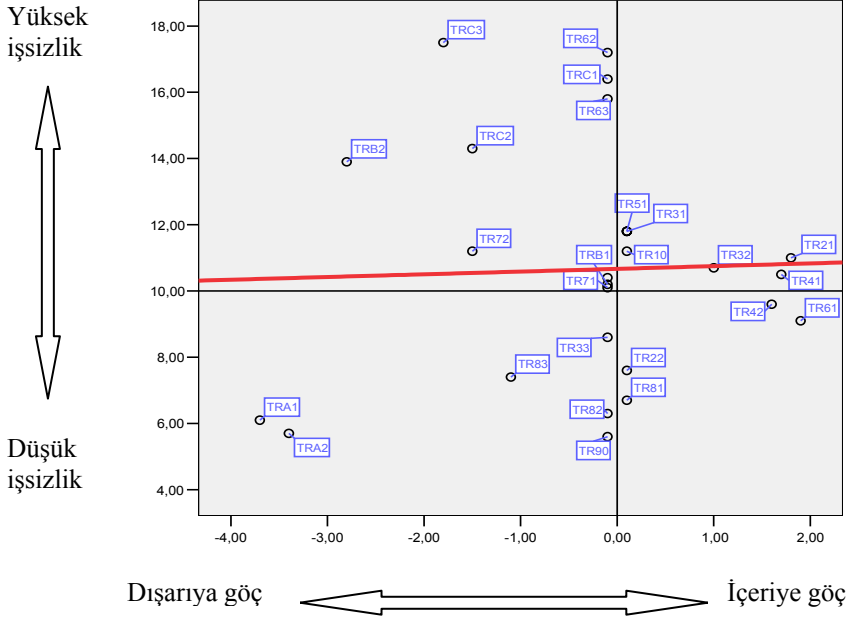
Çalışmada nüfus hareketlerini işgücü açısından daha geniş bir açıdan ele almak üzere 2000 yılında 12+ nüfus kullanılmış, ancak 2008 ADNKS nüfus rakamlarında 15+ nüfus kullanıldığı için 2008 yılında sadece bu kapsamdaki nüfus dikkate alınmıştır. Çalışmanın teorik olarak temel önermesi şu olmuştur; “yüksek işsizlik oranları olan bölgelerden düşük işsizlik oranları olan bölgeye doğru bir işgücü göçü olması büyük bir olasılıktır ve bu şekilde bir hareketlilik zaman içerisinde bölgeler arası işsizlik oranları farklılıklarını gidermenin ya da azaltmanın önemli bir aracı olarak ortaya çıkmaktadır”. Bu amaçla kullanılacak bir yöntem bölgeler arası işsizlik oranlarıyla bölgeler arasında gerçekleşen işgücü hareketliliği arasındaki negatif yönlü korelasyon ilişkisinin tespit edilmesidir. Buna göre aşağı eğimli bir doğru; düşük işsizlik oranına sahip bölgelerin, yüksek işsizlik oranlarına sahip bölgelere göre daha yüksek net göç oranları elde edeceğini göstermektedir.

Grafik: 1 ve Grafik: 2, 2000 ve 2008 yılları için alt bölgeler düzeyinde (Düzey 2) bölgesel işsizlik oranları ile bölgesel göç hareketleri arasındaki korelasyon ilişkisini karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktadır. Grafik: 1 düşük düzeyli bir ilişkiyi gösterse de, sonuç olarak trend, yüksek işsizlik oranlarının olduğu alt bölgelerden, düşük işsizlik oranlarının olduğu alt bölgeye doğru bir harekete işaret etmektedir. TR10-İstanbul, TR31-İzmir, TR41-Bursa, Eskişehir, TR51-Ankara ve TR62-Adana, Mersin bölgelerinin hem yüksek işsizlik oranlarına sahip olması hem de içeriye doğru bir göçe maruz kalması, bu bölgelerin uzun bir dönem “göç baskısı” altında nasıl kaldığını göstermektedir. Grafik: 2 2008 yılında bu ilişkinin düzeyinde bir değişiklik olduğunu, 2000 yılındaki aşağıya doğru eğimli trendin yerini pozitif eğimli bir trende bıraktığı görülmektedir. Buradaki değişimin temel nedeni işsizlik oranlarında kendini göstermektedir, zira 2000 yılında alt bölgeler itibarıyla ortalama %8,3 olan işsizlik oranları 2008 yılında %10,7’ye yükselmiştir; 2000 yılında en yüksek işsizlik oranına sahip bölge %14,4 ile TRC2-Şanlıurfa, Diyarbakır iken, 2008 yılında en yüksek oran %17,8 ile TRC3-Mardin, Batman, Şırnak, Siirt olmuştur.

Grafik: 1
2000 Yılı Bölgesel İşsizlik Oranları ve Bölgesel Göç Hareketleri Arasındaki İlişki
(Alt Bölgeler-Düzye 2)

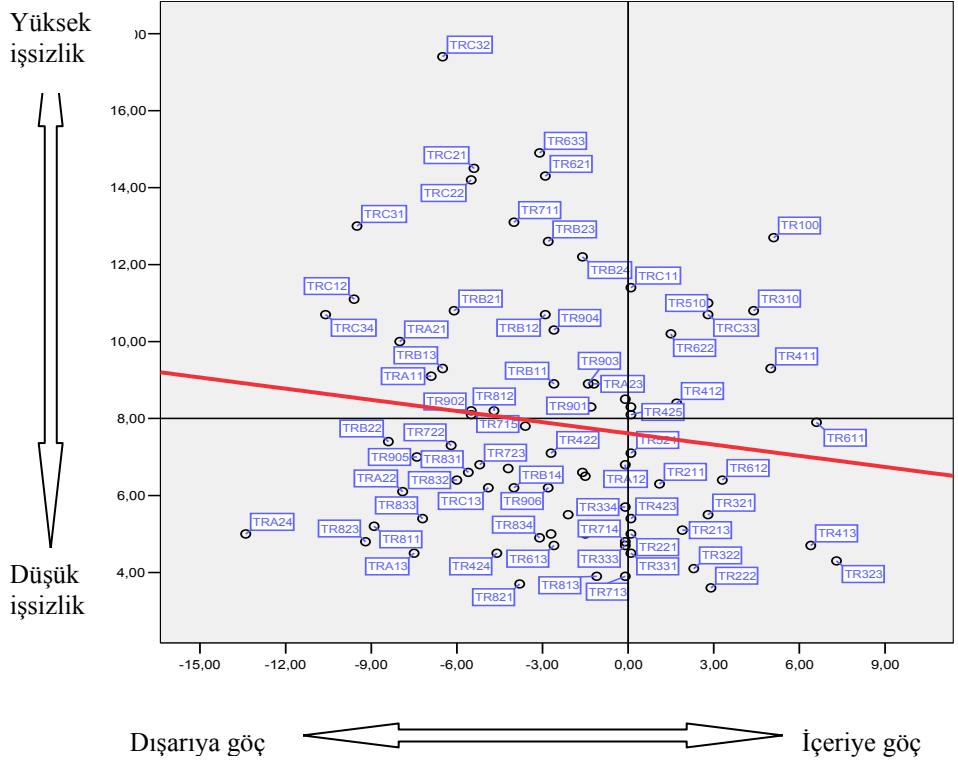

Grafik: 2
2008 Yılı Bölgesel İşsizlik Oranları ve Bölgesel Göç Hareketleri Arasındaki İlişki
(Alt Bölgeler-Düzyey 2)

Benzer bir tablo, Grafik: 3 ve Grafik: 4'de yani, 2000 ve 2008 yılları için bölgesel işsizlik oranlarıyla bölgesel göç hareketleri arasında karşılaştırmaların yapıldığı grafiklerde sergilenmektedir. İller düzeyinde (Düzyey 3) 2000 yılı için korelasyon ilişkisine bakıldığında, yüksek işsizlik oranlarına sahip illerden düşük işsizlik oranlarına sahip illere doğru bir hareket gözlenirken, 2008 yılında bu ilişki tersine dönmektedir. Burada da ortaya çıkan fark büyük ölçüde önemi oranda artan işsizlik oranlarından kaynaklanmakta, işsizlik Türkiye'nin her yerinde il veya bölge olmaksızın yüksek çıkmakta, böylece işsizlik oranlarından olayı insan hareketlerinde bir azalma görülmektedir. İller düzeyinde 2000 yılında ortalama işsizlik oranı %7,9 iken 2008 yılında bu oran %10,4 düzeyine yükselmekte; 2000 yılında en yüksek işsizlik oranı %17,4 ile TRC32 ile Batman olurken, 2008 yılında bu oran %22,1 ile TRC33 Batman ve %20,5 ile TR621 Adana olmaktadır.

Grafik: 3
2000 Yılı İllerarası İşsizlik Oranları ve İllerarası Göç Hareketleri Arasındaki İlişki
(İller-Düzey 3)

5. Bölgesel Kalkınma ve İşsizliği Azaltıcı İşgücü Piyasası Politikaları

Debelle ve Vickery’e (1999) göre, herhangi bir nedenle bir bölgede negatif yönlü bir şok olduğunda ve bunun sonucunda işsizlik oranları ülke geneline göre yükseldiğinde, söz konusu görelî işsizliği düşürmek için dört olası uyum politikasından bahsedilebilir. Bunlar;

- 1) Ücret Uyumu: Bölgesel ücretler ülkenin geneline göre düşebilir ve bu uyum saf bir içsel işgücü piyasası uyumu olarak sınıflandırılabilir.
- 2) Firma (ya da Sermaye) Hareketliliği: Firmalar göreceli olarak daha geniş işsiz havuzundan yararlanmak için bölgeye yönelebilirler. Bu kanal göreceli ücretteki ekstra bir düşüşle çoğaltılabilir.
- 3) İşgücü Hareketliliği: İşçiler işsizliğin daha az olduğu bölgelere göç edebilir. Yine görelî ücretteki bir düşüş dışarıya göçü teşvik edebilir.
- 4) İşgücünden Çıkış: İşçiler bölgede kalabilir, ancak işgücünden ayrılabilirler.

Türkiye’nin sahip olduğu ekonomik-sosyal altyapı ve ekonomik yönetim anlayışı ve son on yıl içinde göç ve işsizlik açısından ortaya koyduğu performans dikkate alındığında, söz konusu uyum politikalarından ücret uyumunun kısa dönemde Türkiye’de geçerli olamayacağı, firma hareketliliğinin ise çeşitli aralıklarla uygulanmış ve uygulanmakta olan teşvik politikalarına endeksli olarak başarısının tartışmalı olduğu anlaşılabilir. Çünkü her iki uyum politikasının bölgelerarası işsizlik farklarının ortadan kaldırılmasında başarılı bir şekilde kullanılması, işgücü piyasası verilerinin etkinliğine ve negatif bir şokla karşılaşan bölgenin gelişme potansiyellerinin açığa çıkarılmasına bağlıdır. Herhangi bir bölgede iş yaratımı ve iş kayıplarıyla ilgili veri eksikliği varsa, ayrıca bölgenin kendine özgü dinamiklerini belirleme konusunda yapılan çalışmalar tamamlanmamışsa, bu uyum mekanizmalarının hangi düzeyde etkili olacağını belirlemek oldukça zordur.

Türkiye, uzun dönemde ekonomik büyüme performansını bölgelere dengeli bir biçimde yansıtamamış, dolayısıyla bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını istenilen düzeyde ortadan kaldıramamıştır. Elvan’ın (2003) DPT için yaptığı bir çalışma, kişi başına GSYİH endeks değerinin 1983–1998 döneminde Türkiye ortalaması 100 iken; Marmara Bölgesi 156, Ege Bölgesi 125, Akdeniz Bölgesi 95, İç Anadolu Bölgesi 91, Karadeniz Bölgesi 68, Güneydoğu Anadolu Bölgesi 56 ve Doğu Anadolu Bölgesi 41 olduğunu belirtmiştir. Bu, bölgeler arası göçün sorun olmaya devam etmesinin ve ücret uyumu ile firma-sermaye hareketlerinin birer politika aracı olarak kullanılamamasının ardında yatan en önemli unsurlardan birisidir. Ancak, bu çalışmanın da ortaya koyduğu gibi Türkiye’de bu sorunlar boyut değiştirerek “bölgeler” düzeyinden “iller” düzeyine dönüşmekte ve neredeyse en azından “ekonomik nedenlerle göç” çok fazla anlamlı olmamaya başlamaktadır. Bu nedenle Türkiye’de, işgücü hareketliliği şeklindeki bir uyum

mekanizmasından, işgücünden çıkış ya da iş bulma ümidini kaybetme gibi bir duruma geçiş yaşanmaktadır. Tüm bu gelişmeler işsizliğin çözümünün güçleşmekte olduğunu ve işsizlik baskısının ekonomik ve sosyal açıdan katlanılamaz bir noktaya doğru gittiğini göstermektedir. Buna göre, Türkiye’de ivedilikle doğrudan işsizliği azaltılmayı hedefleyen işgücü piyasası politikaları uygulamaya geçirilmeli ve işgücü hareketliliğini temelden etkileyen bölgesel gelişmişlik farklarını giderecek ve işsizlik oranları arasındaki farklılıkları elimine etmeye yardımcı olacak bölgesel gelişme politikaları geliştirilmelidir.

Literatürde işsizlik oranlarını azaltmak yerine işsizliğin birey, ailesi ve toplum üzerinde neden olabileceği olumsuzlukları gidermeye yönelik; işsizlik sigortası, işsizlik yardımı ve çalışma paylaşımı gibi politikalar “pasif istihdam politikaları”, işsizlik oranlarını azaltmaya yönelik politikalar ise “aktif istihdam politikaları” olarak adlandırılmaktadır. Aktif istihdam politikaları ücret ve istihdam sübvansiyonları, kendi işini kuranlara yardım programları, mesleki eğitim programları, kamunun eşleştirme ve danışmanlık hizmetleri ve doğrudan kamu istihdamı gibi önlemler içermektedir (Biçerli, 2007: 483–505). Bununla birlikte, ekonomide toplam talep ve toplam arzı etkileyerek üretim ve istihdam düzeyini değiştiren, dolayısıyla işsizliği azaltan para ve maliye politikaları ile arz yönlü iktisat politikaları ise “diğer iktisat politikaları” başlığı altında incelenebilir. Bu bağlamda, işsizlikle ilgili politika geliştirilmesinde, genel kabul görmüş ve geleneksel kuramlara eleştirel yaklaşan tüm yaklaşımlar, çeşitli kısıtlar doğrultusunda ve ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve politik yapılara bağlı olarak değerlendirilmek durumunda kalmaktadır (Yüceol, 2004: 124).

İşgücü piyasası konuları doğrultusunda ele alınması gereken gölgesel gelişme politikaları ise öncelikle bölgeye özel bazı analizleri gerekli kılmaktadır. Bölgeye özgü analizler ekonomik ve demografik yapı, işgücü piyasasının arz ve talep yapısı, kurumsal yapı gibi bazı anahtar bilgileri beraberinde getirmektedir. Türkiye’de bölgesel kalkınma programları, 1950’lerde Hükümet’in öncülüğünde başlamış, uygulanan tüm 5 yıllık Kalkınma Planları bölgesel kalkınma ilgili hükümler içermiştir. 1980’li yıllardan sonra daha ziyade neo-liberal iktisat politikaları çerçevesinde yeni bazı düzenlemeler getirilmiş ve uygulama açısından değişiklikler yapılmıştır. Buna karşılık, genel olarak planlı kalkınma döneminden günümüze uzanan süreçte bu alanda uygulanan politikaların, teşvik uygulamalarının bölgeler arası gelişmişlik farklarını giderme konusunda başarılı olduğunu söylemek çok zordur. Dolayısıyla, bölgesel gelişme politikalarının bölgesel istihdam ve işsizlik oranları farklılıklarını giderecek önlemler çerçevesinde ele alınması da doğal olarak mümkün olmamıştır.

Bu doğrultuda, yerel iş yaratmanın ve girişimciliğin desteklenmesi; yerel sanayi odaklarının oluşturulmasına olanak tanımak üzere küçük ölçekli altyapıya yönelik yatırımların yapılması; bölgelerin turizm potansiyelinin açığa çıkarılarak bundan yararlanılması; tarımsal faaliyetlerin geliştirilmesi; Avrupa Birliği’ne giriş sürecinde AB kaynaklarının bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik projelerde kullanılması gibi önlemler gündeme getirilebilir. Türkiye’de eğitim ve sağlık imkânları

nitelik ve nicelik yönünden tatmin edici olmadığından, ekonominin ihtiyaç duyduğu nitelikteki işgücünü yetiştirme gereği ve eğitimin önemi ayrıca vurgulanabilir. Bunlarla birlikte, çalışma hayatında kayıt dışı istihdamın azaltılması, kadınların kalkınma sürecine ve iş hayatına katılımının geliştirilmesi, görelî ücretteki hareketlerin işgücü hareketliliği üzerindeki etkisinin vurgulanması, değerlendirilmesi gereken diğer bazı konulardır.

6. Sonuç

Bu çalışma, Türkiye’de literatür açısından yeterli olgunluğa ulaşmamış olan bölgesel işgücü hareketleri ile bölgesel işsizlik oranları arasındaki ilişki konusunu analiz etmekte ve bu ilişkinin bölgesel gelişme politikaları açısından önemini vurgulamaktadır. Çalışmanın sonuçları, Türkiye İBBS Düzey 2 Alt Bölgeler ve Düzey 3 İller bazında 2000 yılı itibariyle yüksek işsizlik bölgelerinden düşük işsizlik bölgelerine doğru bir işgücü hareketliliği olduğunu, buna karşın 2008 yılında bu ilişkinin boyut değiştirerek dönüşüme uğradığını ortaya koymaktadır. 2000 yılı ile 2008 yılı arasında gündeme gelen bu değişimin ardında yatan en önemli faktör yükselen işsizlik oranlarıdır. İşsizlik oranları alt bölgeler ve iller düzeyinde yükseldikçe, göç eğilimi azalmakta ve insanlar yerlerinde kalarak veya işgücünden çıkarak bu duruma çaresizlik içinde uyum sağlamaktadır.

Bu sonuçlar, katlanarak artan işsiz sayılarıyla birlikte bölgeler ve iller arasında var olan gelişmişlik farklarının bir yandan büyüdüğünü diğer yandan perçinleştiğini ifade etmektedir. Bundan daha önemlisi; işsizlik oranları yüksekken işgücüne katılım oranları da ciddi olarak düşmekte, insanlar zaman içerisinde ekonomik destek almak için aileleri yanında kalarak göç etme konusunda daha az istekli olmaktadır. Bu durumda, bölgesel işsizlik farklarını azaltma yönündeki politikalar ya işgücü hareketliliği dışında kalan uyum mekanizmalarının harekete geçirilmesine, ya da bölgeler arası gelişmişlik farklarını küçültecek bölgesel gelişme çalışmalarına bağlı olmaktadır. Çünkü Türkiye’de iç göç olayının gerçekleşmesinde sadece işsizlik gibi işgücü piyasası göstergeleri bu akımları yönlendirmemekte, aynı zamanda bölgelerin mevcut sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri de açık şekilde belirleyici bir özellik taşımaktadır. Öyleyse, işgücü piyasası önlemleri ile bölgesel gelişme politikalarının ortak bir zeminde ele alınması ya da eşleştirilmesi zorunlu hale gelmektedir.

Türkiye’nin ekonomik, sosyal ve siyasal gerçekleri ne salt Todaro’nun kırsal kalkınma programlarının, ne de Gupta’nın kentlerde formel sektöre yönelik ücret teşvik programlarının tek başlarına çözüm olamayacağını ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenlerle ortaya çıkan tablo; Türkiye’de bu sorunun çözümü konusunda önerilebilecek politika önlemlerinin uzun bir zaman perspektifi içinde ve çok yönlü olarak ele alınması esasına gönderme yapmaktadır. Konuyu bölgeler arasındaki işgücü hareketleri ve işsizlik açısından sınırlandırdığımızda ise Türkiye için yapılması gerekenler, bir taraftan hareketliliğin ve becerilerin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaşan bölgesel istihdam politikalarını ve işgücü talebini artırmaya yönelik tedbirleri uygulamaya geçirmek, diğer taraftan eğitim ve insan

kaynaklarının geliştirilmesi ve yönetilmesi başta olmak üzere bölgesel gelişme çalışmalarının etkinliğini ve isabetliliğini artırmaktır.

Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu yapısal özellikler ve göç sürecinin dinamik etkileri bir arada düşünüldüğünde, Türkiye’de uygulanan ekonomi politikasının da gözden geçirilmesi ve değiştirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. 2001 krizinden sonra Uluslararası Para Fonu (IMF) destekli programlarla dikkat çekecek ölçüde yüksek büyüme rakamlarına ulaşıldığı halde işsizlik sorununa bir türlü çözüm bulunamamış olması, bunun en önemli kanıtıdır. Düşük kur yüksek faiz ekseninde sıcak paraya dayanarak uygulanan politikalar, tarım sektöründe istihdamı daraltmış ve doğal olarak işsizlerin bir kısmının iş kaygısıyla başka kentlere göç etmek zorunda bırakmış, ayrıca doğu illerinde güvenlik-yoksulluk gibi nedenlerle göç edenlerin bunlara eklenmesiyle kentlerdeki işsizlik oranları yaklaşık olarak ikiye katlanmıştır.

Kaynakça

- Ankara Ticaret Odası (2007), “İşsizliğin ve Göçün Raporu”, Ankara Ticaret Odası, <www.atonet.org.tr>, 28.03.2011.
- Beyhan, Burak (2008), “Üst Ölçek Planların İzlenmesi ve Değerlendirilmesi Üzerine: Kentsel ve Bölgesel Gözlemlerinin Gerekliliği”, 3. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, 27-28 Kasım, Mersin, 133-203.
- Bhattacharya, P. (1998), “Migration, Employment and Development: A Three-Sector Analysis”, *Journal of International Development*, 10(7), 899-921.
- Biçerli, Kemal (2007), *Çalışma Ekonomisi*, Beta, İstanbul.
- Blanchard, O. & L. Katz (1992), “Regional Evolutions”, *Brookings papers on Economic Activity*, no.1, 1-61.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2006), *Türkiye’de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, <www.hips.hacettepe.edu.tr>, 13.12.2010.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2008), *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*, <www.dpt.gov.tr>, 15.11.2011.
- Creedy, J. (1974), “Inter-regional Mobility: A Cross-Section Analysis”, *Scottish Journal of Political Economy*, vol.21, 41-53.
- Ekin, Nusret (1971), *Gelişen Ülkelerde ve Türkiye’de İşsizlik*, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İstanbul.
- Elvan, Lütfi (2003), “Türkiye’de Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarının GSYİH (İller Arası) Esas Alınarak Karşılaştırılması”, D.P.T., <www.ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/elvanl.pdf>. 12.12.2010.
- Erdoğan, Nihat (1991), *Sosyolojik Açından Kent İşsizliği ve Anomi*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.

- Fredriksson, P. (1999), “The Dynamics of Regional Labour Markets and Active Labour Market Policy: Swedish Evidence”, *Oxford Economic Papers*, Oxford University Press., Vol 51 (4), 623–48.
- Gronewold, N. (1997), “Does Migration Equalise Regional Unemployment Rates ? Evidence from Australia”, *Papers in Regional Science*, no.76, 1–20.
- Gupta, M.R. (1993), “Rural-Urban Migration, Informal Sector and Development Policies: A Theoretical Analysis”, *Journal of Development Economics*, vo.41, 137–151.
- Harris, J. & M. Todaro (1970), “Migration, Unemployment and Development: A Two Sector Analysis”, *American Economic Review*, vol.60, 126–42.
- İçduygu, Ahmet & İbrahim Sirkeci (1999), “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İSMMM (2007), *Türkiye’de İşsizliğin Göç Haritası*, İstanbul Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası, <www.istanbulsmmmodasi.org.tr>, 23.10.2010.
- Kazaz, E. (2008), *Bölgesel Gelişme Programları (Kamuda Program Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar)*, DPT Müsteşarlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü İzleme ve Değerlendirme Dairesi.
- Kunz, Marcus (2009), “Disparities, Persistence and Dynamics of regioanal Unemployment Rates in Germany”, Institute for Employment Research, *Discussion Papers* 8/2009.
- Kurt, Hacı (2003), *Türkiye’de Kent-Köy Çelişkisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Lewis, W.A. (1954), "Economic Development with Unlimited Supplies of Labour", *The Manchester School*, May, 22, 139–191.
- Oswald, A. (1996), “A Conjuncture on the Explanation for High Unemployment in the Industrialized Countries: Part 1”, *Working Paper* No: 475, University of Warwick.
- Pissarides, C. & J. Wadsworth (1989), “Unemployment and inter-regional mobility of labour”, *Economic Journal*, vol.99, 739–755.
- Portes, A. (1978), “Migration and Underdevelopment”, *Politics and Society*, 8 (1), 1–48.
- Ranis, G. and John C.H. Fei (1961), “A Theory of Economic Development”, *American Economic Review*, vol. L1, no. 4 (September), 533–565.
- Todaro, M.P. (1969), “A Model of Labour Migration and Urban Employment in the LDCs”, *American Economic Review*, vol.59, 138–148.
- Todaro, Michael P. (1981), *Economic Development in the Third World*, Second Edition, Longman.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1990), *Genel Nüfus Sayımı*, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1998), *İşgücü Piyasası Analizleri*, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2003), *2000 Genel Nüfus Sayımı Göç İstatistikleri*, Ankara.

Hüseyin Mualla YÜCEOL

Türkiye İstatistik Kurumu (2008), *Göç İstatistikleri*, <www.tuik.gov.tr>, 24.09.2010.

World Bank (2006), *Turkey Labor Market Study, Document of the World Bank*, Report No.33254-TR, Washington DC.

Varol, Çiğdem & Tanyel Ö. Eceral (2008), “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Çalışmalarının Uygulanma/Uygulanamama Süreçleri”, TEPAV, 3. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, 27–28 Kasım 2008, Mersin, 255–282.

Yüceol, Hüseyin Mualla (2004), *İşsizlik Kuramları ve İşsizlikle Mücadele Politikaları*, Baki Kitabevi, Adana.

Ek: 1
İl Bazında İşgücü Göstergeleri, 2008

İl Kodu	İl Adı	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)
1	Adana	45,6	20,5	36,2
2	Adıyaman	42,1	16,5	35,1
3	Afyonkarahisar	44,0	7,7	40,6
4	Ağrı	49,4	6,5	46,2
5	Amasya	53,1	8,2	48,7
6	Ankara	45,0	11,8	39,7
7	Antalya	57,3	9,7	51,8
8	Artvin	62,5	5,7	58,9
9	Aydın	46,7	12,4	40,9
10	Balıkesir	45,5	7,9	41,9
11	Bilecik	51,5	8,2	47,3
12	Bingöl	39,1	14,8	33,3
13	Bitlis	38,8	14,2	33,3
14	Bolu	46,4	11,5	41,0
15	Burdur	59,5	6,4	55,7
16	Bursa	50,2	10,8	44,8
17	Çanakkale	49,4	7,0	45,9
18	Çankırı	48,4	7,7	44,7
19	Çorum	53,4	7,5	49,4
20	Denizli	53,1	9,4	48,2
21	Diyarbakır	26,9	15,7	22,7
22	Edirne	47,0	14,3	40,3
23	Elazığ	40,4	15,5	34,1
24	Erzincan	51,0	6,1	47,9
25	Erzurum	52,6	6,2	49,3
26	Eskişehir	44,8	9,9	40,4
27	Gaziantep	43,9	16,8	36,5
28	Giresun	57,9	6,3	54,2
29	Gümüşhane	65,4	5,0	62,2
30	Hakkari	33,4	18,3	27,3
31	Hatay	44,6	17,7	36,7
32	Isparta	53,6	8,1	49,2
33	Mersin	49,2	13,1	42,8
34	İstanbul	46,5	11,2	41,3
35	İzmir	45,2	11,8	39,9
36	Kars	56,2	4,1	53,9
37	Kastamonu	55,8	5,3	52,8
38	Kayseri	39,0	11,1	34,7
39	Kırklareli	52,0	11,5	46,0
40	Kırşehir	36,9	11,1	32,8
41	Kocaeli	46,3	11,6	40,9

İl Kodu	İl Adı	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)
42	Konya	50,3	10,7	45,0
43	Kütahya	42,7	6,5	39,9
44	Malatya	46,0	11,5	40,7
45	Manisa	44,5	9,8	40,1
46	Kahramanmaraş	47,2	12,8	41,2
47	Mardin	30,9	17,0	25,7
48	Muğla	50,6	10,1	45,5
49	Muş	40,7	13,2	35,3
50	Nevşehir	41,3	9,0	37,6
51	Niğde	38,6	9,3	35,0
52	Ordu	61,3	4,9	58,3
53	Rize	66,3	5,2	62,8
54	Sakarya	51,1	8,5	46,8
55	Samsun	56,6	7,8	52,2
56	Siirt	27,2	17,9	22,3
57	Sinop	53,9	6,9	50,1
58	Sivas	40,5	10,7	36,2
59	Tekirdağ	57,3	9,1	52,1
60	Tokat	57,4	5,9	54,0
61	Trabzon	59,5	6,1	55,8
62	Tunceli	39,7	17,9	32,6
63	Şanlıurfa	36,1	12,8	31,5
64	Uşak	45,2	9,2	41,0
65	Van	39,1	13,0	34,0
66	Yozgat	39,4	12,2	34,6
67	Zonguldak	57,1	6,9	53,2
68	Aksaray	37,5	10,0	33,8
69	Bayburt	55,5	4,7	52,9
70	Karaman	56,3	7,7	52,0
71	Kırıkkale	34,7	11,1	30,9
72	Batman	31,4	14,3	26,9
73	Şırnak	29,8	22,1	23,2
74	Bartın	54,3	5,2	51,4
75	Ardahan	58,2	3,7	56,0
76	Iğdır	48,9	6,7	45,7
77	Yalova	45,1	12,1	39,6
78	Karabük	46,6	7,5	43,1
79	Kilis	42,5	10,9	37,9
80	Osmaniye	44,0	16,3	36,8
81	Düzce	49,0	10,2	44,0

TÜİK (2009), İl Bazında İşsizlik Göstergeleri, <www.tuik.gov.tr>, 21.11.2010.

Ek: 2
İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)

Düzye 1	Düzye 2	Düzye 3	Düzye 1	Düzye 2	Düzye 3
TR Türkiye					
TR1 İstanbul			TR8 Batı Karadeniz	TR81 Zonguldak	TR811 Zonguldak
	TR10 İstanbul	TR100 İstanbul		Karabük	TR812 Karabük
TR2 Batı Marmara		TR211 Tekirdağ		Bartın	TR813 Bartın
	TR21 Tekirdağ, Edirne	TR212 Edirne		TR82 Kastamonu	TR821 Kastamonu
	Kırklareli	TR213 Kırklareli		Çankırı	TR822 Çankırı
				Sinop	TR823 Sinop
	TR22 Balıkesir	TR221 Balıkesir		TR83 Samsun	TR831 Samsun
	Çanakkale	TR222 Çanakkale		Tokat	TR832 Tokat
TR3 Ege		TR310 İzmir		Çorum	TR833 Çorum
	TR31 İzmir	TR321 Aydın		Amasya	TR834 Amasya
	TR32 Aydın, Denizli	TR322 Denizli	TR9 Doğu Karadeniz		
	Muğla	TR323 Muğla		TR90 Trabzon, Ordu	TR901 Trabzon
		TR331 Manisa		Giresun, Rize	TR902 Ordu
	TR33 Manisa	TR332 Afyonkarahisar		Artvin	TR903 Giresun
	Afyonkarahisar	TR333 Kütahya		Gümüşhane	TR904 Rize
	Kütahya, Uşak	TR334 Uşak			TR905 Artvin
TR4 Doğu Marmara		TR411 Bursa			TR906 Gümüşhane
	TR41 Bursa, Eskişehir	TR412 Eskişehir	TRA Kuzeydoğu		
	Bilecik	TR413 Bilecik	Anadolu	TRA1 Erzurum	TRA11 Erzurum
		TR421 Kocaeli		Erzincan	TRA12 Erzincan
	TR42 Kocaeli, Sakarya	TR422 Sakarya		Bayburt	TRA13 Bayburt
	Düzce, Bolu	TR423 Düzce		TRA2 Ağrı, Kars	TRA21 Ağrı
		TR424 Bolu		Iğdır	TRA22 Kars
		TR425 Yalova		Ardahan	TRA23 Iğdır
TR5 Batı Marmara					TRA24 Ardahan
	TR51 Ankara	TR510 Ankara	TRB Ortadoğu		
		TR521 Konya	Anadolu	TRB1 Malatya	TRB11 Malatya
	TR52 Konya, Karaman	TR522 Karaman		Elazığ	TRB12 Elazığ
TR6 Akdeniz		TR611 Antalya		Bingöl	TRB13 Bingöl
	TR61 Antalya, Isparta	TR612 Isparta		Tunceli	TRB14 Tunceli
	Burdur	TR613 Burdur		TRB2 Van	TRB21 Van
				Muş	TRB22 Muş
	TR62 Adana, Mersin	TR621 Adana		Bitlis	TRB23 Bitlis
		TR622 Mersin		Hakkâri	TRB24 Hakkâri
			TRC Güneydoğu		
	TR63 Hatay	TR631 Hatay	Anadolu	TRC1 Gaziantep	TRC11 Gaziantep
	Kahramanmaraş	TR632 Kahramanmaraş		Adıyaman	TRC12 Adıyaman
	Osmaniye	TR633 Osmaniye		Kilis	TRC13 Kilis
TR7 Orta Anadolu		TR711 Kırıkkale		TRC2 Şanlıurfa,	TRC21 Şanlıurfa
	TR71 Kırıkkale	TR712 Aksaray		Diyarbakır	TRC22 Diyarbakır
	Aksaray	TR713 Niğde			TRC31 Mardin
	Niğde, Nevşehir	TR714 Nevşehir		TRC3 Mardin	TRC32 Batman
	Kırşehir	TR715 Kırşehir		Batman	TRC33 Şırnak
				Şırnak, Siirt	TRC34 Siirt
	TR72 Kayseri, Sivas	TR721 Kayseri			
	Yozgat	TR722 Sivas			
		TR723 Yozgat	Toplam 12	26	81

Göç – Ticaret İlişkisi: Panel Çekim Modeli

Kadir KARAGÖZ

kkaragoz3@hotmail.com

Migration – Trade Nexus: Panel Gravity Model

Abstract

In this paper, it is aimed to investigate whether there is a relationship between the amounts of emigrants and the volume of trade, and to determine the direction of this linkage if there is. To this end, a panel data based augmented gravity model is used in this paper for the period of 2000–2005. In the economic literature, gravity model has been used successfully in explaining the behavior of many flows such as migration, tourism and trade. In this paper the variables of economic size and distance of the partner country, and amount of Turkish emigrants are employed as explanatory variables in order to explain the bilateral trade volume in terms of exports and imports. Empirical findings show that there is a positive and robust relationship between migration and trade in the case of Turkey.

Key Words : Migration, Turkey, Panel Data, Augmented Gravity Model.

JEL Classification Codes : C23, F14, F22.

Özet

Bu çalışmada, Türkiye’den diğer ülkelere giden göçmen miktarının bu ülkelerle Türkiye arasındaki ticaret hacmini etkileyip etkilemediğini, bir etkileşim varsa eğer bunun yönünü belirlemek amaçlanmaktadır. Bunun için 2000 – 2005 dönemine ait panel veri setine dayalı genişletilmiş çekim modeli kullanılmaktadır. Çekim modeli iktisat literatüründe göç, turizm ve ticaret gibi birçok akım değişkeninin davranışını açıklamada başarı ile kullanılmıştır. Bu çalışmada ikili ticaret miktarı (ithalat ve ihracat) bağımlı değişken olmak üzere, göçmen miktarı, partner ülkenin ekonomik büyüklüğü, ülkenin uzaklığı ve nüfusu ikili ticaret miktarını açıklamak üzere kullanılmaktadır. Ampirik bulgular Türkiye örneğinde göç ile ticaret arasında pozitif ve güçlü bir ilişki bulunduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler : Göç, Ticaret, Türkiye, Panel Veri, Genişletilmiş Çekim Modeli.

Acknowledgement

This article was also given as a paper in International Davraz Congress which was held by Suleyman Demirel University, in 24-27 September 2009.

Beyan

Bu çalışma 24–27 Eylül 2009 tarihlerinde, Süleyman Demirel Üniversitesi tarafından düzenlenen Uluslararası Davraz Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

1. Giriş

Artan küreselleşmenin hem nedeni hem de bir sonucu olarak küresel ticaret hacmi giderek artmaktadır. Bu artışın nedenleri konusunda teknolojik gelişmeye bağlı olarak ulaştırma maliyetlerinin düşmesi, liberalleşmenin artması, dikey uzmanlaşma ve dış kaynak kullanımının yaygınlaşması gibi farklı kanıtlar öne sürülmüştür (Baier ve Bergstrand, 1999). Diğer taraftan, son birkaç on yılda giderek artan uluslararası göçmen hareketliliğinin de küresel ticaretteki artışın bir nedeni olabileceği yönünde hipotezler ortaya atılmış ve bunu test eden deneye dayalı araştırmalar yürütülmüştür. Elde edilen bulgular birçok ülke için göç ile ticaret hacmi arasında doğru yönlü bir ilişki bulunduğunu doğrular niteliktedir (bkz. Faustino ve Eitao, 2008a,b; Ghatak ve Piperakis, 2007; Blanes, 2005).

Her ne kadar küresel trendi biraz geriden takip etse de 20. yüzyılın ikinci yarısında işgücü göçü ile hız kazanan *Türkiyeli göçmen* hareketi son yıllarda diğer bazı faktörlerin de etkisi ile ivme kazanmıştır¹. Türkiye’den diğer ülkelere göçün genellikle çalışma amaçlı ve kısa süreli (en fazla birkaç yıl) olduğu söylenebilir. İşçiler dışındaki göçmen hareketleri bireysel kararlara dayanırken 1960’larda başlayan işçi göçü ise sistematik ve kitlesel niteliklidir. Küresel ekonomik dinamikler dikkate alındığında Türkiye’den dışarıya işçi göçü açısından üç farklı dönemden bahsedilebilir: 1960’ların başından 70’lerin sonuna kadar Batı Avrupa’ya, 70’lerin ortasından 90’ların başına kadar Arap ülkelerine ve 90’ların başından itibaren Rusya ve diğer eski Sovyet cumhuriyetlerine. Batı Avrupa’ya işçi göçünün sonrakilerden farkı daha kitlesel ve kalıcı olmasıdır. Bununla birlikte, son yıllarda eğitim ve öğrenim amaçlı göçün de artış gösterdiği görülmektedir. Bu göç hareketlerine bağlı olarak bugün dünyanın birçok ülkesinde sayıları yer yer yüzbinlere varan Türkiyeli göçmen toplulukları oluşmuş bulunmaktadır (Bkz. aşağıda Tablo: 1).

Tablo: 1
Yurt Dışındaki T.C. Vatandaşlarının Bölgelere Göre Dağılımı (2000–2005)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Avrupa ülkeleri	4.206,8	4.175,5	4.141,2	4.086,8	4.100,6	4.135,7
Türk Cumhuriyetleri	28,5	28,5	28,6	28,6	36,1	52,5
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	239,1	207,7	209,6	211,2	211,0	197,3
Diğer ülkeler	277,9	288,9	388,1	391,2	391,2	617,4
<i>Toplam</i>	4.752,3	4.700,6	4.767,5	4.717,8	4.738,9	5.003,4

Kaynak: <www.tuik.gov.tr>, 22.11.2011.

Bu çalışmada Türkiye’den diğer ülkelere göç miktarının ilgili ülkelerle ticareti etkileyip etkilemediği araştırılmaktadır. Bu amaçla Türkiyeli göçmen sayısının bir

¹ “Türkiyeli göçmen” ifadesi ile dünyanın çeşitli ülkelerinde geçici veya kalıcı olarak yerleşik bulunan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları kastedilmektedir.

açıklayıcı değişken olarak yer aldığı panel çekim modeli yapısı kullanılmaktadır. Göçmenlerin ticaret üzerindeki etkisi ihracat ve ithalat yönünden farklılık arz edebileceğinden dış ticaret hem ihracat ve ithalat olarak ayrı ayrı hem de bu ikisinin toplamı olarak ifade edilmiştir. Çalışmanın plânı şöyledir: Giriş'i izleyen bölümde göç – ticaret ilişkisine dair iktisadî teoride öne sürülen yaklaşımlar tanıtılmaktadır. 3. bölümde çekim modeli hakkında kısaca bilgi verilmektedir. 4. bölüm analiz ve sonuçlarına ayrılmıştır. Çalışma 5. bölümle sonlanmaktadır.

2. Teorik Arkaplân

Göç ile ticaret arasındaki ilişkinin yönü konusunda teorik olarak bir uzlaşmadan söz etmek mümkün değildir. Geleneksel (Ricardogil ve Heckscher – Ohlin modeli) ticaret teorisine göre, faktör hareketleri ve ticaret birbirinin ikamesidir. Heckscher – Ohlin – Samuelson (HOS) teoremi olarak da bilinen faktör fiyatlarının denkleşmesi teoremine göre, uzmanlaşmanın tam olarak sağlamadığı bir durumda ülkeler arasındaki nihai mal ticareti ile faktör (işgücü) hareketleri birbirlerini ikame etmekte, bunun sonucunda da bol olan faktörün fiyatı yükselirken kıt olan faktörün fiyatı düşerek ticaretteki taraflar arasında faktör fiyatları eşitlenmektedir. Bir başka ifade ile mal ticareti ile işgücü ticareti ikame edilmektedir. Buna göre, bir ülkenin emek-yoğun bir mal ithal etmesi ile düşük ücretli emeği ithal ederek aynı ürünü üretmesi aynı şeydir ve bu mekanizma sayesinde ülkeler arasındaki ücret farklılığı giderilecektir (Faustino ve Leitao, 2008a,b). Göç veren ülke açısından ise mekanizma tersinden yorumlanabilir, yani emek-yoğun bir mal ihraç etmekle emeği ihraç etmek eşdeğerdir. HOS teoremi endüstriler arası ilişkileri dikkate almaktadır ve iki ülke arasında işgücü transferi arttıkça ikili ticaretin azalacağını öngörmektedir. Ancak konu endüstri-içi ticaret açısından ele alındığında işgücü göçü ticareti arttırma yönünde etkide bulunacaktır (Blanes, 2005; Faustino ve Leitao, 2008a,b). Yeni ticaret teorisine göre ise göç ile ticaret arasındaki bağlantı işlem maliyetlerinden hareketle kurulmaktadır.

Artan Güney – Güney ticaretini açıklamak üzere Linder tarafından geliştirilen tercih benzerliği teorisi ise konuya talep yanlı bir yorum getirmektedir. Linder'in hipotezine göre zevk ve tercihler arasındaki benzerlik ülkeler arasındaki ticarî kalıpların açıklanması açısından önem taşımaktadır. Tekelci rekabet ve ürün farklılaştırmasına dayalı alternatif teoriler ise daha ziyade Kuzey ülkeleri arasındaki ticareti açıklamakta daha uygun görünmektedirler (Karayil, 2007).

Göç ile ticaret arasındaki etkileşim başlıca iki şekilde gelişebilir. Birinci durumda, göçmen miktarının artması ile birlikte göçmenlerin geldikleri ülkenin ürünlerine yönelik artan talep bu ürünleri içeren mal gruplarının ithalatını arttıracaktır (*tercih etkisi*). İkinci durumda ise, göçmenler kendi ülkeleri ile yerleştikleri ülke arasında piyasa bilgilerinin aktarılmasına ve bağlantıların daha kolay yapılmasına imkân sağlayacaklarından ticarî işlem maliyetlerini düşürerek ikili ticaretin gelişmesine katkıda

bulunacaklardır (*bilgi artışı etkisi*). Bilgi artışının ikili ticaret üzerindeki etkisi simetrik iken (hem ithalat hem de ihracat yönlü), tercih etkisi tek (ithalat) yönlüdür. Kuşkusuz ikinci durumda daha kapsamlı bir etkileşim söz konusudur ve iki ülke arasındaki ticarete hem ithalat hem de ihracat kanalından daha fazla katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır (Ghatak ve Piperakis, 2007).

Blanes (2005)'in belirttiği gibi, mevcut literatür işlem maliyetlerindeki azalmanın değişik ürün tiplerine göre farklılık arz edeceğini ortaya koymaktadır. Türdeş (homojen) mallarda bu etki farklılaştırılmış mallara göre daha kısıtlı olurken göçmenlerin getirdiği ilave bilginin üretim mallarından ziyade tüketim malları piyasaları için daha uygun olduğu öne sürülmektedir. Buna göre, göçün ticaret üzerindeki etkisi, işlem maliyetleri daha uygun olduğu için, farklılaştırılmış ürün piyasalarında daha büyük etkiye sahip görünmektedir.

Göçün ticaret üzerindeki etkisi, diğer birçok faktörün yanı sıra ülkeler arasındaki ticaretin kompozisyonuna da bağlıdır². Ticarete konu olan başlıca mal grupları yukarıda belirtilen etkilere açık değilse göçün ticareti etkilemesi mümkün olmayacaktır (Head ve Ries, 1998). Diğer taraftan bunun tersine, yeni ürün kanallarının açılmasına veya daha önce düşük öneme sahip ürünlerin önem kazanmasına yol açarak göçün ticaret kompozisyonunu değiştirmesi de olasıdır (Bacarreza *vd.*, 2006).

3. Konu ile İlgili Ampirik Literatür

Göçün ikili ticaret üzerindeki etkisi konusuna ilgi son yıllarda giderek artmaktadır ve ilgili deneysel literatür genellikle gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerden gelişmiş bir (veya birkaç) ülkeye yönelik göçmen akımının ikili ticaret üzerinde etkili olup olmadığını araştıran çalışmalardan oluşmaktadır. Değişik tahmin ve test yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmalarda göçmenlerin geldiği ülkelerin özelliklerinden piyasa yapısına, göçmenlerin tutumlarından göçün ticareti hangi yönden (ithalat, ihracat, endüstri-içi ticaret) etkilediğine kadar birçok konu araştırılmaktadır.

Ghatak ve Piperakis (2007), çekim modeli yardımıyla, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden İngiltere'ye göç miktarıyla bu ülkelerin İngiltere ile ticareti arasında bir ilişki bulunup bulunmadığını araştırmış ve göçmen sayısı ile İngiltere'nin bu ülkelere ithalatı arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu sonucuna ulaşmışlardır. Diğer taraftan analiz sonuçları, göçün İngiltere'nin örneklemedeki ülkelere ihracatı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir. Ghatak *vd.* (2009) nin bulguları da benzerlik göstermektedir.

² Bu faktörler konusunda kısa bir değerlendirme için bkz. Blanes *vd.*, (2009).

Faustino ve Leitao (2008a,b), çekim modeli yapısı içinde, beş farklı gösteregye (ithalat, ihracat, endüstri-içi ticaret, yatay ve dikey endüstri-içi ticaret) bağımlı değişken olarak kullanarak Avrupa Birliği üyesi 15 ülkeden Portekiz'e yerleşen göçmenlerin miktarı ile ticaret düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz sonuçları, her beş gösterge açısından da göçmen sayısı ile ticaret düzeyi arasında doğru yönlü anlamlı bir ilişki bulunduğuna işaret etmektedir.

Blanes (2005) İspanya örneğinde göçmen miktarı ile endüstri-içi ticaret seviyesi arasındaki ilişkiyi araştırmış ve iki faktör arasında pozitif bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Buna göre göçmenler ticarî işlemlerinin maliyetini düşürerek ticaretin artmasına katkı sağlamaktadır. Çalışmanın ikincil bir bulgusu ise göçün endüstriler-arası ticarettten ziyade endüstri-içi ticarete daha fazla katkı sağladığı yönündedir.

Felbermayr ve Toubal (2008), yeni bir veri setini kullanarak OECD ülkeleri içinde etnik ağların ikili ticaret üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Göçmen ağlarının, partner bir ülkeden gelen göçmenlerin ev sahibi ülkenin nüfusuna oranı olarak ifade edildiği çalışmada göçteki yüzde birlik bir artışın *ad valorem* tarifelerde yüzde 3,7'lik bir düşüşe neden olduğu, bunu da yüzde 2,3'lük kısmının tercih etkisinden kaynaklandığı bulgusuna ulaşmışlardır. Diğer taraftan, söz konusu etkilerin türdeş ve farklılaştırılmış mallar için ikili ticarete farklı yansıdığı da araştırmanın bir diğer önemli sonucudur.

Karayıl (2007), Hindistan'dan Körfez İşbirliği Örgütü (GCC) ülkelerine ihracatın dinamiklerini araştırdığı çalışmada Hindistan'dan bölgeye göçün Körfez ülkeleri ile ikili ticareti olumlu yönde etkilediği ve tercih etkisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

Girma ve Yu (2002), ülkeleri İngiliz kolonisi olanlar ve olmayanlar şeklide ikiye ayırarak yürüttükleri analiz sonucunda, İngiltere'nin koloniyel bağları bulunan ülkelere ihracat ile bu ülkelere gelen göçmen miktarı arasında ilişki bulunmadığı, öte yandan diğer ülkelere ihracatının bu ülkelere gelen göçmen miktarı ile güçlü bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymaktadırlar. Girma ve Yu bu sonucu, ikinci grup ülkelere gelen göçmenlerin farklı piyasa ve sosyal yapılara ilişkin bilgileri beraberlerinde getirdikleri için dış ticarete katkıda buldukları ve dolayısıyla bilgi artışı etkisinin geçerli olduğu şeklinde yorumlamaktadırlar.

Head ve Ries (1998), 136 partner ülke için 1980 – 1992 yıllarına ait verileri kullanarak Kanada örneğinde göçün ticarete etkisini araştırmışlardır. Genişletilmiş çekim modelinin sonuçları göçmen miktarındaki yüzde 10'luk artışın Kanada'nın söz konusu ülkelere ihracatını yüzde 1, ithalatını ise yüzde 3 artırdığını göstermektedir. Göçmen kategorileri de dikkate alınmış ve bağımsız göçmenlerin girişimci ve sığınmacı göçmenlere göre ticaret üzerinde daha etkili oldukları bulgusuna ulaşılmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi faktör hareketleri ile ticaretin ikame mi yoksa tamamlayıcı mı oldukları konusu teorik olarak ayrıntılı bir şekilde tartışılmıştır. Bruder (2004) Almanya örneğinde konuyu deneysel olarak araştırmış ve yabancı işgücü göçü ile ticaret arasında bir ikame bağlantısı bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Analiz sonuçlarına göre, emek göçünün ticaret üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmazken ticaret hacmindeki bir artış emek göçünü olumsuz olarak etkilemektedir.

Çekim modeli kullanılarak göç – ticaret ilişkisinin araştırıldığı bir başka çalışma Qian (2007) tarafından yürütülmüş ve 1980 – 2005 döneminde 190 ülkeden Yeni Zelanda'ya gelen göçmen miktarı ile Yeni Zelanda'nın bu ülkelerle ticareti arasında ilişki, ülkeler gelir düzeyleri ve kültürel yapıları açısından kategorilere ayrılarak incelenmiştir. Ampirik analiz sonuçları düşük gelir grubu ve farklı kültürel yapıya sahip ülkelerden gelen göçmenlerin diğer gruplara nazaran daha fazla ticareti artırıcı etkide bulduklarını göstermiştir.

Dolman (2008)'in çalışması, Avustralya örneğinde göçün ikili ticareti artırdığını doğrularken aynı zamanda yabancı yatırımları da artırdığını öne sürmektedir. Çalışmada elde edilen bir başka sonuç ise ortak dile ve güçlü ticarî ilişkilere sahip ülkelerden gelen göçmen sayısının artmasının ikili ticarete katkı sağlamadığı yönündedir.

Göçmenlerin tutumları ve geldikleri ülkenin özellikleri kadar yerleştikleri ülkenin piyasa özellikleri de göçün ticaret üzerindeki etkisini belirleyebilir. Tai (2009)'nin çalışması bu olguyu çekim modeli yardımıyla İsviçre örneğinde araştırmaktadır. Çalışmanın bulguları göçün ihracata nazaran ithalatı daha fazla etkilediği ve tercihlerden kaynaklanan bu etkinin farklılaştırılmış ürün piyasalarında daha etkili olduğu şeklindedir. Yazar bu sonucu İsviçre örneğinde ithal mallarının ikame kabiliyetinin daha yüksek olmasından dolayı tercihlerden daha kolay etkilenmesine bağlamaktadır. Sektörel düzeyde yürütülen analiz ise piyasa yapısının göçün ticareti etkileme gücünü önemli ölçüde açıklayabildiğini göstermektedir.

White ve Tadesse (2007) ise eski Sovyet ve Doğu Bloku ülkelerine özel vurguda bulunarak, İtalya ve 68 partneri arasındaki ticaretin bu ülkelerden gelen göçle ilişkisini incelemişlerdir. Elde ettikleri sonuçlar eski Sovyet ve Doğu Bloku ülkelerinden gelen göçmenlerin diğer ülkelere göre ikili ticaret üzerinde daha fazla etkili olduklarına işaret etmektedir.

4. Çekim Modeli

Çekim modelinin iktisadî uygulamaları Newton Kanunu'nun mekanikteki uygulamalarından esinlenmiştir. Çekim modeli, ikili ticaret akımlarının analizine mekânsal unsurların da dâhil edilmesine imkân vermektedir. Tinbergen (1962) ve Pöyhönen (1963)'in ilk kez ekonomiye uyguladıkları ve Linnemann (1966)'ın başka açıklayıcı

değişkenler ekleyerek uluslararası ticaret akımlarının analizinde kullandığı çekim modelinin sağlam teorik temellere oturtulması ise çok daha sonraları Anderson (1979) ve Bergstrand (1985) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Newton Kanunu'na göre cisimler birbirlerini kütleleri ile doğru orantılı, aralarındaki uzaklığın karesiyle ters orantılı olarak çekmektedirler. Buna göre iki cisim arasındaki çekim gücü en basit biçimde aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

$$X_{ij} = A \cdot Y_i^\beta \cdot Y_j^\gamma / D_{ij}^\delta$$

Denklem her iki yanının logaritması alınarak doğrusallaştırılabilir.

$$\log X_{ij} = \alpha + \beta \log Y_i + \gamma \log Y_j - \delta \log D_{ij}$$

Burada X_{ij} , i ve j cisimleri arasındaki çekim gücü, Y_i ve Y_j sırasıyla i ve j cisimlerinin kütleleri ve D_{ij} ise cisimler arasındaki uzaklıktır. Çekim modelinin teorik doğrulaması bir arz ve talep ilişkisinden türetilen indirgenmiş biçim denklemi yardımıyla yapılabilir.

Yukarıdaki genel çekim modeli ülkeler arasındaki ticaret akımlarına uyarlandığında X_{ij} , i ve j ülkeleri arasındaki ticaret hacmini, Y_i ve Y_j sırasıyla i ve j ülkelerinin (ekonomik) büyüklüklerini ve D_{ij} ise ülkeler arasındaki uzaklığı temsil edecektir. Büyüklük ve uzaklık çekim modelinin temel değişkenleridir, ancak uygulamada duruma uygun nicel ve nitel değişkenlerle “genişletilmiş” (augmented) model biçimleri yaygın olarak kullanılmaktadır.

5. Göç – Ticaret İlişkisi: Ampirik Analiz

5.1. Değişkenler, Veri ve Model

İkinci bölümde belirtildiği gibi göçün ikili ticaret üzerindeki etkisi ihracat ve ithalat yönünden farklılık arz edebileceğinden ilişkiyi ihracat ve ithalat yönünden ayrı ayrı ele almak daha isabetli olacaktır. Bu nedenle çalışmada da bu yol takip edilerek göçün ülkelere göre ihracat, ithalat ve toplam ikili dış ticaret üzerindeki etkisi ayrı ayrı araştırılmıştır. Göç – ticaret ilişkisini Türkiye örneğinde test etmek için ilgili literatürde yaygın kullanıma sahip olan çekim modeli yaklaşımı kullanılmıştır. Bu amaçla büyüklük ve uzaklık gibi standart değişkenlerin yanı sıra göçmen miktarı (stoku) değişkeni ile model genişletilmiştir.

Ülkelerin büyüklüklerini temsilen literatürdeki genel uygulamaya uyularak GSYH (G) ve nüfus miktarları (N) kullanılmıştır. Alternatif bir ölçüt olarak, çekim

modellerinde sıkça kullanılan kişi başına GSYH (*KBG*) değişkeni de farklı bir model spesifikasyonu içerisinde GSYH ve nüfus miktarı yerine kullanılmıştır. Buradaki hareket noktası daha zengin ülkelerin dışı daha fazla açık olacakları kabulüdür.

İlgili literatürde göç – ticaret ilişkisini açıklamak üzere hem bir ülkenin verdiği göçmen miktarı (Min, 1990; Bacarreza *vd.*, 2006; Karayil, 2007) hem de ülkenin aldığı göçmen miktarı (Ghatak ve Piperakis, 2007; Blanes, 2005; Lung, 2008; Girma ve Yu, 2002; Head ve Ries, 1998; Bruder, 2004; Tai, 2009) kullanılmaktadır. Bu çalışmada göçmen miktarı olarak, çeşitli amaçlarla yurt-dışında yerleşik bulunan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının sayısı kullanılmaktadır.

Buna göre tahmin edilen alternatif modeller aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$IHR_{it} = \alpha_{10} + \alpha_{11} G_{it} + \alpha_{12} N_{it} + \alpha_{13} GS_{it} + \alpha_{14} U_i + \varepsilon_{1t}$$

$$IHR_{it} = \alpha_{20} + \alpha_{21} KBG_{it} + \alpha_{22} GS_{it} + \alpha_{24} U_i + \varepsilon_{2t}$$

$$ITH_{it} = \beta_{10} + \beta_{11} G_{it} + \beta_{12} N_{it} + \beta_{13} GS_{it} + \beta_{14} U_i + \varepsilon_{3t}$$

$$ITH_{it} = \beta_{20} + \beta_{21} KBG_{it} + \beta_{22} GS_{it} + \beta_{24} U_i + \varepsilon_{4t}$$

Burada;

IHR_{it} ; t yılında Türkiye'den i ülkesine ihracat miktarını, (milyon ABD Doları)

ITH_{it} ; t yılında Türkiye'ye i ülkesinden ithalat miktarını, (milyon ABD Doları)

G_{it} ; t yılında i ülkesinin GSYH'sini (milyar ABD Doları)

KBG_{it} ; t yılında i ülkesinin kişi başına GSYH'sini (ABD Doları)

N_{it} ; t yılında i ülkesinin nüfus miktarını (bin kişi)

GS_{it} ; t yılında i ülkesinde yerleşik bulunan Türkiyeli göçmen sayısını (kişi)

U_i ; i ülkesinin başkentinin Ankara'ya uzaklığını (kuşuçuşu, km)

göstermektedir. Doğrusallaştırılmış çekim modelinin bir sonucu olarak tüm değişkenler logaritmik değerleriyle analize dâhil edilmiştir. Araştırmada Türkiyeli göçmenlerin yerleşik bulunduğu 24 ülke için 2000 – 2005 yıllarına ilişkin veriler kullanılmıştır (toplam 144 gözlem)³. Ülkelerin seçiminde göçmen miktarına ait mevcut veriler kısıtlayıcı rol oynamıştır. Göçmen verileri, hem sürekli veya geçici süre ile çalışmak üzere yurtdışında

³ Örneklemdeki ülkeler: Fransa, Almanya, İngiltere, Hollanda, İtalya, Danimarka, İspanya, Norveç, İsveç, Finlandiya, Avusturya, İsviçre, Rusya, Azerbaycan, Libya, İsrail, Kuveyt, Ürdün, Suudi Arabistan, Katar, A.B.D., Kanada, Avustralya, Japonya.

bulunan işçileri hem de diğer (ticaret, eğitim, görev vb.) nedenlerle bir başka ülkede yerleşik bulunan T.C. vatandaşlarını kapsamaktadır. Gerekli veriler TÜİK ve Dünya Bankası istatistiksel veri tabanlarından derlenmiştir. Uzaklıklar ise ülkelerin başkentlerinin Ankara'ya kuş uçuşu uzaklıklarından ibarettir ve www.mapcrow.com adresinden elde edilmiştir⁴.

Panel veri modelleri, daha fazla bilgi verme potansiyeline sahip olduklarından zaman serileri ve yata-kesit veri modellerinden üstündür. Bu nedenle göç – ticaret ilişkisinin analizinde panel çekim modeli kullanılmıştır.

Baltagi (2005) ve Hsiao (1986) dikkate alınarak, birim (ülke) sayısı zaman periyodundan (yıl sayısından) büyük olduğu, eldeki örneklem olası tüm birimleri kapsamadığı ve uzaklık gibi zaman içinde değişmeyen bir değişken kullanıldığı için sabit etki modeli (SEM) yerine rassal etkiler modeli (REM) tercih edilmiştir.

5.2. Tahmin Sonuçlarının Değerlendirilmesi

İhracat, ithalat ve bunların toplamı olan dış ticaret hacmi ile ülkelerin büyüklükleri, aldıkları Türkiyeli göçmen sayısı ve uzaklıkları arasındaki ilişkileri gösteren farklı panel çekim modellerine ilişkin tahminler aşağıda verilmiştir. Kullanılan veri seti kısa bir dönemi kapsadığından (6 yıl) modellerin tahminine geçmeden önce serilerde birim-kök ve yapısal kırılma bulunup bulunmadığını araştırmaya gerek görülmemiştir. Tahmin sonuçlarına göre, yüzde 90 ve daha yüksek düzeyde anlamlı olan katsayılar dikkate alındığında, GSYH ve nüfus miktarı ile temsil edilen (ekonomik) büyüklük ikili ticaret üzerinde genişletici bir etkide bulunuyor görünmektedir (bkz. Tablo: 2). Ekonomik büyüklüğün kişi başına GSYH ile temsil edildiği durumlarda da aynı genişletici etki geçerlidir. Uluslararası ticarete taşıma ve işlem maliyetlerinin bir ölçütü olan uzaklık ise her bir durumda da ikili ticaret üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Buna göre, partner ülkenin Türkiye'ye uzaklığı arttıkça ikili ticaret hacmi azalmaktadır.

Alternatif çekim modeli spesifikasyonlarının tümünde de göçmen miktarı ikili ticaret üzerinde oldukça anlamlı bir olumlu etkiye sahip görünmektedir. Bu sonuç diğer ülkeler için yapılan analizlerle (Head ve Ries (1998), Girma ve Yu (2002), Ghatak ve Piperakis (2007), Ghatak *vd.* (2009), Bacarreza *vd.* (2006)) paralellik arz etmektedir. Buna göre, model spesifikasyonuna göre, örneklemdeki ülkelerdeki Türkiyeli göçmen sayısındaki yüzde 10'luk bir artış Türkiye'nin ilgili ülkeden ihracat miktarını, yüzde 3,1 ile 4,9, ithalatını ise yüzde 2,9 ile 4,5 arasında değişen bir oranda artırmaktadır (ihracat ve ithalatın göç esnekliği). Diğer taraftan, katsayıların 1'den küçük olması ticaretin göç karşısında pek esnek olmadığına işaret etmektedir. Göçmen sayısının hem ihracat hem de

⁴ Başkentler arasındaki uzaklık yerine ilgili ülkenin ekonomik merkezinin İstanbul'a uzaklığı da alınabilir. Ancak küresel ölçekte bu mesafe farkı sonuçlar üzerinde belirleyici olmamaktadır.

ithalat üzerinde etkili olması (simetrik etki) göç-ticaret etkileşiminde tercihlerden ziyade piyasalara ilişkin bilgi artışının etkili olduğunu göstermektedir.

Tablo: 2
Rassal Etkiler Modeline Dayalı Panel Çekim Modeli Katsayı Tahminleri

<i>Bağımlı değişken</i>				
	<i>İHR</i>	<i>İHR</i>	<i>İTH</i>	<i>İTH</i>
<i>Sabit</i>	4,677 (1,463) [0,002]	2,098 (2,899) [0,471]	0,959 (2,167) [0,659]	-2,012 (3,899) [0,607]
<i>G</i>	0,176 (0,080) [0,029]	-	0,254 (0,109) [0,022]	-
<i>N</i>	0,675 (0,107) [0,000]	-	0,724 (0,157) [0,000]	-
<i>KBG</i>	-	0,496 (0,233) [0,035]	-	0,546 (0,293) [0,065]
<i>GS</i>	0,310 (0,054) [0,000]	0,486 (0,084) [0,000]	0,289 (0,076) [0,000]	0,450 (0,098) [0,000]
<i>U</i>	-1,160 (0,196) [0,000]	-0,707 (0,376) [0,062]	-0,733 (0,292) [0,013]	-0,154 (0,505) [0,760]
<i>R²</i>	0,445	0,222	0,400	0,181
<i>F</i>	27,872	13,340	23,166	10,282
<i>p (F)</i>	0,000	0,000	0,000	0,009

Not: 1. Katsayı tahminlerinin standart hataları () içinde, p – değerleri [] içinde verilmiştir.

2. % 10 ve daha düşük hata paylarında istatistiksel olarak anlamlı bulunan katsayılar koyu olarak yazılmıştır.

Tablo: 2'deki sonuçlar incelendiğinde, partner ülkedeki Türkiyeli göçmen sayısının ithalattan ziyade ihracat üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Yani, ihracatın göç esnekliği ithalattan daha yüksektir. Bunun nedeni, Türkiye'nin ithalatının genel olarak aramalı ithalatına dayanması olabilir. Firmalar üretim için gerekli aramalarına bir şekilde ulaşmak zorundadırlar. İthalat yapılan ülkedeki Türkiyeli göçmenlerin Türkiye'nin o ülkeden ithalat üzerinde anlamlı, ancak ihracata göre nispi olarak daha sınırlı bir etkisi söz

konusudur. Buna göre, Türkiyeli göçmen miktarının Türk firmaları açısından kaynaklara ulaşmaktan ziyade pazar bulma konusunda kolaylaştırıcı bir unsur olduğu söylenebilir.

Tüm model spesifikasyonları genel olarak başarılı ise de, en yüksek R^2 ve F değerleri göz önüne alındığında en uygun spesifikasyonun ihracat açısından 1. sütunda, ithalat açısından ise 3. sütunda verilen biçim olduğu görülmektedir.

6. Sonuç

Küresel dış ticaret ve uluslararası göç hacmi giderek artmaktadır. Diğer birçok faktörle birlikte, artan göçün de dış ticareti etkileyip etkilemediği son yıllarda birçok araştırmaya konu olmuştur. Elde edilen deneye dayalı bulgular, çoğu örnekte ülkenin aldığı/verdiği göç miktarının ikili ticareti olumlu etkilediğini göstermektedir. Bu çalışmada da göç ile ticaret arasındaki ilişki Türkiye örneğinde test edilmiştir. Bu amaçla, diğer standart değişkenlerin yanı sıra yurt dışında yerleşik Türkiyeli göçmen miktarı ile genişletilmiş bir panel çekim modeli kullanılmıştır.

Tahmin sonuçlarına göre GSYH ve nüfus miktarı ile temsil edilen ekonomik büyüklük ikili ticaret üzerinde genişletici bir etkide bulunuyor görünmektedir. Ekonomik büyüklüğün kişi başına GSYH ile temsil edildiği durumlarda da aynı genişletici etki geçerlidir. Türkiye ile partner ülkeler arasındaki uzaklık ise her bir durumda ikili ticaret üzerinde negatif bir etkiye sahiptir.

Alternatif çekim modeli spesifikasyonlarının tümünde de göçmen miktarı ikili ticaret üzerinde oldukça anlamlı bir olumlu etkiye sahip görünmektedir. Buna göre örneklemeindeki ülkelerdeki Türkiyeli göçmen sayısındaki yüzde 10'luk bir artış Türkiye'nin ilgili ülkeden ihracat miktarını yüzde 3,1 ile 4,9 arasında, ithalatını ise yüzde 2,9 ile 4,5 arasında değişen bir oranda artırmaktadır. Göçmen sayısının hem ihracat hem de ithalat üzerinde etkili olması (simetrik etki) göç-ticaret etkileşiminde tercihlerden ziyade bilgi artışının etkili olduğunu göstermektedir. Buna göre, Türkiyeli göçmen miktarının Türk firmaları açısından kaynaklara ulaşmaktan ziyade pazar bulma konusunda kolaylaştırıcı bir unsur olduğu söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında, küresel trende paralel olarak Türkiye'de de gözlenen dünya ile bütünleşme ve küresel hareketlilik artışının Türkiye'nin dış ticareti açısından da genişleme potansiyeli taşıdığı, artan Türkiyeli göçmen hacminin Türkiye'nin ihracat ve ithalatını da değişik oranlarda etkileyeceği öngörüsünde bulunabilir. Nitekim yurtdışında yerleşik en fazla Türkiyeli göçmenin bulunduğu Almanya'nın ve genel olarak Avrupa'nın, Türkiye'nin ihracatı bakımından da ilk sırada yer alması tesadüf değildir. Türkiye'den dışarıya göçün değişen demografik yapısı da dikkate alındığında bu etkinin geçmiştekinden daha büyük olacağı beklenebilir.

Kaynakça

- Anderson, J.E. (1979) A Theoretical Foundation for the Gravity Equation, *American Economic Review*, Vol. 93, No. 1, ss. 170–192.
- Bacarreza, C., G. Javier ve L. Ehrlich (2006), “The impact of migration on foreign trade: a developing country approach”, *Munich Personal RePEc Archive (MPRA)*, No. 1090.
- Baier, S.L. ve J.H. Bergstrand (2001), “The growth of world trade: tariffs, transport costs, and income similarity”, *Journal of International Economics*, Vol. 53, ss. 1-27.
- Baltagi, B.H. (2005), *Econometric Analysis of Panel Data*, 3rd ed., John Wiley & Sons.
- Bergstrand, J.H. (1985) The Gravity Equation in International Trade: Some Microeconomic Foundations and Empirical Evidence, *Review of Economics and Statistics*, Vol. 67, No. 3, ss. 474–481.
- Blanes, J.V. (2005), “Does immigration help to explain intra-industry trade? Evidence for Spain”, *Review of World Economics*, Vol. 141, ss. 244-270.
- Blanes, J.V., J.A. Martin-Montaner ve G. Serrano (2009), “The link between immigration and trade in the Spanish regions”,
<http://www.ub.edu/jei/papers/martin_montaner-blanes-serrano.pdf>, 21.07.2009.
- Bruder, J. (2004), “Are trade and migration substitutes or complements? The case of Germany: 1970-1998”, *Working Paper*, University of Rostock, Germany.
- Dolman, B. (2008), “Migration, trade and investment”, Productivity Commission Staff *Working Paper*, Canberra, Avustralya.
- Faustino, H. ve N.C. Leitao (2008a), “Using the gravity equation to explain the Portuguese immigration-trade link”, Technical University of Lisbon, *Working Paper*, WP 12/2008/DE/Socius.
- Faustino, H. ve N.C. Leitao (2008b), “Immigration and trade in Portugal: A static and dynamic panel data analysis”, Technical University of Lisbon, *Working Paper*, WP 31/2008/DE/Socius.
- Ghatak, S. ve A.S. Piperakis (2007), “The impact of Eastern European immigration to UK trade”, Kingston University, *Discussion Paper*, No. 2007/3.
- Ghatak, S., M.I.P. Silaghi ve V. Daly (2009), “Trade and migration flows between some CEE countries and the UK”, *The Journal of International Trade and Economic Development*, Vol. 18, No. 1, ss. 61-78.
- Girma, S. ve Z. Yu (2002), “The link between immigration and trade: Evidence form the United Kingdom”, *Weltwirtschaftliches*, Vol. 138, No. 1, ss. 115-130.
- Hsiao, C. (1986), *Analysis of Panel Data*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Head, K. ve J. Ries (1998), “Immigration and trade creation: Econometric evidence from Canada”, *The Canadian Journal of Economics*, Vol. 31, No. 1, ss. 47-62.

- Karayil, S.B. (2007), "Does migration matter in trade? A study of India's exports to the GCC countries", *South Asia Economic Journal*, Vol. 8, No. 1, ss. 1-20.
- Linnemann, H. (1966), *An Econometric Study of International Trade Flows*, North Holland, Amsterdam.
- Lung, S.M. (2008), "The Impact of International Migration on International Trade: An Empirical Study of Australian Migrant Intake from Asian Countries", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Victoria University, Avustralya.
- Min, P.G. (1990), "Korean immigrants in Los Angeles", University of California, ISSR, *Working Papers*, No. 2.
- Pöyhönen, P. (1963) "A Tentative Model for the Volume of Trade Between Countries", *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 90, ss. 23-40.
- Qian, M. (2007), "Economic relationship between trade and immigration in New Zealand", *Araştırma Raporu*, No. 178.799, Massey Üniversitesi, Albany, Yeni Zelanda.
- Tai, S.H.T. (2009), "Market structure and the link between migration and trade", *Review of World Economics*, 145 (2), ss. 225-249.
- Tinbergen, J. (1962) "An Analysis of World Trade Flows", J. Tinbergen (ed.): *Shaping the World Economy* içinde, New York: The Twentieth Century Fund.
- White, R. ve B. Tadesse (2007), "East-West migration and the immigrant-trade link: Evidence from Italy", *The Romanian Journal of European Studies*, No. 5-6, ss. 67-84.

An Attempt to See the Soul of the Change: Kreuzberg from Margins into the Center

Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU
reyhan.atasu@gmail.com

Emrah AKBAŞ
akbasemr@hacettepe.edu.tr

Değişimin Ruhunu Anlamaya Dair Bir Deneme: Kreuzberg'in Çevreden Merkeze Doğru Serencamı

Abstract

After the fall of the Berlin Wall, Berlin has witnessed a great change. But a district in Berlin has been the symbol of this change: Kreuzberg. Once had been a ghetto just bordering the Wall, Kreuzberg found itself just in the center of the city after the fall. This research tries to understand Kreuzberg as a transnational space and its transformation after the unification of Germany, 1989.

Key Words : Kreuzberg, Berlin Wall, Lefebvre's Theory of Space, Transnationalism, Place, Space.

JEL Classification Codes : Z19.

Özet

Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından Berlin büyük bir değişime tanıklık etti. Ancak Berlin'de bir semt bu değişimin simgesi oldu: Kreuzberg. Bir zamanlar Duvar'ın dibinde bir getto olan Kreuzberg, Duvar'ın yıkılmasıyla birlikte kendini şehrin tam ortasında buluverdi. Bu araştırma Kreuzberg'i bir ulusötesi alan olarak anlamaya çalışmakta ve Almanya'nın 1989'da birliğinin kurulumunu müteakiben bu ulusötesi alandaki dönüşüme odaklanmaktadır.

Anahtar Sözcükler : Kreuzberg, Berlin Duvarı, Lefebvre'nin Mekân Teorisi, Ulusötecilik, Mekân, Alan.

1. Introduction

Lefebvre's theory of space is based on the idea that space is a product of human beings and that physical is reproduced in space. Space in Lefebvre's thought is not only a physical being, but also something to be constantly reproduced via interaction. Space is a social construction shaping spatial relations and conceptions. A space is not only a mere sum of its components or inhabitants, but also constituted by their interrelationships. It is not solely a part of nature, nor relies upon constant laws, but also, as it is apparent in the name of his book *The Production of Space*, a mere product. It is a product of human act reproduced via human agency in order to create a space to live in. In Lefebvre's words, "social space is not a thing among other things, nor a product among other products: Rather, it subsumes things produced and encompasses their interrelationships in their coexistence and simultaneity—their (relative) order and/or (relative) disorder" (Lefebvre, 1991).

In this framework, space is never a sole place of life, it is more than life that is constructed and experienced on it or all the activities that exist. Nevertheless, all the activities and life in a space coming into being shape and reproduce the form and content of it. All the content from architecture to placement is a result of both interactions and negotiations between various classes or forces of the space. It is in this sense that Lefebvre does not define these actors of the space as "subjects" unless they create a "space" after passing all through this stage (Lefebvre, 1991).

Lefebvre developed "a conceptual triad" in explaining space. *Spatial practice* refers to the dialectic of objects and products. *Representations of space* are linked with the relations of production and the "order" meaning knowledge, signs, codes and frontal relations. It is a "conceptualized space, the space of scientists, planners, urbanists, technocratic subdividers and social engineers, as of a certain type of artist with a scientific bent—all of whom identify what is lived and what is perceived with what is conceived" (Lefebvre, 1991). *Representational spaces* are "lived" spaces —experienced by its inhabitants — referring to the dialectics between spatial relations and representations of spaces.

An existing space may divert from its original purpose and *raison d'être* which determines its forms, functions, and structures; it may thus in a sense become vacant, and be re-appropriated and put to a use quite different from its initial one (<http://www.notbored.org/space.html>). A very good example of such re-appropriation is the case of Kreuzberg, Berlin.

As the writing of Lefebvre shows, we cannot talk about a deeply rooted ontological difference between place and space – as in some other arguments like the literature in transnationalism – since the former is also a construction or, as Larsen (2004) puts properly, a socialization of space. Space is socialized by its inhabitants who are not constant either, moving in and out, changing themselves and the place itself, and negotiating the structures. According to Larsen (2004), places in this sense are not stable entities but are created and re-created by historical processes representing values, perceptions and practices.

Constitution of space in this way also implies an interaction between physical space and social space. The actors of space – in the form of inhabitants, classes, etc. – continuously re-create the physical space as being re-created by the space itself. Geographical structure or architecture of the space is apparently open or prone to change as the actors themselves are changing. As Larsen (2004) argues, for instance, when society is hierarchical then the physical space also becomes hierarchical. Lefebvre (1991) makes a distinction between “domination” and “appropriation” as he explains the competition for the production of space. Domination operates mostly as the state power to control the population via an “abstract” purpose. Therefore, change in physical space and hence in social space can both be up-down and bottom-up. It is obvious that politics of space would have a lot to tell about antagonisms, contradictions or continuities within the space all through the change since the space is a scene of negotiation between the subject and the space itself.

This article weaves a link between two important theoretical approaches to space through the example of Kreuzberg, namely political geography of Henri Lefebvre and transnational social space. In that sense, the transnationalist approach to the issue of migration can be interpreted as an important turn in the representations of space which is extracted from the representational space of migrants and which may influence their spatial practices. This article also aims to show how change of placement via political change can influence the spatial practice and representational spaces within the example of Kreuzberg which was once a low profile district near by the Wall now placed in the core of the city. In other words, this article asserts that the fall of the Berlin Wall and the new political era that started after changed Berlin’s placement in the political discourse and spatial representations of Berlin from a space of defense to a space of recovery and “renaissance”. The recovery theme of spatial representation can be openly seen from the never-ending reparation of the East Berlin since the fall of the Wall which resembles the never-ending construction of *La Sagrada Familia*, a 20th century church project by Architect Antoni Gaudi started in 1882 in Barcelona, Spain.

In the example of Kreuzberg, it is possible to identify the relations between space and place, in terms of how the relations between representations of space and representational spaces are reflected on place. We try to show how migration policies

influence the spatial practice in Kreuzberg as the state's intervention to space and to trace these relations in the concreteness of place. And we also try to show how the changes in migrants' identities in time and via generations shaped the practice of space. While seeking the traces of these questions, we have been involved in an intense amount of participant observation, and conducted interviews with laymen and a political refugee.

2. Berlin, the Odyssey of the Center

Berlin was established with Cologne as the earliest two settlement centers, Wendish villages in the 13th century. Its importance has increased during the 14th century and served as the seat of electors of Branderburg, the capital city of Kingdom of Prussia (1701-1918) which between 1871 and 1918 was the leading state of the German Empire. Berlin continued to be the capital city of the Weimar Republic (1919-1933) and the Third Reich (1933-1945) (Ladd, 1998). The consequence and irony of the destiny of being such an important city has brought Berlin not only, impressive architecture, crowds and fame but also destructions. The Thirty Years War (1618-48) almost destroyed Berlin completely, but Frederick William, called the Great Elector, restored the city. Berlin was further occupied in the Seven Years War by Austrian (1757) and Russian (1760) troops and in the Napoleonic Wars by the French (1806-8) (Tusa, 1997). But surely during ups and downs of her history the most corrosive period is the one she had experienced after the Second World War which started her journey out of the center.

On May 8, 1945 city was divided into sectors by the Potsdam Conference which resulted in severe tension between the Soviet Union and the Western powers. The Soviets occupied the sector that subsequently became known as East Berlin. West Berlin was constituted by the occupation of the British, American, and French forces. The joint Allied military government (*Kommandatura*) was terminated when the USSR informally withdrew in 1948 (Gittus, 2002).

The status of Berlin was one of the major cold war issues, and in 1948, Soviets set a blockade on all land and water communications between West Berlin and West Germany. The blockade was withdrawn in May 1949, East Berlin was proclaimed the capital of the new German Democratic Republic and in 1950 West Berlin was formed as a state of the Federal Republic of Germany (Gittus, 2002).

In the following years there began a massive flow of refugees from East to West. To stop the flow, East Germans erected the 47-km fortified Berlin Wall in August 1961. Only in December 1963, West Berliners were able to visit relatives in the eastern zone. Before the division of the city, Berlin's economy had been primarily industrial, but industrial capital has left the city after it became an island during the Cold War. Even the

government had to provide subsidies for the citizens who would like to live in Berlin (Ladd, 1998).

Berlin still carries all the different symbols of the different regimes of her history such as Berliner Dom and Television Tower, which are all in the process of wearing different symbolic meanings. Also the places that these symbols are standing are changing according to the representations of space in Berlin. Since the unification of Germany, Berlin has returned to her main position of being the center. The politics of space has changed during this process. This change in representations of space continued with direct interventions of the state and private sector to place of Berlin. One of the good examples of this reflection of change in representational spaces on place is the change of Alexanderplatz, which used to be a big Square for the labor demonstrations, but now filled with Malls and hotels, which can be read as the symbols of the change of the regime, of rising economy of the city and the turn from being a city of industry to being a city of service sector.

Berlin as the odyssey of the center has left her position with the end of the Second World War, went through various quests, divided and reunited, changed her economic mode from industry to service sector, and changed architecturally and spatially. Today she turned back to the center again as the capital and the largest city of Germany.

3. Kreuzberg, from Margins to the Center

Kreuzberg was founded in the second half of the 18th century as a working class neighborhood in today's Luisenstadt (once called *Köpenicker Feld*) which is nearby the today's center of Kreuzberg. It was so suitable for working class settlement since it was located on the costs of the Spree River which made transportation of the raw materials easier and served as a reservoir for trade effluent. A century later an industrial-residential and commercial district was established in today's place of Kreuzberg. Soon it was overcrowded by the migrants from rural areas to this newly emerged workers' district of the city of Berlin. Within a year in 1871, 100,000 immigrants in total moved to this district (Till, 2005). So it may be stated that Kreuzberg was constructed as a space of industrial relations and migrants. Therefore, its representations as space have always been dominated with the themes of migration, of low classes, of conflict. Kreuzberg can be interpreted as the dialectical spatial practice of the growing Berlin.

In order to understand the context of the state intervention into the migrant's places in Kreuzberg and in general, one has to keep in mind the two different periods of migration in Europe and also in Germany. The first period is the golden age of migration so called *Lestrente Glorieuses* (30 golden years) between 1945 and 1973, especially the

decade of the 1960s was the peak of this trend. In this phase, the scarcity of labor power for building the new Germany was transacted by importing low skilled labor. These migrant workers could be rapidly absorbed in the labor market and their returns to labor was high (Randall, 2004). During this flow, both the governments and migrants believed that these people would return to their homes when their tasks finished. This belief is one of the most important themes on the policies on migrants and construction of their space including their social space and placement.

On the other hand, the most important development in the history of Kreuzberg in terms of its spatial transformation is the construction of the Wall in 1961, which put the district on the outskirts of the city. Soon after in 1963, the Senate announced the first urban renewal program which foresaw settlement of 140,000 inhabitants and building of 60,000 apartments in some parts of the city including Kreuzberg (Ladd, 1998).

The international labor migration went hand in hand with the new construction endeavor after the wall. Thought and named as guest workers (*gastarbeiters*) in the beginning, the immigrants were placed mainly in Kreuzberg. This was also an active state intervention to space via regulation of place since the policy simply matches temporary migrants' housing needs with the houses of Kreuzberg which were waiting to be demolished according to the new city plan. So, the existence of the houses of Kreuzberg was temporary as the guest workers should have been.

Becoming a migrant working class district now in the outskirts of the city, Kreuzberg got the lowest average income per capita, the highest percentage of children, and the lowest conditions in terms of physical structure and infrastructure in Berlin during especially in the second half of the 1970s (Ladd, 1998).

The oil crises in the 1973 closed the golden age of migration, and the second era shrank the quotas for labor migration started at the end of the 1980s. Also during this era, the changes in the global capitalism increased the gap between the host and destination. In Germany family unification policies started to be implemented in this era as well. All these add up to a "boomerang effect" (Chapin, 1997) in the German case, migrants decided to stay longer. In year 2000 63% of the residents of Kreuzberg were from Turkey, which means that a half of the Turkish population in Germany is concentrated on the 4% of the German soil (Kastoryano, 2000). The very reason behind their decision to stay longer is the fact that the second generation of migrants joined all the spheres of life besides work after the 1980s, and they began to feel themselves as a part of where they were – they were not guests anymore, at least they did not think this way.

4. State Intervention to Place – Case of Kreuzberg

Being a migrant-working class district and having such low conditions of life, Kreuzberg has appeared as the center of the political opposition hosting so many riots. The state's control of the antagonistic nature of the district became mandatory. Especially in the second half of the 1980s, Kreuzberg found itself on the focus of city planning. Thousands of buildings were renewed, schools were opened, and many social projects were started. The following excerpts are from public interviews with Turkish residents of Kreuzberg:

“...It was a big campaign. Not the interior, but only the exterior of the houses was renewed. The state met the cost without any expectation of return payment...” (From interview with Ms. S, 2008)

“Kreuzberg used to be the dirtiest part of the city” (From interview with Mr. A, 2008)

The big turn of the political atmosphere in 1989 changed the route of the Berlin's voyage again to the center and the fate of Kreuzberg from an outskirt district replacing it right in the center of the city. This was the year of the fall of the Wall. Result was that not only Berlin but also Kreuzberg found themselves just on the center.

Having long been a working class district and later transformed into a migrant settlement, Kreuzberg witnessed the formation of a Turkish diaspora in the 1970s. It was a diaspora because Turkish migrants defined themselves only as Turks and saw their integration to Germany only within the context of their job rejecting the identity formation in relation to Germany.

“Everybody used to say that ‘our roots are here, but our eyes are always on our homeland’ (she means the first and second generations of migrants)” (From interview with Ms. S, 2008)

Reflections of such an identity formation appeared as the symbolic reference to Turkey especially in cafes, pubs and restaurants. Furthermore, their involvement in civil society contributed to the symbolic accumulation which refers to the country of origin. Most of the NGOs of Turkish migrants were based on solidarity; some specifically focused on the people from the same city or even the village in Turkey reinforcing and constituting the bonds, and some focused on identity formation aimed at conserving and reproducing traditional and cultural links with the country of origin (such as the Association for Solidarity with the People from the Eastern Black Sea, the Association of the People from Rize, and so on). Therefore, Kreuzberg was shaped symbolically as a space which directly refers to Turkey. In the end, it began to be called as “Klein Istanbul” (Small Istanbul).

“In the 1980s, Oranienstrasse was called as Istiklal Street (a famous pedestrian street-mall in Istanbul). Turks dominated the street. There was aesthetics of Turkish shops. Boutique shops of the neighborhood...” (From interview with Ms. A, 2008)

However, after all these changes, Kreuzberg does not represent a structure frozen with static symbols. As generations of migrants change, identity formation also changes. The new identities have much more complicated symbolic orders. Therefore, new generations with such identity formations cannot be analyzed in a diaspora framework. That is to say, the space these people have created and their relationship to place should be thought within their own specificity going beyond the limits of the diaspora discussions.

Instead of stretching the term “diaspora” beyond its limits, it is more meaningful to speak of a segmented and transnationalized cultural space, characterized by the syncretistic identities and populated by sundry ethnic, national, religious and sub-cultural groups: transnational means that cultural elements from both the countries of origin and destination have found entry in the cultural repertoire of the descendants of migrants, aided by constant border-crossing communication (Faist, 2000)

The concept of transnationalism is especially developed (Bash et al., 1995; Faist, 1998) to analyze the international migration flows and relations of international migrants among each other, to host and destination societies. The idea of transnational relations implies a more holistic approach to evaluate contemporary international political and economic relations (Stack, 1981). It is only this way that Kreuzberg as a place can be analyzed as a transnational space. Once had been diasporic, symbols of Kreuzberg have been transformed into transnational symbols after the second half of 1990s.

“... in the 1990s an excessive number of discos and pubs were opened. Once being a place of the nights of poems and novels, Kreuzberg left its place to groups of youngsters wandering around with bottles of beer in their hands...” (From interview with Mr. H, 2008)

Transnationaliation of Kreuzberg as a space has marked the state and market intervention into the place. The market and state intervention to space via regulating place fostered after the re-placement of Kreuzberg after the fall of the Berlin Wall.

“After the fall of the wall and the unification, business that used to be in the West moved to the East. People from the West started new businesses.” (From interview with Mr. H, 2008.)

Since the fall of the Wall shifted Kreuzberg's place right into center bordering the historical centre Mitte. In time with the reconstruction of place the bordering relation of Kreuzberg and Mitte has been turning into unification.

“The state supported Turks. For instance, they were supported to open huge supermarkets. First of all, Turks were tamed...” (From interview with Mr. A, 2008.)

State and market intervention into the place can clearly be seen from the increasing construction in the area. And the form of the construction and renewal of the district are on the basis of tourist attraction. With rapidly increasing constructions of the last four years, Kreuzberg has become the third biggest part of Berlin that contains most of the hotels, restaurants, cafes and pubs (Amt für Statistik Berlin-Brandenburg, 2007). New buildings, cafes, pubs, and restaurants have become the building blocks of the new Kreuzberg ordering spatial and social relationships.

“Mehrinkopf is a typical example of the change. It had been the center of the left until the 2000s... European School was established there... Now it is almost waiting to be closed... There is no single pancarte on the walls; walls are very clear, just like the walls of Charlettonburg...” (From interview with Ms. A, 2008.)

Integration policies having the intention of spreading migrants all over the city and in housing estates to avoid segregation (Caglar, 2001) are basically a way of denying them a place of their own with common narratives, community feelings and identities (Larsen, 2004), but in Kreuzberg, despite the restricted number of Turks due to the strict quota policy of the German government, Turks have dominated the district and shaped it as a space with their own initiative reproducing and using their symbolic accumulation as a means of attraction though this process could be named as market intervention into the place as a control mechanism of the state and its place politics.

“Turks began to open restaurants. Germans like the Turkish cuisine... Italian and Greek restaurants do not have ethnic symbols in their design, but Turkish restaurants are full of ceramic tiles (*çini*), Turkish lights, etc.” (From interview with Ms. S, 2008.)

While transformation of Kreuzberg can be seen eventually as a symbol of resistance to the “conduct of conduct” imposed on them by the rest of the community or the society at large (Larsen, 2004) such deviance from the dominant social and physical space may be interpreted as the willingness or consent of migrants to integrate into the mainstream in their on way following a tacit negotiation with the state and society.

Migrants' agency in creating and protecting their identities and social space can also be raced by their active intervention into their living place.

“An awkward mosque was built at the corner of Wienerstrasse. For Turks, this means feeling their own existence architecturally, and shows the feeling of striking roots...” (Interview with Mr. A, 2008.)

All these complicated symbols migrants use constitute a transnational identity. There is such a transnational agency that chooses among these symbols by his/her will, and changes it if he/she wants. As a result, the transnational identity includes not only the parts from the two different cultures, but also symbols that go beyond them. Migrant as the agency may make use of these symbols in different forms in different times and situations. Therefore, place becomes something that gives us the opportunity to read the agency of the migrants.

5. Conclusion

This paper is a result of an endeavor to understand the physical and social transformation of Kreuzberg with reference to two theoretical approaches to space: Lefebvre's theoretical understanding of place and space and transnationalism as a means of understanding space.

Kreuzberg is a suitable example to identify the relations between space and place, in terms of how the relations between representations of space and representational spaces are reflected on place. What makes Kreuzberg unique is its population structure comprised mostly of Turkish migrants who have been the active agents of the constitution of spatial practices in Kreuzberg.

As mentioned, according to Lefebvre, there is not a deep ontological difference between space and place; and Kreuzberg is a good example to show that they are indeed interrelated. Since change in place effects social relations and actors living in that place, and also changes in social space are in time inscribed into place.

As we see, implementation of the city planning in the 1990s, which is a direct result of the German unification and the change in the placement of Berlin and Kreuzberg, is a direct intervention of the state to place which changed the representations of space in Kreuzberg. Spatial practices also changed and have still been changing via change in the representations of space and via change in its inhabitants. Its inhabitants have been changing both in terms of population and identity formation. Migrants have been forming

transnational identities and constructing a transnational space. All in all, these processes lead to the change of Kreuzberg as a representational space of working class into a space of cosmopolitanism.

References

- Amt für Statistik Berlin-Brandenburg (2007), *Die Kleine Berlin-Statistik*.
- Caglar, A.S. (2001), "Constraining Metaphors and the Transnationalisation of Spaces in Berlin," *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 27, No. 4: 601-613.
- Chapin, W.D. (1997), *Germany for the Germans? The Political Effects of International Migration*, Westport, CT: Greenwood Press.
- Faist, T. (1998), "Transnational Social Spaces out of International Migration: Evolution, Significance and Future Prospects", *Archives Européennes de Sociologie*, 39, 2: 213-247.
- Faist, T. (2000), *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*, Oxford University Press, USA.
- Gittus, E.J. (2002), "Berlin as a Conduit for the Creation of German National Identity at the End of the Twentieth Century," *Space and Polity*, Volume 6, Number 1, pp. 91-115(25).
- Henri Lefebvre's *The Production of Space*, <<http://www.notbored.org/space.html>>, 17.05.2009.
- Kastoryano, R. (2000), *Kimlik Pazarlığı: Fransa ve Almanya'da Devlet ve Göçmen İlişkileri*, Ankara: İletişim Yayınları.
- Ladd, B. (1998), *The Ghosts of Berlin: Confronting German History in the Urban Landscape*, University Of Chicago Press.
- Larsen, J.E. (2004), "The Politics of Marginal Space," [to be published in J. Andersen & B. Siim (eds.): *Politics of Inclusion and Empowerment – A Gender and Citizenship Perspective*, Palgrave].
- Randall, H. (2004), "Migration to Europe since 1945: Its History and its Lessons," in Sarah Spencer (Ed.) *The Politics of Migration: Managing Opportunity, Conflict and Change*. Blackwell.
- Stack, John F. (1981), "Ethnicity and Transnational Relations: An Introduction," in Stack, John F. (Ed.) *Ethnic Identities in a Transnational World*, pp. 3–6.
- Till, K.E. (2005), *The New Berlin: Memory, Politics, Place*, University of Minnesota Press.
- Tusa, A. (1997), *The Last Division: A History of Berlin, 1945-1989*, Perseus Books.

The Motives and Problems of Turkish Immigrants in UK

Serpil AYTAÇ
saytac@uludag.edu.tr

Veysel BOZKURT
vbozkurt@istanbul.edu.tr

Kuvvet LORDOĞLU
klordoglu@gmail.com

İngiltere'de Yaşayan Türklerin Sorunları ve Dönüş Eğilimleri

Abstract

The paper presents research findings on cause of the return intentions of Turkish residing UK. The aim of this paper to examine the immigrated Turkish origin people's motivation/causes for immigration and the adoption/integration problems, return intentions and their perceptions about UK and Turkey. In this study, we used questionnaire forms with easy sampling method. The survey carried out the Turkish people, who live in UK, by the social network of authors. The study uses a descriptive framework to establish the validity of several proposed models of non-return. Correlation analysis and Logistic regression analysis used to examine the relationship between return intentions and various factors that may affect this intention.

Key Words : Immigration, Turkey Migration, Turkish Immigrant in UK, Return Intentions.

JEL Classification Codes : F22.

Özet

Bu çalışma, İngiltere'de ikamet eden Türklerin, ülkelerine geri dönüş niyetlerine ait araştırma bulgularını sunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, İngiltere'de yaşayan Türk göçmenlerin yurda dönüş eğilimleri üzerinde etkide bulunan faktörleri ölçmektir. Bu doğrultuda, bu göçmen kesimin İngiltere'de karşılaştıkları sorunların ne olduğu ve yurda dönüş motivasyonları üzerinde ne ölçüde etkide bulunduğu tespit edilmek istenmiştir. Bu çalışmada, yazarların sosyal iletişim yoluyla, Londra'da yaşayan Türk vatandaşlarına basit örnekleme yöntemiyle anket uygulanmıştır. Türk göçmenlerin Geri dönüş niyetleri ve bu niyetlerini etkileyebilecek çeşitli faktörler arasındaki ilişkiyi incelemek için Korelasyon analizi ve Lojistik regresyon analizi kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler : Göç, Türkiye, Göçmen, İngiltere'deki Türk Göçmenler, Geri Dönüş Eğilimi.

Acknowledgement

This study is not published before but it was presented at *IInd International Congress of European Turks “Education and Integration”* (ICET) 14-16 May 2009 - *Elzenveld Cultural Centrum – Antwerp – Belgium*.

Beyan

Bu çalışma daha önce hiçbir yerde basılmamış olup, Belçika'nın Antwerp kentinde 14–16 Mayıs 2009 tarihleri arasında *Elzenveld Kültür Merkezi* tarafından düzenlenen “*Eğitim ve Entegrasyon*” konulu *II. Avrupalı Türkler Kongresinde* sunulan bildiriden derlenmiştir.

1. Introduction

When we examine the various incidences of immigration that took place in the past, we see that it is impossible to collect them under the same category. It is important to note that immigration that appeared especially in 1900s in the form of labor immigration had a different characteristic. The process of immigration in essence is the case of encountering of the two communities and two cultures. The Turkish labor immigration to Europe that commenced in 1950s has been the subject of research in studies in terms of labor and employment. However, it is commonly acknowledged that this case leads to some developments causing a series of problems occurring in the form of encountering of the two cultures.

The wave commencing with the immigration of the first labour force was composed of people who failed to find jobs or were dissatisfied with their jobs in Turkey, of people in the cities who sought better opportunities and life standards and largely of people living in the various rural areas of Anatolia, who had the idea that there were great opportunities. The urban unemployed in the first group or those relatively qualified but in search of a more satisfactory job constitute the small minority among the immigrating communities that have adopted the urban culture as a mass. However, it is clearly seen that throughout the immigration process that lasted for 20 to 25 years, the great majority of the people who immigrated were composed of countryman with either no or very little experience of urban life (Bilgin,2007).

2. Historical Development of Turkish Migration

The Western Europe of the 1950s is when the pessimism of the Second World War and the atrocities it caused were left behind and a new era of development started. The Western societies after the second part of the 20th century began to experience a period, in which they fast became a welfare society, experienced a growing phase again and the economic activities started to gather dynamism. The first problem they encountered at the very beginning was the lack of labor supply to meet the labor demand. On such an occasion, the immigrant workers were regarded as an important source to meet the deficit (Bilgin, 2007). Therefore, we understand that the European countries with Germany leading the way after the Second World War not only had social, economical policies expansions appropriate to welcome the immigrant workers but also possessed a social psychology to assimilate them socially (Taşçı, 2009).

As the immigrant workers, that is, the first groups of foreign worker groups started to feel themselves alone in an environment in which they did not speak the language, did not know the religion and the customs, in short, knew nothing about the

culture, they began to feel the need for new styles of dialogue and relationships of camaraderie and exhibited it in various ways. (Taşcı, 2009)

The immigration of workers to Europe began in 1960, despite the fact that it stopped in 1974 due to an economic crisis, the flow of immigration from Turkey never stopped and the outgoing workers either took their families along with them or got married over there. Immigration in 1980s continued as immigration of families and marriage, and the immigration of asylum as a way of immigration carried thousands of people of Turkish origin to Europe (İçduygu, 2008).

The immigration movement first began in Istanbul. It was observed that the developed regions such as Marmara, Central Anatolia and the North and Western Anatolia were the ones that sent the immigrant workers the most (Mutluer, 2003). On the one hand the fact that the 2.5 million immigrant workers of Turkish origin in Europe have relative in Turkey, the availability of the means of transport made possible through globalization, the Turkish TV channels possible to watch in Europe made it possible for the people in Turkey to establish close bonds with those immigrant workers of Turkish origin in Europe.

Since 1980s, the 80% of immigration from Turkey has been inclined to Europe. It also needs to be noted that mostly university educated people have moved to North America and Canada in the last 10 to 20 years, and the population of about 250 hundred thousand people which is a considerable amount have established a human connection (İçduygu, 2006).

After 1980s, an important part of immigration from Turkey has taken place due to political asylum. It has been noted that about one million people in Turkey, since 1980, have applied for political asylum in Europe. Between 1997 and 2002 although reduced in recent years, 23 389 people applied for asylum seekers to EU member states from Turkey (Cumhuriyet, 2002).

Since Turkey commenced the regime of what we call double citizenship and even multiple citizenships in early 1980s, the Turkish citizens have had the right to have double citizenship in the country where they reside and work, or become the citizen of that country. It is commonly acknowledged that there are about one million immigrants of Turkish origin who are now the citizens of their host countries.

Given the immigration tendencies in the past and the development of the Turkish economy is to be acknowledged to be in the range that is underway today, it is envisaged that from 2004 to 2030, a total of one million Turkish citizens will be moving to Europe (This is an econometric study carried out by Refik Erzan at Bosphorus University, Erzan, 2005, Erzan-Kirisci, 2004, Erzan et al, 2006).

It is now understood that about 100 thousand people in Turkey have immigrated to Europe one way or another, an important part of those have immigrated in an attempt to live there for a while and then come back, and some others for family reunification, marriage and for education.

3. The Problems of Migration

First and foremost, immigration is a social phenomenon. The phenomenon of immigration, beyond the personal or social change of location, obtains this particular characteristic due to the observed reflections of the change of place on the social structure, the reasons that force people to immigrate and the consequences of immigration.

Of the three significant agents in international immigration, the country that lets in the immigration is one, the country whose citizens immigrate is the other and the immigrants themselves are the last agent. It is necessary to consider the reasons and consequences of immigration as a relationship amongst these three agents. Historically, immigration is one of the basic founding phenomena of societies.

Today, from the point of view of individuals, due to such reasons as living abroad, being away from home and the family, homesickness, breaking up of the family, it is possible to talk about the negative aspects of immigration. The image of immigration is theoretically not very positive. It is true for the country whose citizens immigrate that there is a loss of labor force of its citizens. On the other hand, it is also possible to say that the activity of the change of location brings about affluence to individuals and societies.

There are many reasons why people from the Developing Countries immigrate “permanently” to the Developed Countries. The most important reasons are the following:

1. Unemployment, 2. To obtain much better life standard. 3. Pretension. 4. Unable to find an appropriate job in line with one’s education, 5. Non appreciation of the work produced, 6. Bad working conditions. 7. Unable to do research. 8. Political (ethnic isolation, political instability, etc.) 9. Social problems (for instance, blood feud) 10. Corruption- lack of confidence (Erman, 1998; Mutluer, 2003; Kurtuluş, 1999; İBB APK Daire Başkanlığı Araştırma Müdürlüğü, 2004; Sönmezler, Yuruk, Uzunoğlu, 2007).

The first three above are the most important reasons of voluntary immigration. As long as the gap of income and welfare between the Developing and the Developed Countries continue to exist, immigration will also be inevitable.

4. Immigration to England

Turkish immigration to England first began in 1950s with the immigration of Turkish Cypriots, and after the division of the island into the Greek and Turkish Cypriot parts, which once was an English colony, there was a marked increase in the number of the Turkish and Greek Cypriots to England. In 1960s and during the incidences of 1974, thousands of Greek and Turkish Cypriots went to England (Laçiner, 2001). According to BBC, the second biggest wave of immigration faced by England started after the military coup of September 12th 1980 through political immigration to England and other European countries. According to BBC, the immigration which started due to political reasons later changed direction and started to have economic reasons as well. The immigrant who set up their own businesses and thrived in England constituted a driving force for the Turks in Turkey who wished to start a new life.

The fact that the Turkish immigrants were able to be employed first in the sector of textile and then in the sector of food led later to the concentration of the flow of immigration in certain regions. In the article on BBC's website entitled "Turkish London", it is reported that there are more than 200 000 'Turkish speaking' immigrants across Great Britain. It is also reported that the majority of those people are settled in London (Ekingen, 2008).

On the other hand, on the website of the London Consulate General of Turkey, in the section where the piece of information under the title "The Turkish Community in England (or The English Turkish Community)", there is the estimation that there are about 150 thousand Turkish citizens living in England. This figure, however, varies according to various sources. While some sources say the Turkish population is 200 thousand, some other even put the figure to 500 thousand. The Consulate General that stated that immigration to England intensified after 1960s, also reported that while 75% of Turkish citizens settled in London, the rest of them lived in central England in such cities as Birmingham, Manchester, Liverpool and Leeds leading the way and a small part in Scotland and Northern Ireland. According to the statistics of Home Office in England, it is reported that every year approximately 8 thousand Turkish citizens with a student visa, about 1000 citizens with an 'au pair' visa made an entry to England and more or less 50 thousand Turkish citizens earn the right for 'double citizenship'.

5. The Turkish Face of London

A great majority of the Turks living in England are settled in London. The figures related to the Turks who are mostly in the food sector are also approximate. The number Turks who own about 1000 businesses according to London Development

Agency, is actually more 10 thousand, according to some sourced released by Business Link for London of the English Ministry of Trade and Commerce. There is no clear information about their economical potential; however, the “doner kebab” businesses of the Turks expand to the furthest corners of England. According to the data of the ready-made “doner kebab” factories and the food wholesalers, on the other hand, the number of Turkish businesses in London only is about 2500 (http://www.ekonomi.co.uk/index.php?option=com_content&task=view&id=28&Itemid=2)

A majority of the Turks living in London concentrate in the particular parts of the city such as Haringey, Edmonton, Hackney and Tottenham. The failure to successfully complete the integration and the language barrier is stated to constitute a problem that prevents the Turkish community in England to integrate first to the English community and then to other communities. The Turkish community that has established its own neighbourhood in their regions of residence exhibits an image of a closed community. In his study titled ‘To live in Turkish in England’, the sociologist Tayfun Atay, who once live in England, made the following remarks after accounting some anecdotes of various human stories in the Turkish neighbourhoods:

‘The chain of anecdotes accounted from Green Lanes can be multiplied easily and smoothly. Similar tales and stories can easily be collected in this neighbourhood as well as from ‘traditional’ coffeehouses located on the Hackney, Dalston, Stoke Newington and Tottenham line, from the rival and even hostile mosques, from the Turkish origin leftwing and rightwing social clubs which are only a few hundred meters away from one another, from the Turkish and Kurdish supermarkets that have recently mushroomed, from the “doner kebab restaurants that have at last got “the kebab culture” adopted by the English people and finally from the recently widespread Turkish bars. All these can be recorded as striking photo frames from the lives of an immigrant minority “with three ethnics” welcoming the millennium “in Turkish” in a cosmopolitan global capital. The Turkish population in London has now reached a considerable level. As a result of this, as the Turks walk around in North London from Green Lanes to Seven Sisters and from Haringey to Dalston, they feel themselves “at home”. In such a case, the social terrain on which people live becomes more “familiar”, and this eventually stimulates movement towards identities in the sub and narrow categories. Therefore, the point of reference as identity moves away from being “Turkey” and becomes, for instance, “Kayseri”, “Kelkit”, “Aksaray”, “Maraş” etc. This phenomenon, despite being annoying on the surface as a tendency of intra community division/disintegration, is indicated as a positive development that, via deeper analysis, that the Turkish immigrants

stop themselves feeling “foreign” to the London (Western) social and cultural environment in which they live and partly arrogate this environment to themselves (Atay, 2008).

Leaving the Turks aside who went to England as investors and for education, it is possible to say that the reason of immigration for most of them is the hard living conditions in Turkey and some other political reasons.

6. A Study on the Effects of the Turkish Immigrants’ Problems on Their Inclination to Return Home

The aim of this study is to measure the factors that affect the inclination of the Turkish immigrants in England to return home. Accordingly, we aimed to determine the problems faced by these immigrants in England and the impact those problems had on their motivation to return home.

The Material and Method: This study was applied to Turkish immigrant citizens living in England, but the Turkish Cypriots were excluded in this study. This is a limitation on this research. The questionnaire form prepared was sent to the individuals and institution we were in communication with in London and were administered to 30 Turkish citizens living and working in London and then were sent back to us via mail. The questions that did not work and were incomprehensible were revised and the necessary corrections were made. In the questionnaire that was composed of the total of 71 questions related to reasons of immigration and the difficulties encountered abroad, the five-point Likert type scale was used which organized by ourselves.. However, in terms of appropriateness to the objectives of this study, in addition to the questions of identity based on the data obtained, only the part of the questionnaire enquiring about the difficulties encountered abroad was analyzed.

Direct help was obtained from a Turkish citizen who had been living and involved in education in London for 7 years and the questionnaire was administered to Turkish citizens determined through random selection living in London and in the neighbouring towns. As a result of the study administered in the January 2009-March 2009 period, 417 valid questionnaire forms were received. The data obtained were analyzed through the SPSS statistical program, the reliability analysis at the beginning, and then descriptive statistics, cross correlations, factor analysis and binary logistic regression analysis were applied.

After the data in the questionnaires forms were entered into the computer and data cleaning process, the Likert type 17 questions geared to determine the difficulties

encountered especially by the individuals in England were subjected to reliability analysis. Since the Cronbach α value was obtained as 0, 83, it was concluded that the scale was reliable.

7. The Hypotheses of The Study

The following hypotheses have been tested in the study;

H1: There is a correlation between the problems faced by the immigrants in England and their opinions of returning home.

H2: There is a significant correlation between their satisfaction of living in England and their inclination of returning home.

H3: Homesickness enhances their inclination to return home.

H4: As the duration of their stay in England increases, their inclination to return home decreases.

Assumptions: It is assumed that the participants of this study perceived the questions in the questionnaire correctly and answered them truthfully.

Limitations: Since this study aimed to measure the immigrants' inclination to return home, it was only administered to the Turkish citizens who emigrated from Turkey and lived in England and the Turkish Cypriot citizens were excluded from the study.

Population and Samples: The population of the study is constituted by the Turkish citizens who emigrated from Turkey currently living in England. 150 thousand people actually can be included in the population of the study. These data were obtained from the internet site of the London Consulate of Turkey.

While choosing the sample group, a simple random sampling method was used. In order to determine the sample volume, the following values of the table were used.

Table: 1
The Main Sizes and Determining the Volumes of Samples with Respect to the Level of Reliability

Main Size	Reliability of the sample size			
	± %1	± %2	± %3	± %5
1.000	*	*	473	244
2.000	*	*	619	278
3.000	*	1.206	690	291
4.000	*	1.341	732	299
5.000	*	1.437	760	303
10.000	4.465	1.678	823	313
20.000	5.749	1.832	858	318
50.000	6.946	1.939	881	321
100.000	7.465	1.977	888	321
500.000	7.939	2.009	895	322

*Note: In cases of *, it is essential to take more than the 50% of the main aggregate.*

It was determined that for this sample group, the responses of the 417 subjects with a level of 5% significance was sufficient. (Aggregate)

The Findings

Within the framework of the study, the following descriptive results related to the subjects were obtained. 92% of the subjects were male and 8% were female. While 26% of the female subjects were under the age of 26, 38% were between 26 and 29, 22% between 30 and 33, 14% between 34 and 37 and 20% 38 and above. While the percentage of the married subjects was 60%, the percentage of single ones were 35% and that of the widow and divorced was 5%. While the percentage of those married to Turkish citizens was 90%, the percentage of those married to a foreigner was 8% and that of those with double citizenship was 2%. It turned out that the husbands/wives of the majority of those reported to be married to a foreigner were English. While 6% of the subjects were born abroad, a majority with 27% of the subjects were from the Central Anatolian part of Turkey. 12% of the subjects reported that they lived abroad more than they did at home country. 25%, on the other hand, reported that they lived longest in the Marmara Region of Turkey.

While 5% of the subjects were graduates of technical schools (with two- year education period after high school), 2% were then-still undergraduates, 51% university graduates, 2% then-still M.A. students, 14% M.A graduates, 10% then-still Ph.D. students and 4% Ph.D. graduates. Nonetheless, while 22% of the subjects' fathers had higher education, 15% of the subject had mother who had higher education.

Table: 2
Findings (N=417)

	(n)	(%)
Gender		
Woman	31	7.4
Man	386	92.6
Age		
-26	18	4.6
26-29	158	38.6
30-33	90	22.0
34-37	57	13.9
38 +	94	20.9
Marital status		
Single	146	35.0
Married	250	60.0
Widow	21	5.0
Nationality		
Turkish	229	54.9
English	20	4.8
Dual nationality	6	1.4
No responds	162	38.8
Birth Place		
City	200	48.3
Town	82	19.8
Village	132	31.9
Education Level		
High School	82	19.7
University for 4 years	211	50.6
MsC or PhD	124	29.7
Happiness of living to England		
Yes Happy	247	60.4
Be irresolute	139	34.0
No not happy	31	5.6
Thinking of return home to Turkey		
Yes	187	45.2
Be irresolute	94	32.9
No	136	22.0

While 4% of the subject reported that during the period of the education they had received, the income level of their parents was very good, 22% reported, it was good, 48% average, 20% bad and 6% very bad. While the percentage of those who went to high school in Turkey was 72%, 13% went to high school abroad. While the percentage of those who had a degree in Turkey was 58%, 43% had a degree abroad. While the percentage of

those who went to high school whose medium of language was a language other than Turkish was 47%, the percentage of those who had a degree from a university whose medium of language was a language other than Turkish was 70%. While 14% of the subjects reported to have live abroad less than five years, 56% reported that they live abroad for 20 or more years.

On the other hand, 13% of the subjects studied Languages and Literature, 11% Mathematics and Science, 3% Medical Studies, 31% Social Sciences, 37% Technical Studies and the rest of them other fields of study. When their then-current lines of jobs were examined, it turned out that 37% had their own businesses, 37% did jobs that did not require any skills.

60% of the subjects stated that they were happy to be in England, 6% were not happy and 34% were no sure about it. In contrast, while 45% of the subjects thought about going back to Turkey, 33% had no idea of going back and 22% were not sure about it. 38% of the subjects stated that they had plans to return home to Turkey within the following three years.

The Problems Faced by the Turkish Immigrant in England and their Inclination to Return Home to Turkey

The sort of difficulties faced by the Turkish immigrants in England were regarded as cultural differences, the problem of adopting to the Social Environment, the problem of Language, the problem of Religion, Homesickness, Longing for the family and relatives, Financial difficulties, Food habits, Residential problems, Transportation, Habits: General Life Style, whether conditions, being regarded as a second class citizen, problems of social contact (unable to make friends easily) and communication and the feeling of loneliness.

Tablo: 3
The Problems

	N	Mean	Std. Deviation
Cultural differences	409	3.13	1.041
The problem of adopting to the Social Environment	407	2.87	1.054
The problem of Language	406	2.74	1.251
The problem of Religion	378	1.99	1.144
Homesickness	401	3.41	1.174
Longing for the family and relatives	398	3.51	1.293
Economics problems	382	2.37	1.156
Food habits	399	2.54	1.241
Accommodation	383	2.08	1.094
Transport	379	1.95	1.087
Customs general	394	2.45	1.145
Life stiles	388	2.45	1.164
Climate problem	383	2.40	1.289
Social discrimination	388	2.02	1.236
Friend and communication problems	396	2.23	1.147
Loneliness	394	2.47	1.284

In order to be able evaluate their inclination to return home to Turkey; the Mann Whitney U test was used.

Table: 4
The Inclination of the Turkish Immigrants in England to Return Home with Regards to the Problems Encountered

	Will Return	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Cultural differences	No	130	152.32	19801.00
	Yes	186	162.82	30285.00
The problem of adopting to the Social Environment	No	130	156.53	20349.00
	Yes	186	159.88	29737.00
The problem of Language	No	131	155.06	20313.00
	Yes	184	160.09	29457.00
The problem of Religion	No	123	152.19	18719.50
	Yes	171	144.13	24645.50
Homesickness	No	128	143.81	18407.50
	Yes	183	164.53	30108.50
Longing for the family and relatives	No	130	144.24	18751.00
	Yes	178	161.99	28835.00
Economics problems	No	127	169.81	21565.50
	Yes	174	137.27	23885.50
Food habits	No	129	155.92	20113.50
	Yes	180	154.34	27781.50
Accommodation	No	125	161.38	20173.00
	Yes	174	141.82	24677.00
Transport	No	129	155.17	20017.00
	Yes	168	144.26	24236.00
Customs general	No	127	134.85	17126.00
	Yes	179	166.73	29845.00
Life stiles	No	127	137.96	17521.50
	Yes	176	162.13	28534.50
Climate problem	No	126	154.64	19484.50
	Yes	170	143.95	24471.50
Social discrimination	No	127	143.15	18179.50
	Yes	172	155.06	26670.50
Friend and communication problems	No	129	140.65	18143.50
	Yes	177	162.87	28827.50
Loneliness	No	123	136.09	16738.50
	Yes	181	163.65	29621.50

According to the Mann Whitney U test results done for each and every item, those who stated that they felt homesick wished to return home most (Sig. 0.039). Those who reported that they had financial difficulties did not wish to return home (Sig: 0.001). On the contrary, the inclination to return home increased in those who reported to have some problems related to their intrinsic habits and life styles. Similarly, those who

experienced problems of social contact (unable to make friends easily) and communication were also inclined to return home.

Table: 5
The Inclination of the Turkish Immigrants in England to Return Home

	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	Asymp. Sig. (2-tailed)
Cultural differences	11286.000	19801.000	-1.045	.296
The problem of adopting to the Social Environment	11834.000	20349.000	-.332	.740
The problem of Language	11667.000	20313.000	-.497	.619
The problem of Religion	9939.500	24645.500	-.857	.391
Homesickness	10151.500	18407.500	-2.065	.039
Longing for the family and relatives	10236.000	18751.000	-1.783	.075
Economics problems	8660.500	23885.500	-3.317	.001
Food habits	11491.500	27781.500	-.157	.875
Accommodation	9452.000	.005	-2.029	.042
Transport	10040.000	24236.000	-1.163	.245
Customs general	8998.000	17126.000	-3.215	.001
Life stiles	9393.500	17521.500	-2.442	.015
Climate problem	9936.500	24471.500	-1.094	.274
Social discrimination	10051.500	18179.500	-1.273	.203
Friendship and communication problems	9758.500	18143.500	-2.261	.024
Loneliness	9112.500	16738.500	-2.777	.005

Factor Analysis

The scale aimed to measure the problems. in other words. the difficulties experienced by the Turkish citizens living in England was subjected to factor analysis. Five factors were created from the factor analysis. The item of time difference was removed from the questionnaire. Thus. 16 items were evaluated. These factors respectively are; F1. cultural factors, F2. life style, F3. financial and physical factors, F4. psychological factors and F5. homesickness.

Table: 6
Reliability of Factors

Factors	(Cronbach Alpha)
General Reliability	0.83
Factor 1(cultural)	0.76
Factor 2(life style)	0.73
Factor 3 (Economic- physical)	0.67
Factor 4 (psychological)	0.72
Factor 5(homesickness.)	0.66

As it is clear from the Factor Analysis of the Problems Faced by the Turkish Immigrants Living in England. the results of the reliability analysis of each factor are at an acceptable level.

Table: 7
Factor Analysis

	Component				
	F1	F2	F3	F4	F5
F1. CULTURAL FACTORS.					
The problem of adopting to the Social Environment	.801				
Cultural differences	.793				
The problem of Language	.756				
The problem of Religion	.543				
F2. LIFE STYLE					
Life stiles		.838			
(Customs) general habits		.793			
Climate problems		.619			
Food habits		.485			
F3. FINANCIAL AND PHYSICAL FACTORS					
Economic problems			.798		
Accommodation problems			.774		
Transportation problems			.632		
F4. PSYCHOLOGICAL FACTORS					
Loneliness				.829	
Friendship and communication problems				.820	
Social discrimination				.450	
F5. Homesickness.					
Homesickness.					.824
Longing for the family and relatives					.821

The factors obtained in our study were subjected to Correlation analysis seeking the correlation between the variables.

Correlation Analysis

As is illustrated on the Table 8, there is a positive correlation between the inclination to return home and what's called F2 factor consisting of such elements of life style, habits, climate and gastronomically habits. As the incompatibility in such issue increase, the inclination to return home also increases.

Similarly, there is a positive correlation between F4 factor which is a psychological factor consisted of those who suffered from loneliness, had problems of social contact and communication, and thought of themselves as being regarded as second class citizens and the inclination to return home.

Similarly, those who suffered from longing for the family and homesickness (F5) also had a higher inclination to return home.

In contrast, the F3 factor comprising transport, residence, financial factors is in negative correlation. Basically, it is because they tend to make a comparison between themselves living abroad with their own country (with Turkey), they conclude that they are better off there. In addition, as they do better financially (as there are less financial problems), they are more inclined to return home. It is possible to interpret this particular finding as their wish not to want to return home.

Moreover, as the duration of stay abroad is prolonged, their inclination to return home weakens. In other words, there is a negative correlation between the duration of stay in England and the inclination to return home. However, the strongest correlation is among the level of satisfaction with living in that country. As the level of satisfaction decreases, the inclination to return home increases.

Table: 8
Correlation Tables

	Will RETURN	F1 Culture	F2 LIFE	F3 ECO.	F4 PSYCH.	F5 Homesickness	Happiness to live in UK	Age	How many years living in UK
F1Cultur	.022	1							
F2Life	.120 (*)	.404 (**)	1						
F3Ecoi	-.159 (**)	.306 (**)	.450 (**)	1					
F4psycho	.158 (**)	.454 (**)	.366 (**)	.278 (**)	1				
F5Homesicness	.148 (**)	.252 (**)	.312 (**)	.199 (**)	.304 (**)	1			
Happiness	-.421 (**)	-.138 (**)	-.041	.134 (**)	-.216 (**)	-.078	1		
Age	-.105	.220 (**)	-.090	-.116 (*)	.096	-.056	-.194 (**)	1	
Living Year	-.260 (**)	.083	-.225 (**)	-.050	.033	-.117 (*)	.039	.586 (**)	1
Wage	-.099	-.027	-.148 (**)	-.071	.090	.024	.095	.215 (**)	.279 (**)

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

We used to binary logistic regression analysis to find to identify of the factors effect on tendency to return home of Turkish migrants in the UK.

Table: 9
Logistik Regresyon Model Summary

Step	-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
1	279.767(a)	.235	.320

a Estimation terminated at iteration number 5 because parameter estimates changed by less than .001.

Hosmer and Lemeshow Test. Chi-square=6.005. df=8 . Sig. = .647

Table: 10
Classification Table (a)

	Observed		Predicted		
			Will return home		Percentage Correct
			No	Yes	No
Step 1	Will Return home	No	58	43	57.4
		Yes	27	135	83.3
Overall Percentage					73.4

a The cut value is .500

Table: 11
Lojistik Regresyon Analysis

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	95.0% C.I.for EXP(B)	
	Lower	Upper	Lower	Upper	Lower	Upper	Lower	Upper
F1 Cultur	-.161	.190	.717	1	.397	.851	.587	1.236
F2 Life	.257	.201	1.637	1	.201	1.293	.872	1.916
F3 Eco	-.352	.206	2.912	1	.088	.703	.469	1.054
F4 psycho	.075	.180	.173	1	.677	1.078	.757	1.535
F5 Homesicnes	.314	.154	4.192	1	.041	1.369	1.014	1.850
Age	-.040	.034	1.342	1	.247	.961	.899	1.028
Living Year	-.047	.024	3.947	1	.047	.954	.910	.999
Satisfied (1)	2.100	.381	30.329	1	.000	8.167	3.868	17.244
Wage	.000	.000	.007	1	.933	1.000	1.000	1.000
Constant	.913	1.143	.638	1	.424	2.493		

a Variable(s) entered on step 1: F1Cultur. F2Life. F3Eco. F4psycho. F5Homesicness. Age. living year. satisfied4. Wage

In binary logistic regression model was established, the most important indicators on the back home to the trends, the satisfaction level of the country experienced (Sig. 000. ExpB 8.167). Also family and longed-for homeland provide other indicators to return to trend after the most important is experiencing dissatisfaction in the UK. Another determinant indicator is the period of the stay abroad. Back to the tendency trend decreasing to prolonged duration of stay is reduced.

At the end of the survey, all hypotheses of the study was been verified. (H1, H2, H3, H4)

8. Discussion

The financial and social opportunities and appeals offered by the developed countries expedite immigration, the opportunities of employment, finance; in short, better living standards in the immigrated country decrease the chances of going back. In summary, the immigration of qualified people can be viewed as a reflection of underdevelopment and the differences in the international distribution of income and wealthy.

There has been a nonstop immigration to England since 1960s. Nowadays it is known that most of the individuals go to the UK with the aim of education, to find job, particularly in order to have MA (Master of Arts), MSc (Master of Science) or PhD (Doctor of Philosophy) degrees at universities or to learn a foreign language. According to a report prepared by The Board of Higher Education, lots of Turkish young people have already been studying in the England. Turkish work power has gradually been increasing in the UK. The recent economic crises in Turkey have negatively affected return intentions. Therefore it is needed to reveal the profiles of these people.

The Turks who immigrated there took together with them their cultures, religions and political views. Within the few decades, the Turks set up their own businesses and had the possession of their own properties. However, they constantly had problems in education, speaking the language of the host country and in issues of cultural and religious differences. Living in another cultural geography led the immigrant Turks to some ephemeral troubles. The Turks, who had their unique way of attitudes, beliefs and sources in terms of maintaining their habits of faith and opinions, probably due to the feeling of loneliness and shelter in a foreign land, felt the need to draw closer to one other in public spaces such as their work places and the traditional coffee houses despite their different views of politics, religion and origins. In this way, the problem of harmony was resolved.

The reasons of going back exhibit a very complicated composition; they may vary with regards to time, the level of social economical development and area of expertise.

According to the results of our study, it appeared that the majority of those who immigrated abroad were well educated; they immigrated abroad for a better life standard; the line of jobs they had were mostly in the food sector (doner kebab restaurants etc.); some of them went to England via the invitation of their relatives living in England or for university, master or language education.

It also turned out that the majority of those who were inclined to return home thought about returning home due to homesickness or longing for the family and relations; they never thought about returning home until they earned financial prosperity; and the longer they lived abroad, the weaker it became for them to return home.

In conclusion, considering the economic factors such as unemployment as one of the biggest reasons of immigration, it is possible to state that the binary composition regarded as developed and underdeveloped between the economies may enhance particularly the immigration in the future. The efforts and performances of the politicians and administrators, in a country in order to encourage people to volunteer to return home, should be in the direction of their improvement and the regional efforts and initiations should be stimulated.

References

- Atay, Tayfun (2006), *İngiltere de Türkçe Yaşamak*, Dip Not Yayınları, Ankara.
- Bilgin, Vedat (2007), “Göçün Kültürel Sonuçları”, <http://akademik.semazen.net/article_detail.php?id=360>, 18.07.2010, ss. 33–40.
- Carrington, William. J. & Enrica Detragiache (1999), “How Extensive is The Brain Drain”, *Finance and Development*, June, Vol: 36, Number 2.
- Çelik-İş (2003), *Beyin Göçü*, Yıl: 3, Sayı: 11, Mart.
- Ekin, Nusret (2001), “İşsizlik Sorununa Yeniden Bakış”, *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Cilt:16, Kasım 2000-Şubat.
- Ekin, Nusret (2002), “Türkiye’de İşsizlik: Yoksulluğa Dönüşen Yapay İstihdam”, *Endüstri İlişkilerinin Güncel Sorunları Semineri*, 10-13. Mayıs, Ankara.
- Ekingen, Timur (2008), “İngiltere’deki Türkler ya da Londra’daki Türkiye”, <<http://genelce.com/ingilteredeki-turkler-yada-londradaki-turkiye-2>>, 25.05.2010.
- Erman, Tahire (1998), “Göç Olgusunda Kalitatif Yöntem Olarak Etnografik Araştırma: Bir Gecekondu Araştırmasının Düşündürdükleri”, Konferans: *Türkiye’de İçgöç*, 6–8 Haziran 1997, İstanbul. Tarih Vakfı Yayınları, Ocak, ss. 56–66.
- Erzan, Refik & K. Kirisci (2004), “Turkish Immigrants: Their Integration within the EU and Migration to Turkey”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol.3. No. 3. pp. 61–68.
- Erzan, Refik & K. Kirisci (2006), “Determinants of Immigration and Integration of Turkish Immigrants in the EU”, *Turkish Studies, special issue. (ed.)*, Vol. 7, No.1 – March.

- Erzan, Refik & U. Kuzubas & N. Yildiz (2006), “Immigration Scenarios: Turkey – EU”, *Turkish Studies, special issue. R. Erzan and K. Kirisci (ed.). Vol. 7. No.1 – March*.
- Erzan, Refik (2005), “Projections on EU Labor Force. Migration Needs and Migration from Turkey”, (*OSIAF*), September.
- Gençler, Ayhan & Aytül Çolak (2002), “Türkiye’den yurtdışına Beyin Göçü: Ekonomik ve Sosyal Etkileri”, <http://www.google.com/beyin_gocu.html>, 12.05.2007.
- İçduygu, Ahmet & İbrahim Sirkeci (1999), “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, *75. Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 249–267.
- İçduygu, Ahmet (2006), *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Uluslararası göç Tartışmaları*, TÜSİAD-T/2006–12/427, İstanbul.
- İçduygu, Ahmet (2008), “Uluslararası Göç Hareketinin Türkiye’ye Etkileri Tartışması”, Koç Üniversitesi, *AB ve Türkiye arasındaki Sivil Toplum Diyaloğu’nun Geliştirilmesi Projesi*, çerçevesinde hazırlanan “Uluslararası Göçün Kentsel Alanlarda Düzenlenmesi: Türkiye-İtalya-İspanya (Managing International Urban Migration: Turkey-Italia-Espania - MIUM-TIE)” başlıklı proje tanıtım toplantısı.
- İstanbul Zeytinburnu Belediyesi (2006), “Türkiye’den Göçler”, IV. Oturum Değerlendirmesi: *Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler*, 8-11 Aralık 2005, ss. 327–330.
- Kapusuz, Ayşegül, *Taşı Toprağı Altın mı?*, <<http://www.netyorum.com/aysegulk/20011075.htm>>, 05.04.2005.
- Kaya, Muammer (2002), *Beyin Göçü*, <<http://www.ogu-tekamsitemynet.com/yazilar/>>, 07.02.2004.
- Kaya, Muammer (2003), *Beyin Depremi/Erozyonu*, <<http://www.isguc.org/cilt:5.sayı:2>>, 22.03.2005.
- Kurtuluş, Berrak (1999), *Amerika Birleşik Devletleri’ne Türk Beyin Göçü*, Alfa Yayınları. İstanbul.
- Laçiner, Sedat (Der). (2001), *Bir Başka Açıdan İngiltere*, Avrasya-Bir Vakfı, Asam Yayınları: 27, Avrupa Araştırmaları Dizisi: 1.
- Mutluer, Mustafa (2003), *Uluslararası Göçler ve Türkiye*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Shilshanic (2002), *Study of Concepts and Causes of Brain Drain-Annual Report*, <<http://shilshanic.nic.in/cd50years/z/8T/H3/8>>, 18.07.2005.
- Tansel, Aysıt & Nil Demet Güngör (2003), *Türk Öğrenci Beyin Göçü: Bir Ön Değerlendirme*, <http://www.google.com/beyin_gocu.html>, 25.09.2005.
- Taşcı, Faruk (2009), “Bir Sosyal Politika Sorunu Olarak Göç”, *Kamu-İs*, C: 10, S: 4/2009.

- Y.Ö.K. (2003), *Yüksek Öğretim Sisteminin Bugünkü Durumu*,
<www.gov.tr/egitim/raporlar/mart2003/baslik.pdf>, 14.10.2004.
- Yatsko, Pemala (2003), "Brain Drain", *Forbes*,
<www.forbes.com/global/2002/0916/058.html>, 28.11.2010.

Türkiye’de İç Göçte Sosyal Ağ Kullanımı Üzerindeki Etkenler

Murat ÇİFTÇİ

muratciftci77@yahoo.com

The Factors Affecting Utilization of Social Network in Internal Migration in Turkey

Abstract

This paper looks at the effects of using for countrymanship as an indicator of social network in Turkish internal migration from 1995 to 2000. Using data from TUIK and applying methods are based on Atkinson regional inequality index and regression analysis. The results of statistical analysis, it is show that there is the positive effect from the finding a job and training in the out-migration by provinces and reason for migration to countrymanship as an indicator of social network in Turkish internal migration from 1995 to 2000.

Key Words : Demography, Statistics, Economics, Sociology, Social Structure.

JEL Classification Codes : J10, C00, C43, A10, A14.

Özet

Bu çalışmada, iç göçte sosyal ağ kullanımını etkileyen etkenler üzerine odaklanılmıştır. Uygulamada kullanılan veriler TÜİK’ ten alınmış olup uygulama yöntemi Atkinson bölgesel eşitsizlik endeksi ve regresyon analizlerine dayanmaktadır. Yapılan istatistik analizler sonucunda, iş arama ve eğitimin Türkiye’de 1995–2000 döneminde gerçekleşen iç göç hareketindeki sosyal ağ göstergesi olarak hemşerilere dayalı olma üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Anahtar Sözcükler : Demografi, İstatistik, Ekonomi, Sosyoloji, Sosyal Yapı.

1. Giriş

Göç çalışmalarının tarihsel gelişimi incelendiğinde, aşağı yukarı beş çeyrek yüz yıllık süreçle karşılaşılır. Genel olarak Ravenstein’in 1885 tarihli “Göç Kanunları (Laws of Migration)” başlıklı makalesiyle başlatılan göç literatürünün üç temel aşamada evrildiğini savunmak yanlış olmayacaktır.

- Ravenstein’in 1885 tarihli ilk çalışmasıyla başlayıp 1930’lara kadar başka çalışmaların başlayamaması sebebiyle yarım asırlık dönemde literatüre damgasını vurmasıyla şekillenen ilk dönem, göçün karakterinin tahliline odaklanılan **erken dönem** olarak tanımlanabilir. (Bkz. Ravenstein, 1885; Greenwood, Hunt, 2003, 3)
- Neoklasik iktisat yaklaşımıyla Hicks’in 1930’lardaki göçün bölgesel ücret farklılığına dayandırıldığı tespitiyle başlayan bölgeler arası gelir – iktisadi gelişmişlik farklılıklarının etkisini temel alan (Bkz. Borjas, 2000, 3; Reisinger, 2004, 2) ikinci dönemiyse **orta dönem** olarak tanımlamak mümkündür.
- Massey’in 1970’lerden itibaren geliştirdiği ve 1990’lardan itibaren popülerlik kazanan yazınıyla yön verdiği göçte sosyal ağın etkisini temel alan modern çalışmalarıysa geç dönem olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Massey’in yaklaşımında sosyal ağ denildiğinde, modern uluslar arası göç literatüründe ağırlıklı olarak dernek-vakıfların aracılığıyla şekillenen ve hemşeriler arasında risk ve maliyetlerin hafifletilmesinde bir otogüvenlik mekanizması olarak işlev gören, kısacası maddi çıkar ilişkisine dayanan bir ilişki ağı söz konusudur. (Massey, Goldring, Durand, 1994, 1495) Ancak unutulmamalıdır ki sosyal ağ yaklaşımında temel hareket noktası insanlar ve insanlar arası ilişkinin gücüdür. Bu sebeple de hemşericilik, sosyal ağı destekleyen son derece önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Massey’le başlayan ve gelişen sosyal ağlar perspektifli son dönem modern göç literatürü, ağırlıklı olarak uluslar arası göç hareketleri perspektifinde şekillenmiştir. Massey’de ağırlıklı olarak Meksika’dan olmak üzere Latin Amerika’dan ABD’ne göçlerin incelendiği görülmektedir.

Sosyal ağ perspektifli göç analizlerinde iç göçten ziyade uluslar arası göçe odaklanılmasını çeşitli sebeplere dayandırmak mümkündür: Uluslar arası göçe dair istatistiksel kayıtların daha sıkı ve düzenli takip edilmesinden, daha büyük coğrafi birimler arası göçün daha kolay tespit edilebilmesine kadar çok sayıda gerekçe gösterilebilir. Bu gerekçelerin etkilerini inkâr etmekse son derece güçtür. Ancak konuyla ilgili sosyolojik bakışın ayrıcalıklı bir öneme sahip olduğunu da unutmamak gerekir.

Sosyolojik bakışla göç tahlilinde aile ölçeği, analizler için yeterli olmayabilir. Örneğin aile fertlerinin kademeli göçü perspektifinden hareket etmek çoğu kez yetersiz kalmaktadır. Çünkü aileler, mevsimlik gidiş gelişler dışında ya da görece sınırlı sayıdaki eğitim amaçlı geçici göç dışında ağırlıklı olarak birlikte göç etmektedirler. Dolayısıyla da mekan kısıdından soyutlanarak aile fertlerinin göçü ekseninde sosyal ağın etkisini tespit etmek, arızı durumlarda aile içi fertlerin kademeli göçünün söz konusu olması sebebiyle son derece güçtür. Göçte sosyal ağın tesiri de bu sebeple daha ziyade hemşerilik ekseninde analiz edilebilmektedir.

Hemşerilik kavramı, bir yanıyla sosyal ağı tespit etmede en temel düzeydeki ilişki birimine işaret ederken diğer yandan kendi içerisinde akrabalılık ilişkilerini de kapsamaktadır. Genelde aralarında yakın kan bağı olan aileler birbirine çok yakın coğrafi birimlerde yaşadığından, belirli bir vilayette yaşayanları temel alarak oluşturulan hemşerilikte aynı zamanda aralarında akrabalık ilişkisi bulunan geniş kitleler de buna dâhil olmaktadır. Hâlbuki salt akrabalılık ilişkisi ekseninde şekillendirilen bir hemşerilik tespitini yapmak, ancak meşakkatli ve yüksek maliyetli alan çalışmaları ile belirli ölçüde tespit olunabilir. Kaldı ki örneklem büyüklüğü ve coğrafi dağılımlar düşünüldüğünde, genel olarak ulus ölçeğinde bir toplumda göçteki akrabalılığa dayalı sosyal ağın tespiti, teorik olarak mümkün ancak alan çalışması kapsam genişliği açısından maliyetin yüksekliği sebebiyle bir hayli güçtür.

Hemşerilik verilerini genel nüfus sayımı sonuçlarına dayanarak tespit etmek mümkündür. Örneğin Türkiye'deki nüfus istatistiklerinde, vilayetlerde yaşayan nüfusun aslen nereli olduğu, bağlı buldukları kütük kayıtları sebebiyle tespit edilebilmektedir. Bu verilere ek olarak, vilayetler arası göç alış-verişleri matrisleri de, iki nüfus sayımı arasında vilayetlerin hangi diğer vilayetlerden ne kadar göç aldığı ve hangi diğer vilayetlere ne kadar göç verdiği mevcuttur. İşte nüfus sayımı sonuçlarına dayanan bu iki temel veri seti sayesinde de göç hareketlerinde gidilen vilayetlerde yaşayan hemşerilere duyarlılığın ne kadar olduğu, eşitsizlik endeks istatistikleri vasıtasıyla tespit edilebilir. Eşitsizlik istatistikleri arasında ise Atkinson endeks yaklaşımı, sosyal fayda düzeyini oransal olarak tespitte teorik alt yapısı itibarıyla imkan verdiği için, ideal istatistiksel yaklaşım olarak kabul edilebilir. Özellikle son yıllarda bu yaklaşım tercih edilerek hazırlanıp yayınlanan çalışmalara da rastlanmaktadır. (Bkz. Çiftçi, 2010a,b)

İç göç hareketinde sosyal ağın etki düzeyini göçte hemşerilere duyarlılık ekseninde tespit ettikten sonra, göçte sosyal ağın oluşumunda göç hareketini doğuran sebeplerin etkisi üzerine odaklanılması da ayrıca öneme sahiptir. Çünkü hangi tür göçlerde varış yerlerindeki hemşerilerden istifade edildiği, varış yerlerinin tespitinde hemşeri varlığının etkili olduğunun tespitiyle birlikte anlamlı göç politikaları oluşturmak da mümkün olabilecektir. Buna göre örneğin eğitim amaçlı göçte hemşerilere duyarlılık yükseliyorsa, barınma vb ihtiyaçların varlığı sebebiyle vilayet dışından gelen öğrenciler

için barınma imkânlarında iyileştirmeye gidilmesi, öğrencilerin yer seçimlerinde hemşeri varlığını giderek daha az düzeyde göz önüne almaları söz konusu olabilir. Keza tayin amaçlı göçlerde de hemşeri duyarlılığı varsa, lojman imkânları gibi çeşitli imkan yaratımına ihtiyaç olduğu sonucu çıkartılarak, sorunun çözümüne yönelik önlemler alınması yoluna gidilebilir.

Göçte sosyal ağ oluşum ve şiddetindeki sebepleri tespit etmek, çok kolay değildir. En ideal olanı, elbette gidilen her vilayete hangi amaçla göç edildiğine göre Atkinson yaklaşımıyla mukayeseli duyarlılık analizine gitmek olarak kabul edilebilir. Ancak buradaki temel sorun, veri setinin buna elverişli olmamasıdır. Tıpkı toplam göç alış – verişlerine göre vilayetler arası matriste olduğu gibi, her bir göç amacına göre bu matrislerin tekrar hazırlanması gerekmektedir. Ancak Türkiye İstatistik Kurumu, bu veri matrisini sadece göç toplamlarına göre vermektedir. Bu sebeple de göç ediş nedenlerine göre duyarlılık mukayesesi yapma imkânı bulunmamaktadır.

Bu teknik sorun karşısında göç edişte sosyal ağ düzeyine etki eden – diğer bir deyişle iç göçte varış yerlerindeki hemşerilere duyarlılık düzeylerini etkileyen göç sebeplerini tespit etmekte regresyon analizinden yararlanmak mümkündür. Kurulacak denklemlerde, vilayetlerden diğer vilayetlere doğru yaşanan göç çıkışlarında “göç verişleri” varış yerlerindeki hemşeri sayılarına duyarlılık düzeyleri ile vilayetlerden göç çıkışlarında göç etme sebeplerinin toplam göç çıkışlarındaki yüzdesel ağırlıkları kullanılabilir. Bu çalışmada gerçekleştirilen regresyon analizlerindeki hareket noktası budur.

2. Veri ve Yöntemler

2.1. Veriler

İstatistiksel uygulamalarda kullanılan illere ait GSYİH ve istihdam verileri, Türkiye’ nin resmi istatistik kurumu olan TÜİK’ in İstanbul Bölge Müdürlüğü’nden sağlanmıştır. Hemşeri sayıları ise yine aynı kurumun 2000 yılı nüfus sayımına dayanarak hazırlanan göç istatistikleri kitabından alınmıştır (DİE, 2005).

2.2. En Küçük Kareler Yöntemiyle Regresyon Analizi

EKK Regresyon analizinin yaygın kullanılan bir ekonometrik yöntem olması sebebiyle, bu yöntem hakkında ayrıntılı bilgi verme ihtiyacı duyulmamıştır. Kurulan regresyon modellerinde; normal dağılıma “istatistiksel anlamlılık” sabit varyansın olması, tanımlama hatasının olmaması test edilmiştir.

2.3. Bölgesel Eşitsizliğe Dayalı Sosyal Refah Ölçüsü Olarak Atkinson Endeksi

Bölgesel eşitsizlik ölçümlerinde pek çok eşitsizlik endeksinden yararlanılmaktadır. Gini katsayısı en çok bilinen ve yaygın olan eşitsizlik ölçüsüdür (Ravallion, 2001, 6; Fedorov, 2002, 447; Moran 2003, 353). Eşitsizlik ölçümünde en eski endeks olan Gini katsayısı ilk kez 1912’ de kullanılmıştır (Sen, 1973). Ancak, Gini endeksi gibi ortalama ya da diğer ölçülerden sapmaya dayanan Dahl’ in endeksi, Nagel’ in endeksi veya entropi veya bilgi teorisine dayanan değişim katsayısı “coefficient of variation”, logaritmil varyans “logarithmic variance”, Theil endeksi veya normatif sosyal refah modellerine dayanan Atkinson endeksi gibi çok sayıda ölçü de mevcuttur (Chakravorty,1996).

Bu endeksler pek çok farklı konu ve disiplin için kullanılmaktadır. Ekonomi disiplini için bölgesel varımlilikte ve fert başına düşen GSYİH’deki eşitsizlikte (Duro, Esteban, 1998; Benito, Ezcurra, 2005; Öztürk, 2005; Ezcurra, et al. 2005; Ezcurra, & Rapún, 2006; Ezcurra, Pascual, 2007; Escurra, Pascual, Rapún, 2007; Gezici, 2007), tarımsal ürün verimliliğinde (Sadras, Bongiovanni, 2004), beşeri sermaye ve eğitim eşitsizliğinde (Siew, Lim, Tang, 2008) ve sermaye stoğu eşitsizliğinde (Lu, 2008) endeksler kullanılmaktadır. Yine varlık ve borçların dağılımları çerçevesinde finasta (Marks, Headey, Wooden, 2005), cinsiyet ve etnik kökene dayanan mesleki ayrımcılık kapsamında sosyolojide (Chagravarty, Silber, 2007), göç yoğunluğundaki bozulma kapsamında demografide (Sweeney, Goldstein, 2005), milliyetçilik kapsamında siyasal partilerde (Jones, Mainwaring, 2003), merkezileşme ölçüsü (Dawkins, 2006) ve işgücünün bölgesel dağılımını (Carlino, Chatterjee, 2002; Heindenreich, 2003) olarak şehir ve bölge planlamada, ülkelerarası enerji yoğunluğundaki eşitsizliğin ölçülmesinde (Alcantara, Duro, 2004) ve hava, su, toprak ve yer altı sularının kirlenmesinde eyaletlerarası eşitsizliğin ölçülmesi kapsamında (Millimet, Slottjet, 2002) çevre biliminde, ABD bezbol ligindeki gizli tehlikelerin karşılaştırmalı dengesinin ölçülmesi (Utt, Fort, 2002) ve dikkat (Schmidt, Berri, 2001) çerçevesinde sporda, suçluların dağılımı çerçevesinde kriminolojide (Oberwittler, 2004), test tekniği olarak istatistikte (Jammalamadaka, Gorla, 2004) ve hatta parazit boylarının dağılım eşitsizliklerinin ölçülmesiyle parazit biliminde (Poulin, Latham, 2002) bile endeksler kullanılmaktadır.

Endekslerin gösterge kabiliyetleri konusunda da tartışmalar mevcut olup bu çerçevede istatistiksel testler yapılmıştır. Örneğin Harvey (2005) Gini katsayısı ile Atkinson endeksi arasında yüksek ilişkinin olduğunu savunurken karşı tez olarak Garcia ve Molina (2001, 2418), en iyi göstergenin Atkinson endeksi olduğunu savunmaktadır. Salas (1997)’ a göre de, standart refah içerikli eşitsizlik endekslerinden birisi olan Atkinson endeksinin performansı son derece tatminkârdır.

Bu çalışmada illerarası eşitsizlik endeksleri içerisinde Atkinson endeksini kullanmayı tercih ettik. Çünkü ilk olarak eşitsizlik ölçümü için etik uygulamaların modern versiyonuna 1970’ te Tony Atkinson tarafından geliştirilen bu endeks öncülük etmektedir (Pedersen, 2004, 34). İkinci olarak Atkinson endeks değeri, aynı refah “fayda” seviyesinin eşit dağılım durumuna göre oluşan mevcut sosyal refah “fayda” kaybıyla bütünleştirildiğinde çok duyarlı bir yoksulluk endeksidir.

Atkinson endeksi;

$$A_{(\Omega)} = 1 - \left[\frac{P_i}{P} \times \left(\sum_{i=1}^n \frac{Y_i/P_i}{\bar{Y}/\bar{P}} \right)^{1-\Omega} \right]^{\frac{1}{1-\Omega}} \quad \text{eğer } \Omega \neq 1 \quad [1]$$

ile formüle edilmektedir. Buna göre “ $A_{(\Omega)}$ ” endeksi, “ Y_i ” i ilindeki fayda sağlayıcı konuyu “gelir vs”, “ \bar{Y} ” Türkiye’deki il başına düşen fayda sağlayıcı konuyu tanımlamaktadır. “ P_i ” i ilindeki nüfusu “veya göçmeni” ve “ \bar{P} ” il veya bölge başına düşen ortalama nüfusu tanımlamaktadır. “ Ω ” ise duyarlılık parametresidir.

Araştırmacılar Ω duyarlılık parametresine verecekleri değerde özgürdürler ve genel de hesaplama kolaylığı ve yüksek duyarlılığın olduğu gerekçesiyle 2 değerini vermektedirler (Öztürk, 2005, 99). Gelir ya da fayda sağlayıcı konu ne ise o değer dağılımı transferinde dolaylı olarak ağırlıklandırma marjinal sosyal verimliliğe dayanır ve Ω duyarlılık parametresiyle kontrol edilir. Bu parametre zenginden çok zengin olmayana fakirden çok fakir olmayana göre yeniden dağılımının mukayeseli duyarlılığını yansıtmaktadır. Daha yüksek Ω değeri, gelir dağılımı transferinin daha düşük olan arka kısımdaki duyarlılığın daha yüksek hissedilmesini sağlar (Spatz, 2006, 109). Yani bir standartlaşmayı sağlayıcı transformasyon gerçekleştirilir. Neticede arka kısımda kalan fakirlerdeki yeniden dağıtım, zenginlere göre ölçeksel bazda daha düşük olacaktır. Bu dönüşümle sosyal fayda düzeyine de ulaşılmaktadır. Buradan hareketle de bölgelerarası eşitsizlikten kaynaklanan sosyal refah “fayda” kaybını da son derece rahat şekilde tespit etmek mümkündür. Hesaplanan Atkinson değeri bölgelerarasındaki eşit olmayan dağılımdan kaynaklanan sosyal refah derecesini tanımlamaktadır. Buna göre örneğin Atkinson endeks değeri 0.15 ise, bölgelerarası eşit dağılım durumunda aynı sosyal refahın “faydanın” $[100*(1-\text{Atkinson})]$ %85’inden aynı düzeyde sağlanacağı anlamını taşımaktadır (Redigor et al. 2003, 963). Dolayısıyla Atkinson endeksi, diğer endekslerin aksine bilim adamları için net şekilde elde edilen sosyal refah “fayda” düzeyini ve

bölgelerarası eşitsizlikten kaynaklanan sosyal refah “fayda” kaybını hesaplama imkânını vermektedir.

3. Uygulama

TÜİK verilerinde, 81 il için diğer illerde doğanların miktarları bulunmaktadır. Elbette gidilecek ilde bulunan gelinen ilde doğanların tümünün daha önce göç eden bireylerden oluşması şartı bulunmamaktadır. Ebeveynlerin görevleri ve hatta gezi amacıyla kısa süreli gidişler sırasında dünyaya gelişler de mümkündür. Ancak yine de genel olarak gidilecek ilde gelinen ilde doğanların önemli bir bölümünün kökenlerinin doğdukları vilayete dayandığı da savunulabilir. Bu çerçevede göçmenlerin göç kararı alışlarında gidilecek ildeki hemşeri sayısını etkileme gücünü, Atkinson endeks değerlerine dayanarak tespit etmek mümkündür.

Bu yaklaşımda her il için Atkinson endeks değeri

$$A_{(\Omega, i)} = 1 - \left[\frac{g_{i \rightarrow j}}{G_i} \times \left(\sum_{j=1}^n \frac{H_j / g_{i \rightarrow j}}{H_{-i} / g_i} \right)^{1-\Omega} \right]^{\frac{1}{1-\Omega}} \quad [2]$$

eğer $\Omega \neq 1$

formülüyle hesaplanacaktır. Bu formülasyonda $A_{(\Omega, i)}$, i ilinden diğer 80 ile göç edenler için Atkinson endeksini; Ω genelde 2 değeri verilen duyarlılık katsayısını; G_i , i ilinden diğer 80 ile göç edenlerin toplam sayısını; H_{-i} , i ilinde doğan ancak i ili dışında ikamet edenlerin toplamını; $g_{i \rightarrow j}$, i ilinden j iline göç eden göçmen sayısını; \overline{H}_{-i} , i ilinde doğup i ili dışındaki 80 ilde ikamet edenler toplamının 80’ e bölünmesiyle bulunan ağırlıksız ortalama değerini; \overline{g}_i , i ilinden diğer illere göç edenlerin ağırlıksız ortalamasını (i ilinden göç edenler toplamının 80’e bölünmesi) temsil etmektedir.

Atkinson endeks değerine bağlı olarak göçmenler için potansiyel sosyal fayda düzeyi ise

$$\text{Potansiyel sosyal fayda}_i = 100 \times (1 - A_{(\Omega, i)}) \quad [3]$$

formülüyle hesaplanacaktır. Potansiyel sosyal faydadan sapma ise

$$P. \text{ sosyal faydadan sapma}_i = 100 - \text{Potansiyel sosyal fayda}_i = 100 \times A_{\Omega, i} \quad [4]$$

formülüyle hesaplanacaktır. Elde edilecek oransa, i ilinden diğer 80 ile göç edenler toplamının, gidilen 80 ildeki hemşeriden %potansiyel sosyal faydadan sapma kadar azıyla aynı potansiyel sosyal faydayı elde edebileceği anlamına gelecektir. Buradan hareketle i ilindeki potansiyel sosyal refah düzeyini, i ilinden diğer illere göç eden göçmenlerin gidilen illerde yaşayan hemşerilerinden elde edebilecekleri potansiyel sosyal faydaya” duyarlılık düzeyi olarak tanımlamak mümkün olacaktır.

Bu yaklaşımla yapılan uygulama sonuçları incelendiğinde, genel olarak göçmenlerin göç kararında hemşeriliğin oldukça etkili olduğu savunulabilir.

Tablo: 1
İBBS’ ye Göre Göçmenlerin Hemşeriliğe Duyarlılık Düzeyleri

İBBS Bölgeleri	Atkinson Hemşerilik Endeksi	Hemşeriden Elde Edilecek Potansiyel Sosyal Fayda Düzeyi %
Kuzeydoğu Anadolu	0.251	74.9
Ortadoğu Anadolu	0.286	71.4
Güneydoğu Anadolu	0.250	75.0
İstanbul	0.245	75.5
Batı Marmara	0.404	59.6
Ege	0.317	68.3
Doğu Marmara	0.229	77.1
Batı Anadolu	0.289	71.1
Akdeniz	0.322	67.8
Orta Anadolu	0.289	71.1
Batı Karadeniz	0.272	72.8
Doğu Karadeniz	0.219	78.1
Türkiye Ortalaması	0.280	72.0

Atkinson hemşerilik endeks değeri Türkiye ağırlıksız ortalaması için 0.280 olarak hesaplanmıştır. Bu endeks değeri, gidilen illerde yaşayan hemşeri sayısı ile uyumlu bir göç çıkışının yaşandığını tanımlamaktadır. Sosyal refah fonksiyonuna dönerek sonuçları somutlaştırmak gerekirse, Türkiye’ de ortalama bir i ilinde, diğer 80 vilayete gerçekleşen göç çıkışı, söz konusu 80 ilde yaşayan i ilinde doğmuş olanların sayılarıyla neredeyse eşit orantıya sahiptir. Her hemşerinin eşit potansiyel sosyal fayda “ekonomik değerler için refah olarak da ifade edebiliriz” düzeyi varsayımı altında; i ilinden göç

çıkışında göçmenlerin hemşerilikten elde edecekleri potansiyel sosyal fayda düzeyi %72' ye ulaşmaktadır. Mutlak “%100” potansiyel sosyal faydadan sapma düzeyi ise sadece %28 ile sınırlıdır (Tablo 1.).

Göçte hemşerilikten en yüksek potansiyel sosyal faydanın elde edildiği İBBS bölgesi %78,1'lik fayda düzeyiyle Doğu Karadeniz Bölgesi'dir. Doğu Karadeniz Bölgesi' ni %77,1'lik düzeyle Doğu Marmara İBBS bölgesi takip etmektedir. Göçte hemşerilikten en düşük potansiyel sosyal faydanın elde edildiği İBBS bölgesi %59,6'lık düzeyle Batı Marmara' dır. Batı Marmara' yı Akdeniz ve Ege Bölgeleri takip etmektedir (Tablo: 2).

Tablo: 2
En düşük ve En Yüksek İlk 5 İl ve 3 Metropol' e Göre Göçmenlerin Hemşeriliğe Duyarlılık Düzeyleri

	Atkinson Hemşerilik Endeksi	Hemşeriden Elde Edilecek Potansiyel Sosyal Fayda Düzeyi %
En yüksek hemşerilik duyarlılığının olduğu ilk 5 il		
Samsun	0.049	95.1
Erzurum	0.099	90.1
Rize	0.135	86.5
Amasya	0.137	86.3
Gümüşhane	0.139	86.1
En düşük hemşerilik duyarlılığının olduğu ilk 5 il		
Tekirdağ	0.545	45.5
Isparta	0.530	47.0
Çorum	0.523	47.7
Hatay	0.493	50.7
Niğde	0.491	50.9
Üç büyük anakent		
Ankara	0.183	81.7
İzmir	0.215	78.5
İstanbul	0.245	75.5

Hemşerilikten elde edilecek potansiyel sosyal fayda düzeylerinin en yüksek ve en düşük düzeyde olduğu ilk beşer ille üç anakent düzey incelendiğinde; en düşük duyarlılığın olduğu ilk beş ilin Tekirdağ, Isparta, Çorum, Hatay ve Niğde olduğu; en yüksek duyarlılığın ise Samsun, Erzurum, Rize, Amasya ve Gümüşhane' de yaşandığı görülmektedir. Üç büyük anakent incelendiğinde ise her ne kadar birbirine yakın düzeylerde gerçekleşse de Ankara'dan diğer illere göçlerde hemşeriliğe duyarlılığın en yüksek seviyede gerçekleştiği sonucuyla karşılaşılmaktadır. Ankara'yı İzmir ve İstanbul izlemektedir.

Genel olarak elde edilen bulgulardan göç kararında gidilecek illerde yaşayan hemşeri sayısının yüksek düzeyde etkili olduğunu, Atkinson hemşerilik endeksi değerlerine dayanarak savunmak mümkündür. Bu sonuçlar, hangi amaçlı göç kararlarında hemşeriliğin hangi yönde etkili olduğunun sorgulanması ihtiyacını doğurmaktadır. Bu çerçevede adimsal “stepwise” regresyon analizi vasıtasıyla uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Regresyon uygulamalarında bağımsız “açıklayıcı” değişkenler, iller itibarıyla dokuz göç etme sebebinin toplam göç çıkışlarındaki yüzdesel ağırlığıdır (İş arama bulma, Tayin/ atama, Hanehalkı fertlerinden birine bağımlı göç, Eğitim, Evlilik, Deprem, Güvenlik, Diğer ve Bilinmeyen). Bağımlı değişken ise Atkinson hemşerilik endeksidir.

Uygulama sonucunda elde edilen eşitlikler;

$$A_{\Omega,i} = 0.19679 + 0.0122 \text{ Tayin}_i - 0.0075 \text{ Eğitim}_i + e \quad [5]$$

$$A_{\Omega,i} = 0.3709 + 0.0093 \text{ Tayin}_i - 0.0091 \text{ Eğitim}_i - 0.00552 \text{ İş}_i + e \quad [6]$$

$$A_{\Omega,i} = 0.296 + 0.011 \text{ Tayin}_i - 0.011 \text{ Eğitim}_i - 0.0067 \text{ İş}_i + 0.012 \text{ Evlilik}_i + e \quad [7]$$

$$A_{\Omega,i} = 0.238 + 0.0077 \text{ Tayin}_i - 0.0072 \text{ Eğt}_i - 0.0069 \text{ İş}_i + 0.017 \text{ Evlilik}_i + 0.02 \text{ Güvenlik}_i + e \quad [8]$$

şeklindedir. Denklemler istatistiksel olarak anlamlıdır (t ve F testleri). Dört eşitlikte de sabit varyans varsayımı sağlanmış, bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantının olmadığı tespit edilmiş ve modellerde tanımlama hatasının olmadığı sonucuna varılmıştır. Modellerin temsillilik düzeyleri “Belirginlik katsayısı, r^2 ” ilk denklem için %26, ikinci denklem için %31, üçüncü denklem için %36 ve dördüncü denklem için %41 düzeyindedir. Bilindiği gibi bu düzeyler kesit seriler için oldukça iyi temsillilik düzeyini ifade ederler (Ek Tablo: 2.).

Elde edilen eşitlikler tayin, evlilik ve güvenliğin Atkinson hemşerilik endeksini arttırıcı etkisinin olduğunu, iş arama/bulma ve eğitimin ise düşürücü etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Daha önce aktarıldığı gibi Atkinson endeksi düştükçe, hemşerilerden elde edilecek potansiyel sosyal fayda düzeyi artmakta; endeksin artışı durumundaysa fayda azalmaktadır. Dolayısıyla bağımsız değişkenlerin hemşerilerden elde edilecek potansiyel sosyal fayda düzeyi üzerindeki etkileri denklemlerdeki işaretlerinin tersi olacaktır. Bu doğrultuda göç edenler içerisinde;

- Tayin, evlilik ve güvenlik amaçlı göç edişlerin “çıkış” ağırlığı arttıkça hemşerililikten elde edilecek potansiyel sosyal fayda düzeyi düşmekte, yani göçmenler hemşeriliğe karşı daha duyarsızlaşmaktadır.
- İş arama / bulma ile eğitim amaçlı göçlerin toplam içindeki ağırlıkları arttıkça ise hemşerililikten elde edilecek potansiyel sosyal fayda düzeyi de yükselmekte, yani göçmenler hemşeriliğe karşı daha duyarlı olmaktadır.

Bu çerçevede, iş ve eğitim amacıyla diğer illere göç edişte gidilecek yerlerdeki hemşeriler, göçmenler tarafından göç kararlarında dikkate alınmaktadır. Tayin, evlilik ya da güvenlik söz konusu olduğundaysa göçmenlerin gidecekleri illerdeki hemşeri miktarına karşı duyarsızlaşmaları görülmektedir.

4. Tartışma ve Sonuç

Türkiye’de 1995–2000 dönemindeki vilayetler arasında iç göç hareketindeki hemşerililiğe duyarlılıkta göç etme sebeplerinin etkisine odaklanılan bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

İlk olarak, kamu kuruluşlarınca yönetmeliklere göre yapılan atama ve tayinlerde, gidilen illerdeki hemşeri miktarına karşı duyarsızlığın olduğu görülmüştür. Çünkü bu tür amaçlı göçte bireysel göç etme tercihleri son derece sınırlıdır.

İkinci olarak, güvenlik gibi toplumsal sarsıntılar sebebiyle yaşanan göçte de hemşerililiğe karşı duyarsızlaşma olduğu sonucuna varılmıştır.

Üçüncü olarak, evlilik sebebiyle göçlerde de, evlenilecek kişi esas olduğundan hemşerililiğe karşı duyarsızlaşma yaşanmaktadır.

Dördüncü olarak ilk üç sebebe karşı duyarsızlığa karşılık göç etme sebepleri içerisinde planlı, programlı ve bilinçli olarak gerçekleştirilen iş amaçlı göçte gidilen illerdeki hemşeri düzeyinin göç edilecek yer tercihinde son derece etkili olduğu görülmüştür. Yapılan regresyon uygulamalarında iş amaçlı göçün, toplam göç edenler içerisindeki ağırlığının artması durumunda gidilen yerlerdeki hemşeri sayısına karşı duyarlılık düzeyinin de yükseldiği ekonometrik olarak tespit edilmiştir.

Beşinci olarak eğitim amaçlı göç kararında da gidilecek ildeki hemşeri miktarına duyarlılığın arttığı, diğer bir deyişle eğitim amacıyla göçlerde hemşerilerin çok olduğu yerlere doğru mukayeseli olarak göçün tercih edildiği sonucuyla karşılaşılmaktadır.

Kaynakça

- Alcantara, Vicent, Juan Antonio Duro (2004), “Inequality of energy intensities across OECD countries: a note”, *Energy Policy*, 32: 1257–1260.
- Azzoni, Carlos R. (2001), “Economic Growth and Regional Inequality in Brazil”, *The Annals of Regional Science*, 35: 133–152.
- Benito, J.M. & R. Ezcurra (2005), “Spatial Disparities in Productivity and Industry Mix: The Case of the European Regions”, *European Urban and Regional Studies*, 12: 177-194.
- Borjas, G.J. (2000), “Economics of Migration”, *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, Section No. 3.4, Article No. 38.
- Canaleta, C.G., P.P. Arzo, M.R. Ga’rate (2004), “Regional Economic Disparities and Decentralisation”, *Urban Studies*, 41(1): 71–94.
- Carlino, G. & S. Chatterjee (2002), “Employment Deconcentration: A New Perspective of America’s Postwar Urban Evolution”, *Journal of Regional Science*, 42(2): 455-475.
- Chakravarty, S. (1996), “A Measurement of Spatial Disparity: The Case of Income Inequality”, *Urban Studies*, 33(9): 1671–1686.
- Chakravarty, S.R. & J. Silber (2007), “A generalized index of employment segregation”, *Mathematical Social Sciences*, 53: 185–195.
- Çiftçi, Murat (2010a), “İç Göçte GSYİH Bileşenleri Olarak Çekici Faktör Kademelenmesi: Atkinson Bölgesel Eşitsizlik Endeksiyle 1995–2000 Dönemi İçin Bir İstatistiksel Uygulama”, *International Journal of Human Sciences – Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7 (1): 1385–1406.
- Çiftçi, Murat (2010b), “1995–2000 Dönemi İç Göç Hareketlerinde Emegın Varış Yerlerindeki Çekim Türlerine Göre Mukayeseli Duyarlılık Düzeyleri”, *Çalışma ve Toplum*, 24: 277–292.
- Dawkins, Casey (2006), “The Spatial Pattern of Black–White Segregation in US Metropolitan Areas: An Exploratory Analysis”, *Urban Studies*, 43, (11): 1943–1969.
- D.İ.E. (2005), *Genel Nüfus Sayımı – 2000 Göç İstatistikleri*, Ankara.
- Downey, L. (2007), “US Metropolitan-area Variation in Environmental Inequality Outcomes”, *Urban Studies*, 44(5/6), 953–977.
- Drennan, M.P. (2005), “Possible Sources of Wage Divergence among Metropolitan Areas of the United States”, *Urban Studies*, 42(9): 1609–1620.
- Duro, J.A. & J. Esteban (1998), “Factor decomposition of cross-country income inequality, 1960–1990”, *Economics Letters*, 60: 269–275.

- Erkal, Mustafa E. (1994), *İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri*, 4. bs. İstanbul: Der Yayınları.
- Erkal, Mustafa E. (1995), *Sosyoloji – Toplum Bilim*, 6. bs. İstanbul: Der Yayınları.
- Ezcurra, R. & P. Pascual (2007), “Regional Polarisation and National Development in the European Union”, *Urban Studies*, 44 (1): 99–122.
- Ezcurra, R. & M. Rapún (2006), “Regional Disparities and National Development Revisited: The Case of Western Europe”, *European Urban and Regional Studies*, 13 (4), 355–369.
- Ezcurra, R., P. Pascual, M. Rapun (2007), “Spatial Inequality In Productivity In The European Union: Sectoral And Regional Factors”, *International Regional Science Review*, 30(4): 384–407.
- Ezcurra, R., C. Gil, P. Pascual, M. Rapún (2005), “Inequality, Polarisation and Regional Mobility in the European Union”, *Urban Studies*, 42 (7), 1057-1076.
- Fanning Madden, J. (2003), “The Changing Spatial Concentration of Income and Poverty among Suburbs of Large US Metropolitan Areas”, *Urban Studies*, 40(3): 481–503.
- Fedorov, Leonid (2002), “Regional Inequality and Regional Polarization in Russia, 1990–99”, *World Development*, 30 (3): 443–456.
- García, I. & J.A. Molina (2001), “The Effects of Region on the Welfare and Monetary Income of Spanish Families”, *Urban Studies*, 38(13): 2415-2424.
- Gezici, F. (2007), “Türkiye’ nin Bölgelerarası Gelişmişlik Farkları ve Bölgesel Politikalarının Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Bölge Biliminde Yeni Yaklaşımlar – Bildiriler Kitabı*, 12. Ulusal Bölge Bilimi / Bölge Planlama Kongresi, İstanbul: Bölge Bilim Türk Milli Komitesi, İTÜ, DPT, 269–278.
- Gordon, I. & V. Monastiriotis (2006), “Urban Size, Spatial Segregation and Inequality in Educational Outcomes”, *Urban Studies*, 43 (1): 213–236.
- Grant, O.W. (2002), *Productivity In German Agriculture: Estimates Of Agricultural Productivity From Regional Accounts For 21 German Regions: 1880/4, 1893/7 And 1905/9*, Discussion Papers in Economic and Social History, 47, Oxford: University of Oxford.
- Greenwood, M.J. & L.H. Gary (2003), “The Early History of Migration Research”, *International Regional Science Review*, 26 (1): 3–37.
- Harvey, J. (2005), “A note on the ‘natural rate of subjective inequality’ hypothesis and the approximate relationship between the Gini coefficient and the Atkinson index”, *Journal of Public Economics*, 89: 1021–1025.

- Heindenreich, M. (2003), “Regional Inequalities in the Enlarged Europe”, *Journal of European Social Policy*, 13: 313-333.
- Hoyos, R.E. (2007), *Accounting for Mexican Income Inequality during the 1990s*, *World Bank Working Paper*, WPS 4224, Washington D.C.: World Bank.
- Jammalamadaka, S.R. & M.N. Gorla (2004), A test of goodness-of-fit based on Gini’s index of spacings, *Statistics & Probability Letters*, 68: 177–187.
- Jones, Mark P. & Scott Mainwaring (2003), “The Nationalization Of Parties And Party Systems An Empirical Measure and an Application to the Americas”, *Party Politics*, 9 (2): 139–166.
- Juarez, J.P. (2000), “Analysis of Interregional Labor Migration in Spain Using Gross Flows”, *Journal of Regional Science*, 40(2): 377-399.
- Lopez-Alonso, M. (2007), “Growth with Inequality: Living Standards in Mexico, 1850–1950”, *Journal of Latin America Studies*, 39: 81–105.
- Lu, D. (2008), “China’s Regional Income Disparity - An Alternative Way to think of the Sources and Causes”, *Economics of Transition*, 16 (1): 31–58.
- Macinko, J.A., L. Shi, B. Starfield (2004), “Wage inequality, the health system, and infant mortality in wealthy industrialized countries, 1970–1996”, *Social Science & Medicine*, 58: 279–292.
- Marks, Gary N., Bruce Headey & Mark Wooden (2005), “Household Wealth in Australia: Its Components, Distribution and Correlates”, *Journal of Sociology*, 41 (1): 47–68.
- Massey, D.S., L. Goldring, J. Durand (1994), “Continuities in Transnational Migration: An Analysis of Nineteen Mexican Communities”, *American Journal of Sociology*, 99 (6): 1492-1533.
- Millimet, Daniel M. & Daniel Slottje (2002), “Environmental Compliance Costs and the Distribution of Emissions in the U.S.”, *Journal of Regional Science*, 42 (1): 87 – 105.
- Moran, T.P. (2003), “On the Theoretical and Methodological Context of Cross-National Inequality Data”, *International Sociology*, 18(2): 351-378.
- Morand, O.F. (2004), “Inequality, mobility, and the transmission of ability”, *Journal of Macroeconomics*, 26: 533–545.
- Morgan D.R. & P. Mareschal (1999), “Central-City / Suburban Inequality and Metropolitan Political Fragmentation”, *Urban Affairs Review*, 34(4): 578-595.
- Nel, P. (2003), “Income Inequality, Economic Growth, and Political Instability in Sub-Saharan Africa”, *Journal of Modern African Studies*, 41(4): 611–639.

- Oberwittler, Dietrich (2004), “Disorganization Juvenile Offending: The Role of Subcultural Values and Social A Multilevel Analysis of Neighbourhood Contextual Effects on Serious”, *European Journal of Criminology*, 1 (2): 201-235.
- Öztürk, L. (2005), “Bölgelerarası Gelir Eşitsizliği: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması’na (İBBS) Göre Eşitsizlik İndeksleri İle Bir Analiz, 1965–2001”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* 10: 95–110.
- Pedersen, A.W. (2004), “Measurement Inequality as Relative Deprivation: A Sociological Approach to Inequality”, *Acta Sociologica*, 47: 31-49.
- Poulin, R. & A.D.M. Latham (2002), “Inequalities in size and intensitydependent growth in a mermithid nematode parasitic in beach hoppers”, *Journal of Helminthology*, 76: 65–70.
- Ravallion, Martin (2001), “Growth, Inequality and Poverty: Looking Beyond the Averages”, Washington, DC: *World Bank Policy Research Working Paper*, 2558.
- Ravenstein, E.G. (1885), “The Laws of Migration”, *Journal of the Statistical Society of London*, 48 (2): 167-235.
- Regidor, Enrique, M. Elisa Calle, Pedro Navarro, Vicente Dominguez (2003), “Trends in the Association between Average Income, Poverty and Income Inequality and Life Expectancy in Spain”, *Social Science & Medicine* 56: 961–971.
- Reisinger, M.E. (2004), *U.S. Internal Migration as a Response to hthe Economic Restructuring of LocalLabor Market Areas’Economies 1985–1990*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Indiana University, Indiana.
- Relish, M. (1997), “It’s not all education: Network measures as sources of cultural competency”, *Poetics*, 25: 121-139.
- Sadras, V. & R. Bongiovanni (2004), “Use of Lorenz curves and Gini coefficients to assess yield inequality within paddocks”, *Field Crops Research*, 90: 303–310.
- Salas, R. (1997), “Welfare-consistent inequality indices in changing populations: The marginal population replication axiom A note”, *Journal of Public Economics*, 67: 145–150.
- Schmidt, Martin B. & David J. Berri (2001), “Competitive Balance and Attendance: The Case of Major League Baseball”, *Journal of Sports Economics*, 2 (2): 145–167.
- Schor, S.M., R. Artes, V.C. Bomfim (2003), “Determinants Of Spatial Distribution Of Street People In The City Of São Paulo”, *Urban Affairs Review*, 38(4): 592-602.
- Sen, A.K. (1973), *On Economic Inequality*, Oxford, etc: Oxford University Press.
- Siew, A., K. Lim, K.K. Tang (2008), “Human Capital Inequality and the Kuznets Curve”, *The Developing Economies*, XLVI (1): 26–51.

Spatz, Julius (2006), *Poverty and Inequality in the Era of Structural Reforms: The Case of Bolivia*, Berlin: Springer Verlag.

Sweeney, S.H. & H. Goldstein (2005), “Accounting for migration in regional occupational employment projections”, *The Annals of Regional Science*, 39: 297–316.

Utt, Joshua & Rodney Fort (2002), “Pitfalls to Measuring Competitive Balance With Gini Coefficients”, *Journal of Sports Economics*, 3 (4): 367–373.

Vemuri, A.W. & R. Costanza (2006), “The role of human, social, built, and natural capital in explaining life satisfaction at the country level: Toward a National Well-Being Index (NWI)”, *Ecological Economics*, 58: 119–133.

EKLER

Ek Tablo: 1

Atkinson Hemşerlilik Endeksi İle Göç Ediş Sebeplerinin Toplam Gidişlerde Yüzdesele Ağırlıkları (Regresyon Uygulaması Verileri)

	Bağımlı değişken: Atkinson hemş. endeksi	Bağımsız değişkenler (Yüzde olarak)								
		İş arama bulma	Tayin/ atama	Hanehalkı fertlerinden birine bağımlı göç	Eğitim	Evlilik	Deprem	Güvenlik	Diğer	Bilinmeyen
Adana	0.1482	19.87	12.23	24.17	15.03	7.04	2.83	0.53	17.01	1.29
Adıyaman	0.3364	28.71	10.78	27.19	9.76	6.37	0.59	0.43	14.03	2.14
Afyon	0.2239	22.90	14.35	24.16	12.57	8.86	2.36	0.24	13.28	1.28
Ağrı	0.2235	29.51	12.27	30.25	4.19	7.34	0.04	1.40	13.56	1.43
Amasya	0.2062	21.98	16.39	26.35	11.33	9.54	0.16	0.23	12.80	1.23
Ankara	0.1370	13.98	21.90	24.14	12.24	5.88	0.12	0.28	20.34	1.11
Antalya	0.1828	18.41	10.43	24.32	17.78	5.20	0.14	0.33	22.20	1.19
Artvin	0.2751	21.25	15.98	29.29	11.91	7.70	0.15	0.33	12.92	1.18
Aydın	0.2308	20.24	12.55	22.61	18.48	8.40	0.12	0.29	16.05	1.25
Balıkesir	0.2566	19.83	17.10	23.19	15.98	7.16	0.22	0.27	15.21	1.04
Bilecik	0.4115	18.18	15.39	27.42	11.93	8.31	0.64	0.32	16.75	1.06
Bingöl	0.4401	19.30	17.57	28.67	7.15	5.81	0.11	5.46	14.38	1.56
Bitlis	0.3628	21.00	15.11	33.49	5.23	7.41	0.10	2.23	13.84	1.59
Bolu	0.4202	15.43	12.94	21.77	10.59	7.13	19.22	0.25	11.46	1.19
Burdur	0.2213	21.81	16.55	23.65	14.47	7.81	0.06	0.23	13.89	1.51
Bursa	0.2986	15.17	12.69	22.98	17.05	7.16	2.65	0.39	20.68	1.23
Çanakkale	0.3709	15.50	19.32	23.51	16.04	6.94	0.21	0.41	17.05	1.02
Çankırı	0.3495	20.71	14.72	26.64	8.48	11.48	0.84	0.16	15.74	1.24
Çorum	0.2198	28.17	9.32	26.24	11.46	11.03	0.11	0.25	12.12	1.30
Denizli	0.2696	16.53	16.15	21.29	19.78	7.05	0.44	0.32	17.05	1.40
Diyarbakır	0.2182	25.58	16.10	31.93	4.96	4.31	0.03	2.23	13.58	1.28
Edirne	0.4015	22.31	17.40	25.99	11.48	7.08	0.09	0.36	14.39	0.91
Elazığ	0.3004	16.31	21.89	29.15	10.13	7.47	0.09	0.58	13.10	1.28
Erzincan	0.5234	14.94	20.28	30.70	9.39	7.67	1.59	1.04	13.20	1.19
Erzurum	0.2362	21.25	15.82	32.31	7.85	7.76	0.16	0.58	13.02	1.24
Eskişehir	0.2036	15.72	17.47	23.35	16.70	7.58	0.45	0.21	17.46	1.07
Gaziantep	0.2209	19.66	14.32	26.01	12.86	7.57	0.06	0.39	17.60	1.54
Giresun	0.3917	23.66	10.47	22.85	14.31	12.71	0.10	0.23	14.30	1.38
Gümüşhane	0.3433	20.71	13.29	31.30	11.23	10.59	0.06	0.20	11.49	1.13
Hakkari	0.4645	11.80	24.16	27.17	5.99	2.97	0.02	8.60	18.10	1.18
Hatay	0.0989	21.37	12.65	24.48	17.22	6.43	0.09	0.40	16.11	1.26
Isparta	0.2028	18.80	17.39	23.75	15.55	7.77	0.20	0.28	15.10	1.17
Mersin	0.1679	20.49	11.09	24.81	18.77	6.56	0.14	0.46	16.34	1.33
İstanbul	0.2132	12.86	9.11	23.23	8.90	5.09	8.83	0.57	30.00	1.40
İzmir	0.1387	15.98	15.23	23.09	15.90	6.21	0.42	0.44	21.56	1.17
Kars	0.2794	22.93	14.53	31.95	6.51	8.08	0.08	0.96	13.50	1.47

Kastamonu	0.4927	23.53	13.06	26.54	9.56	11.55	0.06	0.29	14.30	1.11
Kayseri	0.2746	18.93	15.30	24.97	14.71	8.64	0.06	0.36	15.85	1.19
Kırklareli	0.5296	16.11	17.06	26.72	12.54	8.81	0.21	0.40	17.11	1.04
Kırşehir	0.2451	22.30	12.20	27.77	13.39	10.90	0.06	0.24	12.00	1.14
Kocaeli	0.2150	9.18	9.01	18.55	7.76	5.81	35.28	0.27	13.26	0.87
Konya	0.2508	18.27	16.56	24.76	13.90	8.77	0.04	0.25	16.15	1.29
Kütahya	0.2231	22.15	15.05	25.99	13.55	7.19	0.03	0.14	14.93	0.97
Malatya	0.3315	18.06	18.51	27.82	12.42	8.50	0.08	0.33	12.88	1.41
Manisa	0.2443	20.91	11.95	23.78	15.11	8.61	0.08	0.36	17.83	1.37
Kahramanmaraş	0.2337	25.44	13.82	23.99	13.18	9.03	0.03	0.45	12.55	1.51
Mardin	0.2919	29.12	11.10	32.31	5.62	4.98	0.05	2.86	12.12	1.85
Muğla	0.2515	19.05	13.35	21.78	17.85	5.56	0.20	0.37	20.60	1.24
Muş	0.2404	23.66	13.25	31.52	6.73	7.27	0.11	3.05	12.85	1.57
Nevşehir	0.2563	20.02	13.04	28.02	14.30	9.41	0.01	0.30	13.66	1.23
Niğde	0.2394	23.42	15.03	24.99	10.15	10.31	0.04	0.31	14.23	1.53
Ordu	0.1768	31.68	7.24	24.02	11.38	11.16	0.08	0.20	12.87	1.36
Rize	0.3528	19.93	11.71	27.14	12.86	10.80	0.20	0.43	15.37	1.55
Sakarya	0.3481	11.30	8.31	17.46	7.67	8.55	34.67	0.27	10.84	0.94
Samsun	0.2103	27.06	11.72	24.44	12.40	9.31	0.08	0.25	13.54	1.19
Siirt	0.3793	23.42	14.12	34.46	3.35	5.74	0.05	3.95	13.57	1.33
Sinop	0.3342	28.68	8.83	28.86	8.94	10.85	0.06	0.23	12.31	1.24
Sivas	0.3512	22.98	13.08	28.43	11.17	10.09	0.05	0.32	12.68	1.20
Tekirdağ	0.4727	16.43	14.97	25.81	13.76	7.83	0.90	0.53	18.90	0.86
Tokat	0.1540	28.85	9.23	28.60	9.69	9.87	0.09	0.24	12.34	1.09
Trabzon	0.3978	20.71	14.44	23.44	14.47	10.92	0.10	0.30	14.36	1.26
Tunceli	0.4911	15.24	22.02	26.95	9.97	4.84	0.10	5.52	14.21	1.15
Şanlıurfa	0.2783	31.17	9.25	32.46	5.67	4.29	0.05	0.60	14.59	1.94
Uşak	0.2567	20.55	12.76	25.70	16.48	6.67	0.05	0.28	16.11	1.39
Van	0.1352	30.09	13.54	30.77	5.51	4.81	0.09	1.41	12.21	1.58
Yozgat	0.1819	25.86	11.46	28.43	9.10	11.87	0.06	0.20	11.87	1.15
Zonguldak	0.0487	28.48	8.27	27.87	11.71	8.05	0.37	0.20	14.14	0.90
Aksaray	0.1642	21.87	14.14	26.48	12.09	10.93	0.05	0.23	12.87	1.34
Bayburt	0.4143	19.34	14.03	33.85	8.26	10.12	0.07	0.38	12.62	1.33
Karaman	0.1849	19.14	13.69	25.36	15.19	9.34	0.02	0.22	15.53	1.50
Kırıkkale	0.1900	19.03	14.47	29.64	10.52	11.69	0.06	0.25	13.40	0.93
Batman	0.1963	28.42	11.02	33.28	5.85	5.36	0.05	1.89	12.75	1.38
Şırnak	0.5445	16.83	24.10	25.97	4.23	2.47	0.03	5.33	19.37	1.67
Bartın	0.1861	31.45	9.46	28.44	7.70	9.18	0.08	0.27	12.37	1.05
Ardahan	0.2904	24.82	12.34	31.47	6.91	9.64	0.13	0.65	12.60	1.42
İğdır	0.4121	20.63	16.87	26.91	8.44	8.10	0.11	1.37	15.76	1.80
Yalova	0.2466	9.91	5.83	15.27	7.20	5.46	44.78	0.36	10.40	0.79
Karabük	0.1712	22.62	10.62	27.18	14.38	9.92	0.29	0.23	13.60	1.16
Kilis	0.3093	25.06	10.51	25.50	9.88	11.99	0.09	0.42	14.87	1.68
Osmaniye	0.2318	25.14	12.22	21.95	16.26	9.95	0.05	0.27	12.44	1.71
Düzce	0.2893	14.33	7.40	17.68	9.84	9.88	27.21	0.21	12.38	1.06

Ek Tablo: 2
EKK Regresyon Analizi Sonuçları

		Bağımlı Değişken (ATKINSON ENDEKSİ)			
		0.19679	0.37091	0.29579	0.23827
Sabit katsayı, Bağımsız değişkenleri, Standartize beta katsayıları	Sabit	(3.982;0.000)	(4.404;0.000)	(3.390;0.001)	(2.709;0.008)
	Tayin/Atama	0.01221	0.00935	0.01107	0.00769
	T ist:prob.	(4.397;0.000)	(3.207;0.002)	(3.799;0.000)	(2.437;0.017)
	Std Beta	0.42898	0.32872	0.38897	0.27020
	VIF	1.00024	1.17906	1.25204	1.56110
	Eğitim	-0.00750	-0.00913	-0.01084	-0.00715
	T ist:prob.	(-2.850;0.006)	(-3.472;0.001)	(-4.100;0.000)	(-2.396;0.019)
	Std Beta	-0.27805	-0.33814	-0.40151	-0.26504
	VIF	1.00024	1.06445	1.14519	1.55330
	İş arama/bulma		-0.00552	-0.00674	-0.00688
	T ist:prob.		(-2.511;0.014)	(-3.079;0.000)	(-3.236;0.002)
	Std Beta		-0.26470	-0.32304	-0.32941
	VIF		1.24634	1.31475	1.31564
	Evlilik			0.01194	0.01748
	T ist:prob.			(2.437;0.000)	(3.311;0.001)
	Std Beta			0.24827	0.36357
	VIF			1.23918	1.53046
	Güvenlik				0.02401
	T ist:prob.				(2.407;0.019)
Std Beta				0.32531	
VIF				2.31879	
N=81					
R2		0.258	0.314	0.364	0.409
Adj_R2		0.239	0.287	0.330	0.370
F	Stat.	13.536	11.741	10.856	10.392
	Prob.	0.000	0.000	0.000	0.000
Ramsey-Reset Tanımlama Hatası Testi:					
	F-stat.	0.494	0.194659	0.36053	1.414393
	Prob. (3,"75,74,73,72")	0.688	0.8997	0.7817	0.2456
Heteroskedastisite Testleri:					
Breusch-Pagan-Godfrey					
	F-stat.	1.560	1.102	1.941	1.964
	Prob. (2,78;3,77;4,76;5,75)	0.217	0.354	0.112	0.094
Harvey					
	F-stat.	1.463	0.822	1.360	0.909
	Prob. (2,78;3,77;4,76;5,75)	0.238	0.486	0.256	0.480
Glejser					
	F-stat.	1.989	1.221	1.701	1.738
	Prob. (2,78;3,77;4,76;5,75)	0.144	0.308	0.159	0.136
(t istatistik değeri; anlamlılık düzeyi)					

Türkiye’de Köyden Kente Göç ve Düşündürdükleri

Ertuğrul GÜREŞÇİ

ispir_ert@hotmail.com

The Migration to City from Village in Turkey and Some Thoughts on the Issue

Abstract

If the migration to city from village together its causes and results causes is approached, it will be evaluated as an important economic and social case of Turkey. The migration to city from village in Turkey that is created of economic and social transform in 1950’s, is occurred to new economic and social case. In this study, it is aimed to some conceptions concern with forth, by evaluating to causes and results of the migration to city from village in Turkey. In study, it is used to the migration data of Turkish Statistical Institute (TSI) and scientific studies that are made at previous period.

Key Words : Village, City, Migration.

JEL Classification Codes : Q18, R23.

Özet

Köyden kente göç, nedenleri ve sonuçları ile birlikte ele alındığında Türkiye’nin önemli bir ekonomik ve sosyal olayı olarak değerlendirilebilmektedir. Türkiye’de 1950’li yıllarda başlayan ekonomik ve sosyal dönüşümün yarattığı köyden kente göç, beraberinde yeni ekonomik ve sosyal olayları da getirmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de köyden kente göçün nedenleri ve sonuçları değerlendirilerek geleceğe yönelik bazı düşüncelerin yansıtılması amaçlanmıştır. Çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) göç verileri ve konu ile ilgili daha önceden yapılan bilimsel çalışmalardan yararlanılmıştır.

Anahtar Sözcükler : Köy, Kent, Göç.

1. Giriş

İnsanlar çeşitli nedenlerden dolayı yaşadıkları yerleri terk edip kendilerine başka yaşam alanları bulmaları göç olarak ifade edilebilir. Tarih boyunca insanlar, bireyler veya topluluklar halinde göçebe yaşamak zorunda kalmış ve sürekli kendileri için daha güvenilir yerler aramışlardır (Sağlam, 2006; Moch, 2007; Anonim, 2010). Bu arayışlar sonucu dünyanın birçok yerinde, insanlar kendileri için uzun süre yaşayabileceği alanlar oluşturmuşlardır. Ancak 1700’lü yıllarda Avrupa’da başlayan sanayileşme süreci, beraberinde birçok ekonomik, sosyal ve siyasi olayları da getirmiştir. Sanayileşme süreci ile tarım toplumlarının araç ve gereç kullanımını arttırması ile bu toplumlarda zaten fazla olan iş gücü fazlalığı iyiden iyiye açığa çıkarmış, bireysel ve toplumsal hareketliliği tetiklemiştir. Bu hareketlilik, yoğun olarak tarımdan sanayiye veya kırsal alandan kente doğru olmuş, yani göç hareketi başlamıştır (Cerrutti and Bertonecello, 2003; Zhang and Song, 2003; Güreşçi ve Yurttaş, 2008; Güreşçi, 2010; Park and Wank, 2010).

Dünyada olduğu gibi bu süreçten Türkiye’de etkilenmiş ve özellikle 1950’li yıllardan sonra Türkiye’de önemli sosyal ve ekonomik değişimler meydana gelmiştir. Değişimlerin başında, çok partili hayata geçiş, sanayileşme ve beraberinde getirdiği kentleşmenin olduğu söylenebilir. Bu gelişmelerin en genel sonucu veya süreci, kırsal nüfusun çözülmeye başlamasıdır. Kırsal nüfusun önemli bir kısmını oluşturan köylerden kentlere doğru bir nüfus akımı başlamış ve günümüze değin devam ede gelmiştir (Güreşçi ve Yurttaş, 2008). Bu akış kırsal göç veya köyden kente göç olarak tanımlanabilir ve Türkiye’nin siyasal, ekonomik ve sosyal gelişimini açıklayan en önemli olay olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma, Türkiye’de köyden kente göç olgusunu ön plana çıkarmak, sebeplerini, sonuçlarını ve geleceğe yönelik bazı değerlendirmeler yapma amacını taşımaktadır. Çalışmada, Türkiye’nin köyden kente göç sonucu önemli değişimler yaşadığını ve yaşayacağı gerçeğinden hareket edilmiştir. Bu amaçla çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) göç verileri ve konu ile ilgili daha önceden yapılmış çalışmalardan elde edilen veriler derlenerek kullanılmış ve çalışmanın altyapısı oluşturulmuştur.

2. Türkiye’de Köyden Kente Göç

Türkiye’de köyden kente göçün 1950 ve sonrasında hızlandığı söylenebilir. Zaten Türkiye’de kentleşme olgusu 1950 öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde incelenmektedir (Işık, 2005). Bu yıllar aynı zamanda Türkiye’nin çok partili hayata geçişi, sanayileşme, batıya açılma ve kentleşmeye başladığı dönemdir (Işık, 2005; Sağlam, 2006). Bu dönemin ardında, kırsal toplumda fazla olan nüfus baskısı ve yoksulluğun olduğu gerçeği gözden kaçırılmaması gerekir. Türkiye’nin 1948–1952 yılları arasında Truman

Doktrinin yanında Marshall Planı kapsamında almış olduğu ekonomik yardımlarda önemli sonuçlar doğurmuş ve beraberinde söz konusu bu değişimleri hızlandırmıştır (Ertem, 2009). Türkiye'nin yaşadığı bu büyük ekonomik ve toplumsal değişim ve dönüşüm gecikmeli de olsa kırsal bölgeleri ve bu bölgelerdeki en önemli yerleşim birimi olan köyleri de etkilemiştir. Gecikmeli olmasının nedenleri aşağıdaki sıralanabilir:

- 1) Köylerin sayıca çok ve dağınık olması,
- 2) Köylülerin kentlerdeki gelişmelerden, ulaşım ve iletişim sorunlarından dolayı geç haberdar olmaları,
- 3) Muhafazakâr bir yapıda olmaları ve yeniliklere açık olmama, (Yurttaş ve Yavuz, 1988: 22–23).
- 4) Toprağa bağımlılığın fazla olması,

Türkiye'nin 1950'li yıllarda sanayileşme ve beraberinde getirdiği ekonomik gelişmeler, özellikle kentsel alanlarda kendisini daha hızlı göstermiş, bunun sonucunda kentlerde yeni iş sahaları oluşmuştur. Bu ve benzeri nedenler, kentleri çekici kılmış ve kırsal nüfusu kendisine doğru çekmeye başlamıştır. Keleş (2011) ve Özer (2011) kentleşmenin, nüfusun köylerden kente göç etmesi olduğunu ifade etmişler ve 20.yy.ın ikinci yarısından itibaren ister zengin ister fakir olsun bütün ülkelerin bu sorunu çözmeye çalıştığını ortaya koymuşlardır. Kentleşme ile birlikte kırsal alanda aşırı nüfus baskısının yarattığı fakirlik ve geri kalmışlık yavaş yavaş çözülmeye başlamış ve zaten var olan itici faktörler köylüleri kentlere doğru itmeye başlamıştır (Çelik, 2006; Güreşçi ve Yurttaş, 2008).

Türkiye'de köyden kente göçün nedenleri bu düşünce etrafında üç ana başlıkta toplanabilir. Çelik (2006) bu faktörleri aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- 1) İtici faktörler (Köylerin ve köylülerin yoksulluğu).
- 2) Çekici faktörler (Kentlerdeki yeni iş sahaları ve sosyal fırsatlar).
- 3) İletici faktörler (Ulaşım ve iletişim araçlarındaki gelişmeler).

Köylü nüfusun kentlere doğru göç etmeye başlaması, köylerde kalan diğer akraba ve komşuları içinde bir iletilici faktör oluşturmuş ve bu süreç hızlanarak artmıştır (Yavuz vd. 2004; Güreşçi ve Yurttaş, 2008).

2.1. Köyden Kente Göçün Mevcut Durumu

Köyden kente göç ile ilgili en önemli veriler, nüfus ve göç istatistiklerinden derlenebilir. Nüfustaki artış ve azalışın en önemli sebebi doğum ve ölüm oranlarındaki değişimlerdir. Genel olarak kırsal bölgelerde doğum oranı kentsel bölgelere göre daha yüksek olduğu kabul edilir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye nüfusunun yaklaşık %75,00’ı köylerde yaşamakta iken bu oran giderek azalmış ve günümüzde tersi bir durum olmaya başlamıştır (Ayyıldız, 1992: 20–92). Bu durumun en önemli sebebi, köyden kente veya kırsaldan kente olan göçlerdir. Tablo 1’de Türkiye’deki köyden kente göçün mevcut durumu görülmektedir.

Tablo: 1
Türkiye’de Dönemler İtibari İle Köyden Kente Göç

Dönemler	Köyden Kente Göç Edenlerin Sayısı	Toplam Göç Edenlere Oranı (%)
1975–1980	610.067	17.02
1980–1985	860.438	22.53
1985–1990	969.871	17.95
1995–2000	1.168.285	17.46

Kaynak: TÜİK (2010).

Türkiye’de hemen her gün sayıları 40.000 civarında olan köy ve benzeri kırsal yerleşim birimlerinden kentlere doğru binlerce insan göç etmeye devam etmektedir. Bu göçlerin tamamına yakını plansız ve kontrolsüz bir şekilde olmakta ve kentler giderek dev köyler haline dönüşmektedir (Torlak ve Polat, 2006).

2.2. Köyden Kente Göçün Sonuçları

Köyden kente göçün sebepleri kadar sonuçları da Türkiye için sorgulanması gereken önemli bir olaydır. Türkiye’nin 1950’den sonra ekonomik ve sosyal yönden önemli bir değişim yaşadığı ve bu değişimin kırsal alandaki en önemli sonucu köyden kente olan göçler olarak kabul edilmektedir. Kırsal nüfus baskısı ile köylerini terk eden binlerce insan kentlere yönelmiş ve hem kendileri hem de kent için yeni bir yaşam alanını doğurmuştur.

Köyden kente göçün sonuçları; köyleri-köylüleri-kentleri ve kentlileri etkilemiştir. Güreşçi (2010a) köyden kente göçün çok yönlü olarak köyü-köylüyü-kenti ve kentliyi etkilediği gerçeğini ortaya koymuştur. Köyden kente göçün sonuçlar aşağıdaki gibi sıralanabilir: (Pazarlıoğlu, 2007; Güreşçi, 2010a; Güreşçi, 2010b; Öztürk ve Altuntepe, 2010).

1. Köydeki sonuçları:

- a. Azalan nüfus ile birlikte kullanılmayan ev, hayvan barınakları ve diğer tarımsal yapılar büyük ölçüde tahribata uğramıştır. Bu durum özellikle Türkiye'nin doğu ve güneydoğu bölgelerinde daha sık görülmüştür. Buna ilaveten köyden göç edipte maddi durumu iyi olanların özellikle yaz aylarında köylerine gelip kalmaları için yeni ve daha modern binaların yapıldığı köylerde mevcuttur.
- b. Tarımsal faaliyetler daha az işletme tarafından yapıldığından, önceden işlenen bir çok tarım arazisi işlenemez olmuştur. Yine hayvan sayısının azalması ile birlikte hayvan başına düşen mera arazisi artmış ve köylerin mera arazileri daha az tahribata uğramıştır. Köylerde büyük ölçüde tarımsal üretim deseni değişmiştir.
- c. Önceden yapılan bazı tarımsal altyapı hizmetleri büyük ölçüde tahribata uğramıştır. Özellikle sulama kanalları bunların başında gelmektedir.
- d. Okul, sağlık ocağı veya sağlık evi olan köylerin bir çoğunda bu binalar kamu hizmeti verilemediğinden dolayı kapatılmıştır.

2. Köylülerdeki sonuçları:

Bu sonuçlar köyde kalan köylülerde ve göç eden köylülerde ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir. Köyde kalan köylülerde göçün en önemli sonucu, göç eden yakınlarının yanına gitme isteği ve bu istek sonucunda yeni göç dalgaları meydana gelmiştir. Göç eden köylülerde ise göçün sonucu, daha çok köy-kent kültürünün çatışmasından kaynaklanan kentsel uyum sorunları ve bu ortamda yaşadıkları ekonomik sorunlar ilk akla gelenlerdir. Yine göç eden köylüler arasında yardımlaşma ve dayanışma bilinci gelişmiş ve hemşeri dernekleri kurmuşlardır.

3. Kentlerdeki sonuçları:

- a. Kentlerin nüfusu, göç sonucu artmış ve fiziksel olarak kentler genişlemiştir. Bu genişlemede yeni semtler, mahalleler ve varoşlar oluşmuştur.
- b. Kentlerde kamu hizmetleri artmasına rağmen göç eden nüfusu tam olarak sindirememiş ve bunun sonucunda kentlerde özellikle göç edilen semtlerde kamu hizmetlerinden yararlanan pay azalmıştır. Kentlerdeki hastaneler ve okullardaki yoğunluk bunu göstermektedir.
- c. Kırsal uyum sonucu kentlerde daha sık asayiş olayları görülmeye başlamıştır.
- d. Kentin eski mimarisi ve tarihsel dokusunda zedelenme olmuştur.

4. Kentlilerdeki sonuçları:

- a. Köyden göç edenlerle yakın ilişki kurulması sonucu, akrabalık ilişkileri gelişmiş ve kentsel kültür köy kültürü ile kaynaşmamıştır.
- b. Bazı kentlilerin köyden göç edenlerle uyum sorunu yaşadıkları hatta bu kişilerin yaşamış oldukları bazı semtleri terk ettikleri görülmüştür.

Yukarıda ifade edilen gerçekler köyden kente göçün en belirgin sonuçlarından bazılarıdır. Ancak köyden kente göçün Türkiye’deki en genel sonucu toplumsal yapıda yarattığı büyük değişimlerdir.0

3. Köyden Kente Göçün Düşündürdükleri

Köyden kente göç nedenleri, sonuçları ve gelecekte Türkiye için getirileri ve götürcekleri ile tartışılması gereken bir konudur.

3.1. Köyden Kente Göçün Nedenleri Üzerine Düşünceler

Köyden kente göçün nedenleri üzerinde düşünüldüğünde akla şu soru gelebilir. Bu nedenler acaba Türkiye’nin ekonomik ve sosyal gelişmesinin bir sonucu olarak mı gelişti? Gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda kırsaldan kente olan göçler sanayileşme sürecinin beklenen bir sonucu şeklinde değerlendirilmektedir. Doğrusu 1950’li yıllardan sonra Türkiye’nin önemli bir siyasi (çok partili hayata geçiş), ekonomik (ekonomide liberalleşme) ve sosyal (toplumsal çözümler) gelişme gösterdiğini söylemek gerekir. Ancak bu gelişmelerin sonucunda kentleşmenin veya sanayileşmenin yarattığı istihdam boşluğunun kırsaldan karşılanması ilk akla gelen yöntemlerinden birisi olmuştur (Yavuz vd. 2004). Yine sanayileşmenin tarıma girmesi ile istihdam fazlalığının iyice ortaya çıkması da bunu destekler nitelikte olmuştur (Şimşek ve Gürler, 2004). Doğal olarak bu yıllarda köyden kente göçün Türkiye için bir sorun olarak algılanmadığını söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Köylerin hızla çözülmesi, tarımdan kaçış ve kentleşmenin buna ayak uyduramaması gelecekte olabilecek muhtemel sorunlarında habercisi olmuştur. Gerçekte de öyle olmuştur. Şunu söylemek gerekir ki, köyden kente göçün başlangıcı olan nedenlerin Türkiye’ye de yansması beklenen bir gelişme olmuştur. Ancak sonraki yıllarda daha iyi anlaşılmıştır ki, köylerde göçü tetikleyen itici faktörlerin artarak devam etmiş ve köylülerin sorunlarını büyük ölçüde kentlere taşımışlardır. Köyden kente göçün nedenlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik atılan adımların sürekli eksik veya yetersiz olması bu nedenleri ortadan kaldırmamış hatta arttırmaya devam etmiştir.

3.2. Köyden Kente Göçün Sonuçları Üzerine Düşünceler

Göçün sonuçları kısa sürede Türkiye'nin göç alan başta büyük şehirleri olmak üzere diğer kentlerde kendisini olumsuz olarak göstermiştir. Özellikle kentlerde oluşan varoşlar ve çarpık kentleşme beraberinde yeni ekonomik ve toplumsal olayları da getirmiştir (Yenigül, 2005). Bu etki sadece kentlileri değil aynı zamanda göç eden köylüleri de etkilemiştir. Ancak göç eden köylülerin içerisinde kentsel dönüşüme ayak uydurabilenlerin ekonomik ve sosyal yönden daha iyi duruma geldiklerini de söylemek gerekir. Bu yönü ile köyden kente olan göçlerin olumlu ve olumsuz sonuçları olmuştur. Bu sonuçların olumlu yansımalarının yanı sıra olumsuz sonuçlarının da iyi değerlendirilmesi gerekmektedir.

3.3. Köyden Kente Göçün Geleceğe Yönelik Muhtemel Etkileri

Türkiye köylü nüfusunun dolayısıyla tarımsal nüfusunun azaltılmasına çalışırken, artan nüfusun kentsel uyumu ile birlikte köylerin ve kırsalın yeniden yapılandırılmasına birlikte önem vermelidir. Çünkü tarımdan vazgeçen vasıfsız iş gücünün kentle bütünleşmesinde özellikle bu kişilerin mesleki uyumları ve istihdamlarına yönelik kentsel ortamda alternatif programlar geliştirmelidir. Aksi takdirde bu nüfusun kentte köylü gibi yaşamaya devam edeceği hatta bocalayacağı unutulmamalıdır. Yine köylerin başta altyapı olmak üzere temel geçim kaynağını oluşturan tarımsal sorunlarının mutlaka çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu ise Türk Tarım Politikası'nın köyden kente göç ile birlikte ele alınarak ve diğer ekonomik ve sosyal politikalarla birlikte ele alınarak yeniden yapılandırılmasına bağlıdır (Güreşçi, 2009).

Köyden kente göçün Türkiye'nin geleceğinde muhtemel bazı gelişmelere neden olabileceği düşünülebilir. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

- 1) Bu göç devam aynı hızla devam ederse bu sorunlar da aynı hızla artmaya devam eder. Böylece Türkiye sorunlarını çözen değil biriktirip sorun tasarrufu yapan bir ülke olur.
- 2) Köyden kente göç ekonomik ve sosyal gelişmelerin doğal bir sonucu olarak gelişirse Türkiye sadece önceki göçlerin arta kalan sorunlarını çözmekle uğraşır. Çünkü bu süreç geleceğe dönük olsa da Türkiye'de köyden kente göçün yarım asırlık bir geçmişinin olduğu unutulmamalıdır.
- 3) Köyden kente göçler durursa, köylerde bazı olumlu gelişmelerin olduğu veya kentlerin artık çekim güçlerini kaybetmeye başladığı şeklinde düşünülebilir. Bu durum, kentlerde oluşan itici faktörlerin kırsaldakilerden daha fazla olduğu şeklinde düşünülebilir.

- 4) Köyden kente göçler tersine dönerse yani kentten kırsala göçler başlarsa ki bu süreç uzun zamandan beri zaten devam etmektedir. Türkiye’nin kentlerinin artık yaşanmaz hale geldiğini (göç eden köylüler için) gösterebilmektedir. Bu ise daha ciddi bir durum olur ki kentin ve kentlilerin sorunlarının çözmek daha karmaşık bir yapı oluşturabilecektir. Ancak kentten göçlerin kırsaldaki iyileşmelerin bir yansıması şeklinde olduğu da düşünülebilir. Bu sürecin köyden kente göçler gibi en azından plansız bir şekilde gelişmemesi de gerekmektedir. Çünkü köye göç edenlerin bu kez köye uyumları tekrar tarımsal faaliyetlere geri dönmeleri sonucunu doğuracaktır.

4. Sonuç

Köyden kente olan göçler, Türkiye’nin geçmişte yaşamış olduğu sorunlarını ortaya konulmasında önemli bir olaydır. Çünkü bu olay sebepleri ve sonuçları ile birlikte Türkiye’yi yansıtmaktadır. Bu sorun iyi anlaşıldığı takdirde Türkiye’nin sorunlarına daha akılcı çözümler üretilebilecektir. Türkiye’de köyden kente olan göçler üzerine akademisyenler, Sivil Toplum Kuruluşları (STK), devlet ve toplumun bütün kesimleri düşünülmeli, bu düşüncelerini paylaşmalı ve bir an önce ortak akıl ile birlikte ortak hareket etmelidir.

Kaynakça

- Anonim (2010), “Beşeri Sistemler, 5. Bölüm, Göçlerin Nedenleri ve Sonuçları”, <http://egitek.meb.gov.tr/aok/Aok_Kitaplar/AolKitaplar/Cografya_3/5.pdf>, 04.10.2010.
- Ayyıldız, T. (1992), *Tarım Politikası Genel Politikalar ve Türkiye’de Durum*. Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 620, Erzurum.
- Cerrutti, M. & R. Bertoncello (2003), “Urbanization and Internal Migration Patterns in Latin America”, *Conference on African Migration in Comparative Perspective*, Johannesburg, South Africa, June, 4–7.
- Çelik, F. (2006), “İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı İle Analizi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 27, Temmuz-Aralık 149–170.
- Güreşçi, E. ve Z. Yurttaş (2008), “Kırsal Göçün Nedenleri ve Tarıma Etkileri Üzerine Bir Araştırma: Erzurum İli İspir İlçesi Kırık Bucağı Örneği”, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 14(2), 47–54.
- Güreşçi, E. (2009), “Kırsal Göç ve Tarım Politikası Arasındaki İlişki”, *Muğla Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 22, 51–69.

- Güreşçi, E. (2010a), “Köyden Kente Göçün Köydeki ve Kentteki Yansımaları: Akpınar Köyü Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(2), Online Dergi.
- Güreşçi, E. (2010b), “Türkiye’de Kentten-Köye Göç Olgusu”, *Doğuş Üniv. Dergisi*, 11(1), 77–86.
- Ertem, B. (2009), “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (21), 377–397.
- Işık, Ş. (2005), “Türkiye’de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri”, *Ege Coğrafya Dergisi*, 14 (2005), 57–71.
- Keleş, R. (2011), “Kentleşme Olgusu”, Haber Bülteni, <http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/1212f6eac995eb9_ek.pdf?derg>, 11.01.2011.
- Moch, L.P. (2007), “Connecting Migration and World History: Demographic Patterns, Family Systems and Gender”, *Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis*.
- Özer, D. (2011), “Göç Olgusu ve Kentsel Yaşama Uyumda Yerel Yönetimlerin Rolü”, <<http://www.ziyaguney.com/dosyalar/dokumanlar/gocolgusu.pdf>> 12.01.2011.
- Öztürk, M. & N. Altuntepe (2010), “Türkiye’de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması”, *Jurnal of Yasar University*, 3(11), 1587–1625.
- Park, A. & D. Wank (2010), “Migration and Urban Poverty and Inequality in China”, *Discussion Paper*, No. 4877.
- Pazarlıoğlu, V. (2007), “İzmir Örneğinde İç Göçün Ekonometrik Analizi”, *Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:14, Sayı: 121–135.
- Sağlam, S. (2006), “Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme”, *Türkiyat Araştırmaları*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erman Artun Özel Kitaplığı, Sayı: 5, Ankara.
- Şimşek, E., Z. Gürlü (1994), “Kırdan Kente Göç Olgusu ve Kırsal Sanayi”, *Türkiye I. Tarım Ekonomisi Kongresi*, İzmir.
- Torlak, S., F. Polat (2006), “Kentleşme Sürecinde Kimlik Farklılaşması Açısından Denizli’de İki Mahallenin Karşılaştırılması”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8/2, 167-186.
- TÜİK, (2010), “Göç İstatistikleri”, <www.tuik.gov.tr>, 02.10.2010.
- Yavuz, F., A. Aksoy, Y. Topçu, T. Erem (2004), “Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’nde Kırsal Alandan Göç Etme Eğilimini Etkileyen Faktörlerin Analizi”, *Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi*, Tokat.

- Yenigül, S.B. (2005), “Göçün Kent Mekânı Üzerine Etkileri”, *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 18 (2). 273–288.
- Yurttaş, Z., F. Yavuz (1988), *Köy Sosyolojisi Ders Notları*, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Erzurum.
- Zhang K.H. & S. Song (2003), “Rural-urban Migration and Urbanization in China: Evidence From Time – Series and Cross – Section Analyses”, *China Economic Review*, (14), 386–400.

About the Authors

Kadir CANATAN

He is associate professor in Balıkesir University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology.

Huseyin Mualla YUCEOL

He is associate professor in Mersin University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance.

Kadir KARAGOZ

He is assistant professor in Zonguldak Karaelmas University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department International Trade and Business.

Reyhan ATASU TOPCUOGLU

She is research assistant in Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Social Work.

Emrah AKBAS

He is research assistant in Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Social Work.

Serpil AYTAC

She is professor in Uludag University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Labour Economics and Industrial Relations.

Veysel BOZKURT

He is professor in Istanbul University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Labour Economics and Industrial Relations.

Kuvvet LORDOGLU

He is professor in Marmara University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Labour Economics and Industrial Relations.

Murat CIFTCI

He is assistant professor in Trakya University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Labour Economics and Industrial Relations.

Ertugrul GURESCI

He is assistant professor in Ataturk University, Ispir Hamza Polat Vocational High School.

Yazarlar Hakkında

Kadir CANATAN

Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Hüseyin Mualla YÜCEOL

Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Kadir KARAGÖZ

Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Emrah AKBAŞ

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Serpil AYTAÇ

Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Veysel BOZKURT

İstanbul Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Kuvvet LORDOĞLU

Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Murat ÇİFTÇİ

Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Ertuğrul GÜREŞÇİ

Atatürk Üniversitesi, İspir Hamza Polat Meslek Yüksekokulu'nda öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

1. Articles not published or submitted for publication elsewhere are accepted either in Turkish or English.

2. Manuscripts should be typed on one side of a A4 sized paper and should not exceed 25, 1,5-spaced pages with the *Times New Roman* 12-font character size. Only e-mail posts are welcomed for article submissions.

3. The first page should include (i) the title of the article; (ii) the name(s) of the author(s); (iii) institutional affiliation(s) of the author(s); (iv) an abstract of not more than 100 words in both English and Turkish; (v) keywords; (vi) JEL codes. The name, address, e-mail address, phone and fax numbers and academically sphere of interest of the author(s) should be indicated on a separate page.

4. Tables, figures and graphs should be numbered consecutively and contain full references. The titles of the tables, figures and graphs should be placed at the heading of them; the references of tables, figures and graphs should be placed at the bottom of them. Decimals should be separated by a comma. Equations should be numbered consecutively. Equation numbers should appear in parentheses at the right margin. The full derivation of the formulae (if abridged in the text) should be provided on a separate sheet for referee use.

5. Footnotes should be placed at the bottom of the page.

6. All references should be cited in the text (not in footnotes), and conform to the following examples:

It has been argued (Alkin, 1982: 210-5)....
Griffin (1970a: 15-20) states....
(Gupta *et.al.*, 1982: 286-7).
(Rivera-Batiz and Rivera-Batiz, 1989: 247-9; Dornbusch,
1980: 19-23).

7. References should appear at the end of the text as follows:

Books: Kenen, P.B. (1989), *The International Economy*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc.

Periodicals: Langeheine, B. and U. Weinstock (1985), "Graduate Integration", *Journal of Common Market Studies*, 23(3), 185-97.

Articles in edited books: Krugman, P. (1995), "The Move Toward Free Trade Zones", in P. King (ed.), *International Economics and International Economic Policy : A Reader*, New York: McGraw-Hill, Inc., 163-82.

Other sources: Central Bank of the Republic of Turkey (2003), *Financial Stability*. Press Release. March 24. Ankara, <<http://www.tcmb.gov.tr>>. Chang, R. (1998), "The Asian Crisis", *NBER Discussion Paper*, 4470, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass.

8. Cited web pages should exist at the References with their full address and certain cited date as follows:

....., <<http://www.pegem.hacettepe.edu.tr/dergi.htm>>, 18.12.2006.

YAZARLARA DUYURU

1. Sosyoekonomi dergisinde sadece Türkçe ve İngilizce makaleler yayımlanmaktadır. Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

2. Yazılar A4 boyutunda kâğıdın bir yüzüne bir buçuk aralıkla, *Times New Roman* karakterinde, 12 punto ile ve 25 sayfayı geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. E-posta dışındaki gönderiler kabul edilmemektedir.

3. Yazının ilk sayfasında şu bilgiler yer almalıdır: (i) yazının başlığı; (ii) yazar(lar) ın adı; (iii) yazar(lar)ın bağlı bulunduğu kurumun adresi; (iv) en çok 100 kelimelik Türkçe ve İngilizce özet, (v) anahtar sözcükler ile (vi) çalışmanın JEL kodları. Ayrı bir sayfada yazarın adı, adresi, e-mail adresi, telefon ve faks numaraları ile akademik ilgi alanları belirtilmelidir.

4. Tablo, şekil ve grafiklere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tablo, şekil ve grafiklerin üzerinde yer almalı, kaynaklar ise tablo, şekil ve grafiklerin altına yazılmalıdır. Rakamlarda ondalık kesirler virgül ile ayrılmalıdır. Denklemlere verilecek sıra numarası parantez içinde sayfanın en sağında ve parantez içinde yer almalıdır. Denklemlerin türetilişi, yazıda açıkça gösterilmemişse, hakemlerin değerlendirmesi için, türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada verilmelidir.

5. Yazılarda yapılan atıflara ilişkin dipnotlar sayfa altında yer almalıdır.

6. Kaynaklara göndermeler dipnotlarla değil, metin içinde, sayfa numaralarını da içererek, aşağıdaki örneklerde gösterildiği gibi yapılmalıdır:

.....belirtilmiştir (Alkin, 1982: 210-5).

.....Griffin (1970a: 15-20) ileri sürmektedir.

(Gupta vd., 1982: 286-7).

(Rivera-Batiz ve Rivera-Batiz, 1989: 247-9; Dornbusch, 1980: 19-23).

7. Metinde gönderme yapılan bütün kaynaklar, sayfa numaraları ile birlikte, kaynakçada aşağıda örneklenen biçim kurallarına uyularak belirtilmelidir:

Kitaplar: Kenen, P.B. (1989), *The International Economy*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc.

Dergiler: Langeheine, B. ve U. Weinstock (1985), "Graduate Integration", *Journal of Common Market Studies*, 23(3), 185-97.

Derlemeler: Krugman, P. (1995), "The Move Toward Free Trade Zones", P. King (der.), *International Economics and International Economic Policy : A Reader* içinde, New York: McGraw-Hill, Inc., 163-82.

Diğer Kaynaklar: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2001), *2002 Yılında Para ve Kur Politikası ve Muhtemel Gelişmeler*, Basın Duyurusu, 2 Ocak, Ankara, <<http://www.tcmb.gov.tr>>.

Chang, R. (1998), "The Asian Crisis", *NBER Discussion Paper*, 4470, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass.

8. Kaynakça'da web sitelerine yapılan atıflar muhakkak, gün, ay, yıl olarak alındığı tarih itibarıyla ve tam adresleriyle birlikte belirtilmelidir. Örneğin:

....., <<http://www.pegem.hacettepe.edu.tr/dergi.htm>>, 18.12.2006.